

І. В. Озерський,
В. В. Чумак

**ПРОБЛЕМИ
КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО
ТА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ**
Науково-практичний посібник

Харків 2014

УДК [343.13.342.9](477)
ББК 67.9(4УКР)301
О - 47

**Схвалено вченою радою
Київського інституту бізнесу та технологій
(протокол № 6 від 13 січня 2014 р.)**

Рецензенти:

І.М. Охріменко - доктор юридичних наук, доцент, начальник кафедри управління та роботи з персоналом Національної академії внутрішніх справ;

В.М. Вовк - доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ;

О.М. Цільмак - доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Одеського державного університету внутрішніх справ

Озерський І. В.

О - 47 Проблеми кримінально-процесуального та адміністративного права України : науково-практичний посібник / І. В. Озерський, В. В. Чумак. – Харків : Вид-во, 2014. – 252 с.

ISBN

У науково-практичному посібнику комплексно досліджені окремі питання врегулювання кримінально-процесуальних та адміністративно-процесуальних відносин як юридичних так і фізичних осіб. Ґрунтуючись на наукових узагальненнях вчених - правознавців, авторський колектив пропонує власне бачення розв'язання низки складних, дискусійних у теорії адміністративно-правової науки та кримінального процесу питань стосовно оптимізації юридичної діяльності в різних сферах суспільних правовідносин, що їй визначили актуальність та унікальність представленої наукової роботи.

Окрім положення представленої наукової праці можуть бути використані при проведенні занять з курсу „Кримінальний процес України”, „Адміністративне право України”, „Прокуратура України” та „Юридична психологія” у закладах освіти з юридичною та психологічною спеціалізацією, а також у практичній діяльності працівників правоохоронних органів України.

УДК [343.13.342.9](477)
ББК 67.9(4УКР)301

ISBN

© І. В. Озерський, В. В. Чумак, 2014

З М І С Т

В С Т У П	6
------------------------	---

Розділ 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

1. Оптимізація використання та застосування спеціальних психологічних знань у кримінальному процесі України	7
2. Судові рішення на користь педофілів	16
3. “Фахівець у галузі права” як конституційно визначений суб’єкт кримінального процесу України	26
4. Перспективи використання психологічної консультації та психологічної допомоги в кримінальному процесі України	36
5. Судово-психологічна експертиза та інші обставини застосування спеціальних психологічних знань у світлі нового кримінального процесуального кодексу України	45
6. Про доцільність уживання в кримінальному процесі України терміна “кримінальна справа”	56
7. Юридико-психологічні особливості слідчої діяльності органів прокуратури	64
8. Тлумачення окремих положень нового Кримінального процесуального кодексу України щодо надання психологічної допомоги	75
9. Скасування заочного провадження в кримінальному процесі України як передумова суттєвого погіршення прав та законних інтересів потерпілої особи від правопорушення	81

Розділ 2

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

1. Державний кордон як об’єкт адміністративно-правового регулювання	90
2. Взаємодія та координація між суб’єктами державного кордону	96

3. Порядок здійснення організаційної та функціональної взаємодії дільничних інспекторів прикордонної служби Державної прикордонної служби з дільничними інспекторами міліції щодо охорони державного кордону	106
4. Принципи взаємодії Державної прикордонної служби України з дільничними інспекторами міліції	116
5. Досвід Республіки Білорусь щодо правового регулювання гравального бізнесу	124
6. Правова природа місцевих податків і зборів України та Республіки Білорусь: порівняльний аналіз.....	127
7. Особенности выезда детей граждан Украины в Российскую Федерацию и Республику Беларусь	131
8. Щодо визначення поняття “недоторкність державного кордону”	136
9. Державна монополія в гравальному бізнесі: позитивні та негативні сторони	139
10. Діяльність органів публічної адміністрації щодо регулювання питання перетинання державного кордону: на прикладі Республіки Білорусь	143
11. Особливості законодавчого регулювання інформаційної безпеки в Республіці Білорусь	147
12. Органи внутрішніх справ як один із суб’єктів протидії корупції: питання сьогодення	151
13. Основні суб’єкти, які забезпечують безпеку життєдіяльності персоналу ОВС України.....	154
14. Проблеми насильства в сім’ї в Україні: шляхи їх подолання	157
15. Адміністративна відповідальність за порушення правил системи реєстрації населення в Республіці Білорусь	160
16. Сутність управлінської діяльності в органах прокуратури	164
17. Роль психологічного тренінгу в професійній підготовці прокурорських працівників.....	171
18. Оптимізація психологічної адаптації прокурорських працівників – початківців до професійної діяльності.....	179
19. Напрями підвищення ролі прокуратури в координації діяльності правоохоронних органів.....	188
20. Профорієнтаційна робота в органах прокуратури	196
21. Про доцільність уведення в навчальний процес Національної академії прокуратури України спеціалізованих психологічних	

дисциплін: “Конфліктологія у прокурорській діяльності”	
та “Психологія прокурорської діяльності”	201
22. Розстановка прокурорських кадрів та управління їх професійною адаптацією	206
23. Професійний відбір психологів для органів прокуратури.....	210
24. Окремі аспекти вивчення проблеми професійної деформації атестованих працівників органів прокуратури	215
25. Юридико-психологічні засади оптимізації прокурорської діяльності (понятійно-категоріальний аналіз).....	219
26. Проблема медіації в юрисдикційному процесі України у розрізі прокурорської діяльності	224
27. Щодо сутності терміну “прокурорська діяльність”	228
ПІСЛЯМОВА	233
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	237

ВСТУП

Здійснювані в Україні адміністративна та судово-правова реформи, метою яких є поетапне формування ефективної організації виконавчої та судової влади, орієнтація їх, передусім, на захист прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, інтеграція законодавства України до європейських стандартів не могли обійти осторонь діяльність правоохоронних органів. Узагальнення наукового доробку в галузі кримінально-процесуального та адміністративного права потребує проведення теоретичного аналізу досліджень вітчизняних та зарубіжних учених-практиків, які присвячені теоретичному обґрунтуванню змісту кадрової політики у державних, у тому числі правоохоронних органах, окремих видів адміністративних та кримінальних правопорушень та багато інших назрілих наразі питань удосконалення юридичної діяльності.

В науково-практичному посібнику розкрито загальні методологічні підходи до аналізу організаційно-правової сутності та змісту реалізації адміністративно-правових та кримінально-процесуальних функцій в юридичній діяльності, а також проаналізовані особливості кадрового забезпечення правоохоронної діяльності, місце і роль відомчої освіти, з'ясування цілей, завдань, принципів функціонування фахової підготовки юристів, що є запорукою впровадження ефективних реформуючих заходів.

Особливість, специфічність науково-практичного посібника полягає в об'єктивно обумовленій необхідності застосування сукупних прийомів, методів, оцінок, теоретичних висновків, властивих не лише адміністративно-правовій та кримінально-процесуальній науці, а в окремих випадках філософії, політології, соціології та психології. Отже, дослідження набуло чітко вираженого міждисциплінарного характеру, хоча це не применшує визначального значення оцінок, висновків з позицій правничої науки, лише фрагментарно збагачених теоретичними, фактологічними матеріалами, які умовно можуть бути віднесені і до політології та філософії, і до соціології та психології.

Розділ 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

У даному розділі висвітлені окремі теоретико-правові питання оптимізації використання та застосування спеціальних психологічних знань у кримінальному процесі України на ґрунті системного аналізу нового кримінального процесуального кодексу України, а також проблему залучення фахівця в галузі права до виконання функцій захисника в кримінальному процесі України як конституційно визначеного учасника кримінальної процесуальної діяльності.

Також, у контексті розділу розглянута проблема прийняття судами України позитивних рішень про надання неповнолітній особі права зареєструвати шлюб в органах державної реєстрації актів цивільного стану, що фактично відкриває шлях реальним злочинцям уникнути відповідальності за таке кримінально каране діяння як “статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості” (ст. 155 КК України) та розкриті інші процесуальні питання реалізації окремих норм Кримінального процесуального кодексу України.

1. Оптимізація використання та застосування спеціальних психологічних знань у кримінальному процесі України

У представленій науковій праці висвітлені окремі теоретико-правові питання оптимізації використання та застосування спеціальних психологічних знань у кримінальному процесі України на ґрунті системного аналізу нового кримінального процесуального кодексу України. Метою цієї наукової праці

є дослідження питань оптимізації використання та застосування спеціальних психологічних знань у кримінальному процесі України у зв'язку з прийняттям нового кримінального процесуального кодексу України (2012 р.).

Окремим організаційно–правовим аспектам проблеми використання та застосування спеціальних психологічних знань у кримінальному процесі України присвячені роботи вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема, В.Г. Андросюка, М.В. Костицького, В.В. Кощинця, Г.В. Попова, В.М. Реваки, В.В. Семенова, Б.В. Романюка, А.В. Федіної та ін., проте на сьогодні не можна сверджувати про ґрунтовне теоретико-прикладне дослідження питань удосконалення використання та застосування спеціальних психологічних знань у кримінальному процесі України у зв'язку з прийняттям нового кримінального процесуального кодексу України.

Під оптимізацією в психології, слід розуміти процес підвищення загальної ефективності прийнятих психологічних і енергетичних затрат. Оптимізація діяльності полягає в пошуку і застосуванні психологічних умов і чинників, що сприяють досягненню стабільно високої успішності і росту професіоналізму [1, с. 29]. У нашому випадку “оптимізація використання психологічних знань у кримінальному процесі України” розглядається як один із критеріїв забезпечення удосконалення правоохоронної та правосудної діяльності, іншими словами це системний комплексний юридико-психологічний процес, спрямований на вдосконалення існуючого порядку кримінального та судового провадження шляхом вибору найкращого варіанту дій учасників кримінально-процесуальної діяльності, який уможливить досягти максимального результату за наявних реальних умов (обмежуючих факторів) завдяки умілому застосуванню спеціальних знань.

Такими варіантами є: використання прокурорами, суддями та слідчими самостійно набутих в процесі навчання чи професійного, життєвого досвіду психологічних знань та залучення до організаційної, процесуальної, розшукової діяльності спеціалістів-психологів. Спеціальні психологічні знання, за нашими спостереженнями, використовуються у різних формах. Як правило, в чотирьох: експертиза, консультація, діагностико-

корекційна діяльність (психологічна допомога) та участь спеціаліста (фахівця) у слідчо-судових, процесуальних та розшукових діях.

Аналіз прокурорсько-слідчої практики свідчить, що професійні психологи майже не залучаються до участі в справі, що зумовлено відсутністю чітко визначених меж і форм використання їхніх можливостей та правосвідомості окремих керівників правоохоронних органів. Так, при вивченні 370 протоколів огляду місця події в 370 одиницях кримінальних справ, лише у 46,5% випадків залучався спеціаліст. Ще менше вони залучалися до інших слідчих дій: до відтворення обстановки й обставин події – у 31,0% справ; до призначення експертиз – у 38,5% справ; до пред'явлення для впізнання – у 12,0% справ; до обшуку і виїмки – у 9,5% справ. Водночас, спеціаліст–психолог до слідчих дій залучався лише у 3%, а до процесуальних дій не залучався взагалі.

Під час здійснення досудового розслідування спеціаліста-психолога можна залучати, як для участі в інформаційно-пошукових, інформаційно-комунікативних, так і в комунікативних слідчих (процесуальних) та розшукових діях, наприклад, огляді місця події, впізнанні осіб та предметів, слідчого експерименту, обшуці, проведення експертизи, допиту, очної ставки тощо. Професійно володіючи спеціальними психологічними знаннями, спеціаліст-психолог в процесі огляду може виявити матеріалізоване відображення граней людської психіки в обстановці місця події, так звані психологічні сліди, та надати слідчому інформацію психологічного характеру про потреби, звички, професійні та побутові навички, деякі риси характеру злочинця, мотиви, мету злочину, психологічну атмосферу на час вчинення цього діяння, тобто скласти психологічний портрет злочинця (правопорушника).

Слушною в науці є думка про те, що слідчий, а відповідно в окремих випадках і прокурор, може самостійно застосовувати будь-які спеціальні знання, за винятком тих випадків, коли він не володіє певними знаннями або визнає за необхідне залучити іншого більш кваліфікованого спеціаліста чи з міркувань технологічного процесу виконання конкретних слідчих (процесуальних) дій, а також коли законом передбачено залучення конкретних спеціалістів (лікарів, перекладачів, педагогів,

психологів тощо) чи проведення судової експертизи. Так, наприклад, “за допомогою спостереження під час спілкування слідчий, володіючи методами психодіагностики, має можливість встановити наявність у особи ознак гніву, презирства, страху, сорому, почуття вини тощо і використати отриману інформацію для обрання тактики проведення слідчих дій” [2, с. 315].

Окрім цього з аналізу п. 2 ч. 1 ст. 77 КПК України виходить, що прокурор який професійно володіє психологічними знаннями може виступити в кримінальному процесі як спеціаліст-психолог. Як аргумент зазначеного варто процитувати п. 2 ч. 1 ст. 77 КПК України, де виписано, що “прокурор, слідчий не має права брати участь у кримінальному провадженні, якщо він брав участь у цьому ж провадженні як... спеціаліст” [3]. Відтак, законодавець у даній нормі гіпотетично заклав можливість залучення прокурора чи слідчого як спеціаліста в кримінальному провадженні.

Використання знань спеціалістів-психологів прокурорсько-слідчими працівниками лише розпочинається. Йдеться переважно про ентузіазм окремих фахівців, які найчастіше застосовують лише свій особистий досвід. Прикро, але новий КПК навіть не містить чіткого визначення спеціальних знань. Визначенню сутності терміну “спеціальні знання” через розкриття його змісту присвячено низку наукових праць у галузі юридичної та психологічної науки, в тому числі дисертаційних досліджень [4; 5; 6]. Втім, зупинимось на останніх дослідженнях, що присвячені розкриттю та аналізу поняття “спеціальні знання”.

На думку Б.В. Романюка, спеціальні знання - це сукупність науково обґрунтованих відомостей окремого (спеціального) виду, якими володіють особи (спеціалісти) у межах будь-якої професії в різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла, і, які відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства використовуються ними для успішного вирішення завдань кримінального судочинства. У цьому аспекті дається й визначення спеціаліста у широкому розумінні, як будь-якого суб'єкта, котрий володіє спеціальними знаннями, водночас, констатується, що спеціалістом – учасником кримінального провадження є лише та обізнана особа, яка за вимо-

гою слідчого, прокурора або суду бере участь у проведенні слідчих чи судових дій [7, с.9]. За аналогією з КПК України А.В. Федіною надане авторське поняття “спеціаліст-психолог” під яким розуміється “особа, яка володіє психологічними знаннями та вміннями і застосовує їх з метою допомоги в отриманні необхідної інформації і наданні пояснень щодо психологічних проблем, які виникають при провадженні судового розгляду кримінальних справ” [8, с.159].

Спеціальні знання з огляду М.В. Ревака, складають, як правило, цілісну систему наукових знань з її практичною спрямованістю, до складу якої входить порядок і спосіб дослідження, певні спеціальні терміни, зрозумілі тільки для поінформованих у цій галузі осіб, а не окремі уривчасті дані, що мають загальноновживане, загальнозастосовне значення [9, с. 13]. П. Карпечкін, під спеціальними знаннями розуміє результат отримання інформації в якому-небудь визначеному виді справ, діяльності людини, що становлять собою визначені відомості на певному етапі, а так як науково-технічний прогрес перебуває у постійному розвитку, то знання можуть втрачати своє актуальне значення, бути застарілими [10, с. 117].

У свою чергу В.В. Семенов, визначає спеціальні знання як “неодноразово апробовані наукові знання, практичні вміння та навички, які сформувалися під час отримання загальної та професійної освіти, досвіду роботи за спеціальністю і які можна використати відповідно до процедурних правил кримінально-процесуального закону для вирішення його завдань” [11, с. 8, 9]. Під психологічними знаннями, В.В. Бедь, розуміє такі, якими володіють фахівці і які використовуються для вирішення завдань попереднього розслідування та судового розгляду кримінальних справ (пізнання події злочину, особи злочинця, особливостей вчинення злочину тощо) [12, с. 14].

У цьому разі цікавою, з позицій комплексного підходу до розуміння спеціальних психологічних знань у кримінальному процесі, є позиція російської вченої С.В. Сурменевої, котра визначає їх, як знання про закономірності і особливості психічної діяльності людини, в тому числі, ті, що мають юридичне значення, отримані в процесі професійного навчання і практичного досвіду роботи, та використані при розслідуванні і роз-

гляді кримінальних справ у суді, в порядку, встановленому нормами кримінально-процесуального закону, чи в непроцесуальній формі, тобто регламентованими відомчими нормативно-правовими актами (накази, інструкції, положення, рішення). Знання юридичної психології, на думку авторки, повинні входити в обсяг спеціальних психологічних знань, котрими наділений психолог, що залучається до кримінально-процесуальної діяльності [13, с. 12].

В дисертаційному дослідженні В.М. Шерстюк наведені загальні та особливі ознаки спеціальних знань у процесуальному сенсі. До загальних ознак віднесені знання, якими володіє обмежена кількість фахівців, такі знання не є загальновідомими чи загальнодоступними. Особливі - не охоплюють професійні знання слідчого, прокурора, захисника, судді, тобто професійні знання щодо норм матеріального та процесуального права України [14, с. 20].

Базуючись на працях вчених-криміналістів, вчений І.В. Пиріг виділяє досить слушні, на нашу думку, критерії, що використовуються при визначенні поняття “спеціальних знань”, а саме: а) спеціальні знання не є професійними для слідчого, працівників органів дізнання, прокурора, судді; б) спеціальні знання повинні базуватись на досягненнях науки і не можуть бути загальновідомими; в) за способом отримання спеціальні знання набуваються шляхом теоретичного засвоєння певної інформації або періодичними практичними заняттями окремим видом роботи; г) загальна мета використання спеціальних знань – сприяння вирішенню завдань кримінального судочинства. Тобто поняття “спеціальні знання” охоплює також практичні вміння і навички; що за даними проведеного опитування 92 % слідчих і 95 % експертів-криміналістів є основними критеріями для характеристики поняття спеціальних знань [15, с. 7].

У чинному законодавстві передбачена принципова можливість використання психологічних знань, оскільки вони є уособленими, достатньо самостійними в науковому відношенні і не можуть вважатись менш важливими за інше спеціальне знання. Тому на них розповсюджуються загальні положення про експертизу, фахівця та консультації, зафіксовані законода-

вцем: вони здійснюються для визначення психічного стану звинувачуваного, підозрюваного, а також для встановлення психічного стану свідка чи потерпілого в тих випадках, коли виникає сумнів щодо їх здатності правильно сприймати обставини, які мають значення для справи та надавати про них правильні свідчення [12, с. 8]. У цьому разі цілком поділяємо наукову позицію С.С. Чернявського, який зазначив, що ступінь врегулювання процесуальним законом конкретної форми участі фахівця у розслідуванні є досить умовним, оскільки для процесу встановлення істини у справі доказом можуть бути визнані будь-які фактичні дані [16, с. 121].

Варто зазначити, що у новому КПК України, законодавець вдало поєднав в одній процесуальній фігурі два окремих статуси (*форми використання психологічних знань*), а саме “спеціаліста” та “консультанта”. Вважаємо, що у цьому є раціональний сенс, оскільки спеціаліст в основному обертає свої висновки та рішення у формі консультації. Тому складно розмежувати висновок спеціаліста та його консультації, адже якщо останні надаються письмово, то мають вигляд висновку. Так, якщо навіть прокурор клопоче перед суддею про призначення психологічної консультації, то її буде доручено виконати спеціалісту, а відтак вона буде підпадати під ознаки ст. 72 КПК України [3], а її виконавець вже є очевидним.

Постає питання, з якого моменту спеціаліст набуває свого процесуального статусу. Так, С.В. Сурменєва пише, що спеціаліст набуває свого статусу з моменту роз’яснення йому прав та обов’язків та у разі попередження його про кримінальну відповідальність [13, с. 14]. Стосовно цього, маємо іншу думку, вважаючи, що спеціаліст, у нашому випадку психолог, набуває свого статусу з моменту офіційного запрошення слідчим та відповідним з’ясування в нього фахових навичок і вмінь використовувати спеціальні психологічні методики, прийоми та процедуру їх застосування у провадженні слідчих, розшукових чи процесуальних дій.

Цікавою з практичних міркувань залишається наукова позиція А.В. Федіної щодо доповнення КПК України нормою такого змісту: “За клопотанням прокурора, обвинуваченого, потерпілого, їх захисника чи законного представника суддя

призначає психологічну консультацію” [8, с. 165]. Однак, єдиною проблемою, яка може стати завадою при прийнятті законодавцем запропонованого авторкою положення є те, що за таким формулюванням, в судовому процесі обмежується консультативна допомога спеціалістів в інших сферах спеціальних знань (економічних, педагогічних, медичних, інженерних тощо). Виходить, що скільки існує сфер застосування консультативної допомоги, стільки потрібно подібних частин додати до норми яка буде врегульовувати консультації з різних сфер знань. Тому доцільним вбачається залишити існуюче на даний час положення ст. 71 КПК України [3], що відкриває широкі можливості для учасників судового процесу підсилити необхідну доказову базу відповідними консультаціями в тій чи іншій сфері знань.

Таким чином, як зазначає М.В. Костицький – використання психологічних знань в юридичній практиці стає об’єктивною та неминучою передумовою ефективної роботи правоохоронних органів в юрисдикційному процесі [17, с. 450]. Важливим аспектом впровадження різних форм психологічних знань в практику правоохоронних органів, на думку вченого, є удосконалення організаційних засад такої діяльності, створення системи спеціальних психологічних підрозділів, які б забезпечували проведення судово-психологічних експертиз, надання спеціальних психологічних консультацій, участь спеціаліста-психолога в слідчих та судових діях [17, с. 455]. Здебільшого, цієї ж позиції притримується і вчений-юридичний психолог В.В. Кошинець [18, с. 8, 9], обгрунтовуючи доцільність розширення випадків обов’язкового призначення психологічної чи комплексної психолого-психіатричної експертизи та активного використання спеціальних психологічних знань в юрисдикційному процесі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Романов В. В. Военно - юридическая психология / Романов В. В. – М. : ВКИ, 1991. – 255 с.
2. Галаган В. І. Правові та криміналістичні проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності (на матеріалах органів внутрішніх

справ України) : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09 / Галаган Володимир Іванович. — Київ, 2003. — 515 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : чинне законодавство від 19 листопада. — К., 2012. — 382 с. — (Кодекси України).

4. Шиканов В. И. Проблема использования специальных знаний и научно-технических новшеств в уголовном судопроизводстве : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс ; судоустройство ; прокурорский надзор ; криминалистика” / В. И. Шиканов. — М., 1980. — 32 с.

5. Махов В. Н. Теория и практика использования знаний сведущих лиц при расследовании преступлений : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика ; судебная экспертиза” / В. Н. Махов. — М., 1993. — 58 с.

6. Соколовский З. М. Проблема использования в уголовном судопроизводстве специальных знаний для установления причинной связи явлений : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс ; судоустройство ; прокурорский надзор ; криминалистика” / З. М. Соколовский. — Х., 1968. — 38 с.

7. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза” / Б. В. Романюк. — Київ, 2002. — 22 с.

8. Федіна А. В. Юридико-психологічні особливості попереднього розгляду справ суддею : дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.06 / Федіна Аліна Василівна. — К., 2010. — 224 с.

9. Ревака В. М. Форми використання спеціальних пізнань в досудовому провадженні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза” / В. М. Ревака. — Харків, 2006. — 21 с.

10. Карпечкін П. Щодо меж спеціальних знань при проведенні судової експертизи у господарському процесі / П. Карпечкін // Вісник прокуратури. — 2010. — № 3 (105). — С. 114—125.

11. Семенов В. В. Спеціальні знання в розслідуванні злочинів (зміст, організація використання) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза” / В. В. Семенов. — Київ, 2006. — 20 с.

12. Бедь В. В. Використання адвокатом-захисником психологічних знань у кримінальному процесі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 19.00.06 “Юридична психологія” / В. В. Бедь. — Київ, 1999. — 18 с.

13. Сурменева С. В. Участие психолога в стадии предварительного расследования : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук :

- спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика ; судебная экспертиза” / С. В. Сурменева. — Челябинск, 2009. — 24 с.
14. Шерстюк В. М. Організаційно-правові та морально-психологічні засади судово-експертної діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Шерстюк Віра Миколаївна. — Харків, 2007. — 199 с.
15. Пиріг І. В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза” / І. В. Пиріг. — Київ, 2006. — 17 с.
16. Чернявський С. С. Злочини у сфері банківського кредитування (проблеми розслідування та попередження) : [навч. посіб.] / Чернявський С. С. ; за заг. ред. О. М. Джужи. — К. : Юрінком Інтер, 2003. — 264 с.
17. Костицький М. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції: Вибрані наукові праці: [Книга перша] / Костицький М. В. — Чернівці: “Ру-та”, 2009. — 560 с.
18. Кошинець В. В. Використання спеціальних психологічних знань судом при розгляді кримінальних справ про злочини проти життя, здоров'я та гідності особи: : дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.06 / Кошинець Віктор Васильович. - К., 2003. - 208 с.

2. Судові рішення на користь педофілів

Згідно ст. 3 Конституції України (1996 р.) людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Суспільно-небезпечні діяння спрямовані проти статевої свободи та статевої недоторканності особи є посяганнями на особистість і пов'язані з грубими порушеннями норм суспільної моралі, а відтак є кримінально-караними. Злочини проти статевої недоторканності особи характеризуються аморальністю та цинічністю дій винуватих осіб, принижують честь і гідність потерпілої особи та можуть завдати значної шкоди її фізіологічному чи психологічному здоров'ю.

Наразі варто зупинитись на проблемі скоєння статевих злочинів проти неповнолітніх осіб, оскільки вони посягають на їх статеvu недоторканність та нормальний, повноцінний статевий розвиток. Як наслідок постраждали від таких злочинів переживають душевну травму та почасти спонукають ради помсти чи стану відчаю до аморального способу життя. Чинним

Кримінальним кодексом України кримінальна відповідальність за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи, зокрема “статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155 КК України)” [2].

Метою цієї наукової праці є донесення до свідомості суддів, прокурорів, працівників органів державної реєстрації актів цивільного стану важливості належного та комплексного дослідження всіх обставин справи щодо надання неповнолітній особі права на шлюб (чи його реєстрацію), аби не допустити можливість злочинцям у такий спосіб ухилитись від покарання за зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості.

Окремим організаційно-правовим аспектам проблеми прийняття судами рішень щодо надання права неповнолітній особі права на шлюб та питань кваліфікації складу злочину передбаченого ст. 155 КК України присвячені роботи вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема, В. Шемчука, О.О. Світличного, В. Борисова, К. Сірука, О. Губанова, С. Косенка, А. Лукаша, Т. Лисько, С. Чмути, В. Навроцького та ін., проте на сьогодні не можна впевнено говорити про ґрунтовне теоретико-прикладне дослідження причинно-наслідкового зв'язку між реалізацією неповнолітньою особою права на шлюб, її фізіолого-психологічною (інтелектуальною) статевою зрілістю та діями (поведінкою) особи, що передбачається як майбутній чоловік чи дружина.

Прикро, але в такій правовій, демократичній державі, як Україна до цього часу трапляються випадки прийняття судами неправосудних рішень, адже на основі аналізу 200 судових справ щодо реалізації права неповнолітньої особи на шлюб, в жодному випадку попри вимог чинного законодавства та рекомендацій зазначених в Постановах Пленуму Верховного суду України не було належно забезпечено дослідження всіх обставин справи, зважаючи на вік заявника та заінтересованої особи (передбаченого повнолітнього чоловіка чи жінки).

Право на шлюб згідно з ч. 2 ст. 23 Сімейного кодексу України (далі – СК України) [3] може бути надане за рішенням суду в порядку окремого провадження (ч. 3 ст. 234 ЦПК України) [4] особі, яка досягла 16 років, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам. До участі в означеній справі залуча-

ються один або обоє батьків (усиновлювачів) неповнолітньої особи, піклувальник, особа, з якою передбачається реєстрація шлюбу, а також інші заінтересовані особи (прокурор, представник сторін, спеціаліст-психолог, медичний та психологічний експерт, педагог, працівник органів ДРАЦС та ін.). Заперечення батьків (піклувальників) щодо надання права на шлюб не є підставою для відмови в задоволенні заяви, оскільки головним критерієм для задоволення заяви про надання права на шлюб є встановлення судом факту про відповідність такого права інтересам заявника [5] та довідки лікаря-гінеколога, а додатково - визначення міри “кохання” (*таке запитання міститься у 87% рішень суду*) повнолітньої до передбаченого чоловіка чи дружини.

Щодо останнього аргументу, а саме з’ясування судом міри закоханості майбутнього подружжя, то тут варто провести етимологічне дослідження самого терміну “кохання”. Так, вважається, що на відміну від близької сусідки Росії, де терміном “любов” позначаються як фізичні так і духовні параметри стосунків чоловіка та жінки, в Україні з її багатим мовним арсеналом, існує два терміни “кохання” і “любов”. На слушну думку деяких вчених “коханням” для українців є фізіологічна пристрасть одне до одного, а “любов” містить духовну близькість, психологічне сприйняття чоловіком та жінкою одне одного [6].

Відтак, виходить, що суддя запитуючи про взаємне кохання майбутнього подружжя, з’ясовує лише міру фізіологічної пристрасті для намірів створити сім’ю, наприклад російською мовою це б звучало так: “Спите ли вы друг с другом и т.п.?”. А тому, вважаємо, що суд повинен запитувати не про кохання неповнолітньої (*оскільки, цей факт вже засвідчений лікарем-гінекологом*), а саме про міру почуття любові майбутньої сімейної пари. Також вважаємо, що окрім доводів неповнолітньої особи про бажання створити сім’ю, необхідно законодавчо передбачити обов’язок передбаченого чоловіка чи дружини доказувати в суді бажання (мотивацію), можливість та здатність останнього до подружнього життя.

Варто зазначити, що рішення суду, яким неповнолітній особі надано право на шлюб, є підставою для реєстрації шлюбу в органах ДРАЦС, а фізична особа, яка не досягла повноліття,

з моменту такої реєстрації набуває повної цивільної дієздатності (ч. 2 ст. 34 ЦК України) [7].

Слід зауважити, що суд лише надає право на шлюб, а не знижує межу шлюбного віку, однак цього достатньо, щоб подружжя надалі проживали разом без реєстрації шлюбу в органах ДРАЦС, оскільки це не заборонено законом. Виходить, що неповнолітня особа на основі судового рішення фактично визнана статеві зрілою, а тому може знехтувати офіційну реєстрацію шлюбу, адже для створення сім'ї їй достатньо: спільно проживати з передбаченим чоловіком чи жінкою, вести з ним спільний побут та мати взаємні права і обов'язки (п.п. 2, 4 ст. 3, п. 2 ст. 9 та ст. 10 СК України) [3]. Іншими словами перебувати у так званому “цивільному шлюбі”.

Проблема полягає в тому, що суд ніби захищаючи неповнолітню особу надаючи їй дозвіл на реєстрацію шлюбу, приховує (навіть неумисно) інше кримінальне правопорушення передбачене ст. 155 (за назвою – “Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості”) Кримінального кодексу України [2]. Слід зауважити, що особи як жіночої, так і чоловічої статі віком до 14 років вважаються такими, що не досягли статевої зрілості. Натомість, встановлення статевої зрілості щодо осіб віком з 14 до 18 років проводиться обов'язково [8].

Згідно зі ст.22 Сімейного кодексу України шлюбний вік для жінки та чоловіка встановлено у 18 років [3], зважаючи, що у цьому віці гармонійно поєднується як фізіологічна так і психологічна (інтелектуальна) статеві зрілість особи. Однак, для цього варто розкрити саму природу статевої зрілості. Тож, статеві зрілість - це такий фізіологічний стан організму людини, який характеризується здатністю до повного виконання статевих функцій [9]. Так, для осіб жіночої статі він характеризується процесом повного формування її організму до статевих зносин, зачаття плоду та здатністю його виносити, здатністю до нормальних пологів та годування дитини [10, с. 14]. Тому, питання щодо досягнення статевої зрілості у віці з 16 років і до шлюбного віку має теж вирішуватись на підставі висновку судово-медичної експертизи, а не на основі довідки лікаря-гінеколога, що досить часто є єдиним, окрім “інтересу неповнолітньої” ар-

гументом для суду у винесенні позитивного рішення про надання права на шлюб.

Відомо, що довідка-лікаря гінеколога лише містить інформацію про термін вагітності неповнолітньої та її облік в жіночій консультації, а щодо неповнолітнього то тут взагалі судові рішення приймається без будь-яких медико-психологічних обстежень. А тому судді повинні призначати навіть при розгляді справи про надання неповнолітній особі права на шлюб судово-медичну експертизу, зважаючи на підпункти 2.1.2, 2.13.2 Правил проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів (1995 р.), згідно яких стан статевої зрілості у жінок включає закінчення формування організму, коли статеве життя, запліднення, вагітність, пологи та годування дитини є нормальною функцією і не призводять до розладу здоров'я. Натомість, статеві зрілість в осіб чоловічої статі характеризується станом загального фізичного розвитку та формуванням статевих залоз, за якого статеве життя є фізіологічно нормальною функцією, не викликає розладу здоров'я і не завдає шкоди подальшому розвитку організму [8].

Вважаємо, що для визначення статевої зрілості неповнолітньої особи, окрім медичної, необхідно призначати і психологічну експертизу для належного, об'єктивного дослідження обставин справи щодо реалізації права неповнолітньої особи на шлюб. Психологічну експертизу призначають, як правило, коли психологічна складова має важливе правове значення, є істотною обставиною при розгляді цивільних справ, що обумовлюється великою кількістю оціночних правових норм у Сімейному кодексі України яким притаманний психологічний зміст, зокрема: “взаємини”, “стан”, “не усвідомлювала сповна значення своїх дій і (або) не могла керувати ними”, “духовний розвиток”, “умови виховання”, “ставлення до дитини”, “думка дитини”, “ставлення до виховання”, “особа дитини”, “сімейні відносини”, “вікові особливості”, “поведінка неповнолітньої особи”, “бажання дитини”, “психологічний тиск”, “гідність”, “честь неповнолітньої особи”, “інтереси дитини (неповнолітньої)”, “духовний розвиток”, “ставлення до виховання” або “здатність до виховання” тощо [11].

Відтак, необхідно призначати комплексну судову медико-психологічну експертизу за результатами якої можна констатувати досягнення неповнолітньою особою статевої зрілості. При чому, якщо хоча б одна з експертиз (психологічна чи медична) надасть негативний висновок щодо статевої зрілості, то це має бути підставою для скерування справи в органи внутрішніх справ, оскільки тут вбачаються ознаки статевого злочину передбаченого ч. 1 ст. 155 КК України (статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості) [2]. Суспільна небезпечність цього злочину полягає в тому, що він посягає на нормальний моральний і фізичний розвиток неповнолітніх, їх статеву недоторканість. Потерпілим може бути особа жіночої або чоловічої статі, яка не досягла статевої зрілості. Визначальною ознакою для потерпілої особи є недосягнення нею статевої зрілості. Небезвідомо, що досягнення особою (обома партнерами) шлюбного віку, при добровільних статевих зв'язках не тягнуть кримінальної відповідальності.

Об'єктивна сторона злочину являє собою добровільні статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості. Добровільними статевими зносинами слід визнати такі, що здійснюються без застосування фізичного насильства, погрози застосування такого насильства або використання безпорадного стану потерпілої особи [10, с. 14]. До того ж, добровільні статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, утворюють склад злочину, коли суб'єкт знав або припускав, що потерпіла особа не досягла статевої зрілості, а так само тоді, коли міг і повинен був це передбачити. Така оцінка статевого статусу потерпілої особи має ґрунтуватися на об'єктивних обставинах: її зовнішній вигляд, знання про її вік, медичні та психологічні показники тощо.

Особливої уваги потребує встановлення останньої обставини. Згідно п. 16 постанови пленум Верховного Суду України N 5 (2008 р.), якщо потерпіла особа внаслідок свого розумового відставання або малолітнього віку не могла розуміти характеру та значення здійснюваних з нею дій, скоєне слід оцінювати як зґвалтування з використанням безпорадного стану потерпілої особи [9] і кваліфікувати за ч. 3 або ч. 4 ст. 152 КК Укра-

їни [10, с. 14]. Висновок про саме такий стан особи має ґрунтуватися на даних судово-психологічної експертизи [12, с. 313].

Злочин вважається закінченим з початку статевих зносин. Суб'єктивна сторона означеної дії повинна охоплюватись прямим умислом. А щодо обставини, досягла потерпіла особа статевої зрілості чи не досягла, ставлення суб'єкта може бути умисним або необережним. Суб'єктом злочину може бути особа як чоловічої, так і жіночої статі, що досягла 16-річного віку.

Тож, вважаємо, якщо працівник органу ДРАЦС при подачі заяви майбутнього подружжя виявить, що один з передбачених наречених є малолітнім (неповнолітнім), чи в рішенні суду, що подається разом із заявою про шлюб, відсутні дані про проведення відповідних експертиз та їх результати, він має право офіційно повідомити органи прокуратури, та Вищу кваліфікаційну комісію суддів України про можливе реагування на дії суду (судді) п. 2 ст. 84 Закон України “Про судоустрій і статус суддів” (2010 р.) [13].

Прокурор на підставі офіційного листа (повідомлення) працівника органів ДРАЦС має особисто чи доручити органам внутрішніх справ порушити кримінальне провадження за ознаками суспільно-небезпечного діяння передбаченого ст. 155 КК України [2] та оскаржує в апеляційному порядку рішення суду. Якщо прокурор буде проінформований працівником ДРАЦС чи іншою зацікавлено особою про розгляд в суді справи про надання неповнолітній особі права на шлюб, то він має право у порядку представництва, заявляти (клопотати) про призначення медико-психологічної експертизи (ч. 1 ст. 27, ч. 5 ст. 130 ЦПК України) у частині визначення фізіологічної та інтелектуальної (психологічної) статевої зрілості неповнолітньої особи, а також її мотивацію на створення сім'ї. Суд у разі задоволення такого клопотання чи заяви прокурора її призначити (ст. 143 ЦПК України) [4]. Оскільки, для самого суду висновок такої експертизи послужить підґрунтям для встановлення факту про відповідність такого права інтересам заявника (ч. 2 ст. 23 СК України) [3].

Відповідно до ч.ч. 3, 4 ст. 143 ЦПК України, прокурор має право подати суду питання, на які потрібна відповідь експерта та прохати суд провести експертизу у відповідній устано-

ві. Більш того, прокурор може доручити її проведення конкретному експерту (спеціалісту)-психологу (ч. 4 ст. 143 ЦПК України) [4]. Класифікація правових норм за істотними психологічними ознаками дозволяє виділити кілька видів судово-психологічної експертизи в сімейних справах: психологічна експертиза нездатності повною мірою усвідомлювати значення своїх дій і (або) керувати ними; психологічна експертиза спілкування й взаємодії в сім'ї; психологічна експертиза міжособистісних стосунків і психологічної сумісності тощо [11].

Психологічна експертиза статевої зрілості неповнолітньої особи може вимагатись прокурором не лише в межах судового процесу в цивільних чи кримінальних справах, а й поза ним, наприклад, коли працівник органу ДРАЦС офіційно повідомить в органи прокуратури, що заяву на реєстрацію шлюбу подають майбутні подружжя серед яких один з передбачених наречених є малолітнім (неповнолітнім), чи коли в рішенні суду, що подається разом із заявою про шлюб, відсутні дані про проведення відповідних експертиз та їх результати. Таку позицію займає і законодавець, оскільки в ч. 1 ст. 147 ЦПК України вписано, що експертиза може проводитися і поза судом, якщо це потрібно у зв'язку з характером досліджень. Відповідно до ч. 2 означеної норми, вона проводиться письмово у формі мотивованого висновку, який приєднується до справи [4].

Право на позасудове призначення прокурором експертизи також передбачено п. 3 ст. 20 Закону України "Про прокуратуру" (1991 р.) [14], де зазначено про залучення спеціалістів для проведення перевірок, відомчих і позавідомчих експертиз. Таким чином прокурор може скористатися у суді усними консультаціями або письмовими роз'ясненнями (висновками) спеціаліста-психолога (ч. 1 ст. 190 ЦПК України) [4]. Результатом такої діяльності є висновок експерта, що, як слушно зазначила Р. Лемик, служить засобом доказування у справі на рівні з іншими видами доказів [15, с. 22].

Безумовно, що допомога спеціаліста-психолога знадобиться й при дослідженні умов життя та виховання неповнолітнього, адже саме психолог завдяки психологічним знанням може з'ясувати: обстановку (психологічну атмосферу) в сім'ї його виховання; взаємини між дорослими членами сім'ї та до-

рослими і дітьми; ставлення батьків до виховання неповнолітнього; моральні умови сім'ї; обстановку (психологічну атмосферу) в школі чи іншому навчальному закладі або на виробництві, де навчається чи працює неповнолітній; ставлення неповнолітнього до навчання чи роботи; взаємини з вихователем, учителем, однолітками; зв'язки і поведінку неповнолітнього поза домом, навчальним закладом та роботою.

Таким чином, у кожному випадку розгляду справи суддею щодо надання неповнолітній особі права на шлюб, необхідно: залучити спеціаліста-психолога чи консультанта для попередньої співбесіди з неповнолітньою особою для з'ясування істинного інтересу та намірів створити сім'ю; призначити комплексну медико-психологічну експертизу встановлення фізіологічної та інтелектуальної (духовної) статевої зрілості неповнолітньої особи; залучити до справи спеціаліста-педагога, чи викликати (якщо неповнолітня навчається) представника навчального закладу (бажано класного керівника, куратора чи іншу особу, що безпосередньо спілкується з неповнолітньою особою); представників органів ДРАЦС; батьків чи осіб, що їх замінюють.

Перспективними напрямками дослідження проблеми надання судами права неповнолітній особі на шлюб є розробка та внесення змін до СК України, ЦК України, а також ЦПК України щодо обов'язковості проведення комплексної судової медико-психологічної експертизи статевої зрілості неповнолітньої особи, що заявила бажання зареєструвати шлюб (ч. 2 ст. 23 Сімейного кодексу України).

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : прийнята на 5-ій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня / Міністерство юстиції України. — К. : Юрінком Інтер, 2001. — 239 с. — (Кодекси України № 1 / 2001).
3. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс] : прийнятий 10 січ. 2002 р. № 2947-III / Верховна Рада України. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

4. Цивільний процесуальний кодекс України. — Суми : Соколик Б. В., 2010. — 136 с.
5. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя [Електронний ресурс] : постан. Пленуму Верховного Суду України від 21 груд. 2007 р. № 11. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07>
6. Говорун Т. Стать та сексуальність : психологічний ракурс : [навч. посіб.] / Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді. — Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 1999. — 384 с.
7. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] : прийнятий 16 січ. 2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
8. Правила проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів в бюро судово-медичної експертизи [Електронний ресурс] : наказ Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17 січ. 1995 р. ; зареєстр. в Міністерстві юстиції України 26 лип. 1995 р. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0253-95>
9. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи [Електронний ресурс] : постан. Пленуму Верховного Суду України від 30 трав. 2008 р. № 5. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08>
10. Борисов В. І. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (коментар до законодавства) / В. І. Борисов, Л. В. Дорош // Форум права. — 2006. — № 1. — С. 4—15.
11. Судово-психологічна експертиза в цивільному процесі : заочний семінар - тренінг / Головне управління юстиції у Дніпропетровській області ; Інститут психології імені Г. С. Костюка НАН України. — Київ-Дніпропетровськ, 2011. — 42 с.
12. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : за станом законодавства і Постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 груд. 2001 р. / за ред. С. С. Яценка. — К. : А.С.К., 2002. — 936 с.
13. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 лип. 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 41—42, № 43, № 44—45. — Ст. 529.
14. Про прокуратуру [Електронний ресурс] : Закон України від 05 лист. 1991 р. № 1789-ХІІ. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1789-12>
15. Лемик Р. Я. Судово-психологічна експертиза у цивільному процесі України (проблеми теорії і практики) : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06 / Лемик Роксолана Ярославівна. — К., 2004. — 182 с.

3. “Фахівець у галузі права” як конституційно визначений суб’єкт кримінального процесу України

У цьому параграфі висвітлені окремі теоретичні, організаційні та правові питання залучення фахівця в галузі права до виконання функцій захисника в кримінальному процесі України як конституційно визначеного учасника кримінальної процесуальної діяльності, надаються суттєві пропозиції щодо можливості залучення таких фахівців вже сьогодні на ґрунті існуючих нормативно-правових документів, у тому числі – міжнародних, та шляхом раціонального тлумачення окремих положень чинного КПК України. Як перспектива, вбачається видання монографічних робіт у частині гарантій допуску фахівців у галузі права до кримінального процесу України як захисників, та на ґрунті цього внесення відповідних змін до чинного КПК України.

Згідно ст. 59 Конституції України (1996 р.) [1] кожна фізична особа має право на правову допомогу і право на вільний вибір захисника з метою захисту від обвинувачення, зокрема у кримінальному процесі України. Втім, з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України (2012 р.) [2] таке право на вільний вибір захисника фізичною особою виявилось обмеженим, адже ч.1 ст. 45 КПК України пропонується лише один захисник – адвокат. Між іншим, таке положення ч. 1 ст. 45 КПК України є суперечливим у розрізі Рішення Конституційного Суду України (далі - КСУ) від 16.11.2000 р. N 13-рп/2000 щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України [3] за яким право фізичної особи на вільний вибір захисника своїх прав обмежуватися не може.

Метою цієї наукової праці є донесення до юристів-практиків та теоретиків дієвих можливостей використання нормативно-правових актів, у тому числі – міжнародних, на користь залучення фахівця в галузі права як захисника у кримінально-процесуальній діяльності всупереч окремим положенням чинного КПК України, аргументованими автором представленої наукової праці - неконституційними.

Окремим організаційно–правовим та теоретичним аспектам проблеми залучення фахівця в галузі права до кримінальної процесуальної діяльності присвячені роботи М. Костицького, П. Рабіновича, Д. Гудима, В. Гончарова, С. Бігуна, І. Голованя та ін., проте на сьогодні не можна впевнено говорити про ґрунтовне теоретико-прикладне дослідження реалізації в кримінальному процесі України положень ст. ст. 55, 59, 63 Конституції України у розрізі Рішень Конституційного суду України та міжнародних, європейських судових інституцій.

Відповідно п. 26 ч. 1 ст. 3 КПК України (назва - Визначення основних термінів Кодексу) учасниками судового провадження, окрім перерахованих в означеному пункті є також “інші особи”, за клопотанням яких у випадках, передбачених цим Кодексом, здійснюється судове провадження [2]. Процедурно, це уявляється так: будь-який юрист (*обов’язкова наявність повної вищої освіти*) має право звернутися з клопотанням щодо здійснення судового провадження за заявою потерпілої сторони. А оскільки законодавець розмито пояснив, що ним вкладено у розуміння терміну “інші особи”, то цілком логічно вважати цю іншу особу - “фахівцем у галузі права” як конституційно визнаного та визначеного суб’єкта кримінального процесу України.

Варто нагадати, що згідно ч. 1 ст. 3 КПК України захисником є адвокат у значенні вживаному в ч.1 ст. 45 КПК України, якщо, як наголошує положення ч. 1 ст. 3 КПК України “немає окремих вказівок” щодо цього терміна [2]. Такою окремою вказівкою варто, на нашу думку, вважати Рішення КСУ від 16.11.2000 р. N 13-рп/2000, котрим визнано неконституційним положення КПК 1960 року (*втратив чинність в 2012 році*), за яким обмежується право на вільний вибір підозрюваним, обвинуваченим і підсудним як захисника своїх прав, крім адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги [3].

Відтак, можна констатувати, що таке відверте визнання КСУ “праводопоміжних” можливостей фахівців у галузі права в усіх різновидах судових процесів буде слугувати додатковим приводом для законодавчого закріплення аутентичного

роз'яснення, хто ж саме вважається таким фахівцем [4]. Натомість, законодавець у чинному КПК України проігнорував таке Рішення КСУ, мабуть керуючись тим, що якщо КПК України 1960 року втратив свою чинність, то і Рішення КСУ попрямували тим же шляхом. Мабуть законодавець забув, чи захотів забути, що Рішення КСУ є продовженням Конституції України, а відтак є її відповідними положеннями, що згідно статті 8 Конституції України мають найвищу юридичну силу. От і виходить наразі, що чинний КПК України є “надзаконом” для Конституції України.

Якщо звернутися до європейської судової практики у справах за зверненнями громадян України про порушення своїх конституційних прав, то у справі “Загородній проти України” Європейський суд з прав людини (далі - ЄСПЛ) від 24 листопада 2011 року [5] посилається саме на вище означене нами Рішення КСУ. Адже, у вказаному Рішенні КСУ обґрунтував право кожного обвинуваченого захищати себе особисто або через вільно вибраного ним на власний розсуд захисника з-поміж юристів, які можуть надати ефективний правовий захист, відтворений у положеннях ч. 1 ст. 59 Конституції України. Про загальність положень ч. 1 ст. 59 Конституції України свідчить положення ч. 2 ст. 63 Конституції України, яке окремо закріплює право підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного на захист [1]. Відповідно ч. 1 ст. 1 КПК України, порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України, до якого відповідно ч. 2 цієї статті входять відповідні положення Конституції України та інші закони України [2]. Отже, як бачимо, положення КСУ також визначають порядок провадження на території України. Тоді як бути із згаданим вище Рішенням КСУ (№ 13-рп/2000 від 16.11.2000 р.), що є продовженням Конституції України?

Варто відзначити, що відповідно ч. 1 ст. 8 КПК України, “кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави”. Згідно ч. 2 означеної статті принцип верховенства права у кримінальному про-

вадженні застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ [2]. А як відомо, ЄСПЛ підтвердив право “фахівця в галузі права”, який не має адвокатського свідоцтва, виступати захисником у кримінальному процесі України [5]. Саме тому, 24 листопада 2011 року Європейський суд з прав людини оприлюднив рішення у справі “Загородній проти України”, яким встановлено, що недопуск в кримінальному процесі як захисника підсудного “фахівця в галузі права”, який не має адвокатського свідоцтва, є порушенням права на справедливий суд [5], передбаченого п.п. 1, 3 ст. 6 “Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод” [6]. При цьому, суд наголосив, що така ситуація є несумісною із принципом (юридичної) правової певності, що, в свою чергу, є складовою принципу верховенства права [5].

У Міжнародному пакті про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року [7], зазначено, що держава повинна гарантувати кожному, чії права і свободи порушено, ефективний засіб правового захисту, і таке право повинно встановлюватись судовим або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави (стаття 2), та можливість вільного вибору обвинуваченим захисника (п. 3 ст. 14). “Основні принципи, що стосуються ролі юристів”, прийняті восьмим Конгресом ООН з питань попередження злочинності і поведіння з правопорушниками 27 серпня - 7 вересня 1990 року [8], передбачають, що кожна людина має право звернутися до будь-якого юриста за допомогою для захисту і відстоювання своїх прав та захисту їх на всіх стадіях кримінального судочинства (принцип 1); жодний суд чи адміністративний орган, в якому визнається право на адвоката, не відмовляється визнавати права юриста відстоювати в суді інтереси свого клієнта, за винятком тих випадків, коли юристу було відмовлено в праві виконувати свої професійні обов'язки відповідно до національного права і практики та цих принципів (принцип 19).

Варто наголосити, що відповідно до Закону України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини” виконанням рішення ЄСПЛ є, в числі іншого, вжиття заходів загального характеру, що спрямовані на усунення зазначеної в рішенні системної проблеми та її першопричини, зокрема: внесення змін до чинного законодавства та

практики його застосування [9]. На це власне і мав звернути законотворець при підготовці нового КПК України.

Таким чином, наведені міжнародно-правові акти передбачають право кожного обвинуваченого захищати себе особисто або через вільно вибраного ним на власний розсуд захисника з-поміж юристів, які можуть надати ефективний правовий захист. Ці положення міжнародно-правових актів щодо права фізичної особи на захист від обвинувачення відтворені у положеннях ч. 1 ст. 59 Конституції України [1]. Тож, виходить, якщо слідчий, прокурор чи суддя відмовляють особі у заявленні нею вимоги (клопотання) про допуск у провадження такого суб'єкта як “фахівця в галузі права”, то останні порушують передбачений ч. 1 ст. 9 КПК України принцип законності в якому чітко зазначено, що “під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства”. Тим паче, ч. 3 ст. 11 КПК України, наголошує, що “кожен має право захищати усіма засобами, що не заборонені законом, свою людську гідність, права, свободи та інтереси, порушені під час здійснення кримінального провадження” [2]. Очевидним є те, що згадане Рішення КСУ, ЄСПЛ та “Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод”, якраз вкладаються в розуміння “усіма засобами”, виходячи із змісту ч. 3 ст. 11 КПК України.

Згідно ч. 1 ст. 20 КПК України (назва - Забезпечення права на захист), підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист, яке полягає у наданні йому можливості користуватися правовою допомогою захисника [2]. У Конституції України це право передбачено у ч. 4 ст. 29, положення якої гарантують кожному заарештованому чи затриманому можливість користуватися правовою допомогою захисника [1]. Таким захисником з позицій вище розглянутого, може бути “фахівець в галузі права”, оскільки як зазначено в ч. 4 ст. 21 КПК України (назва - Доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень) “здійснення кримінального провадження

не може бути перешкодою для доступу особи до інших засобів правового захисту, якщо під час кримінального провадження порушуються її права, гарантовані Конституцією України та міжнародними договорами України” [2].

А оскільки право на правову допомогу “фахівця в галузі права” гарантовано особі рішеннями КСУ, ЄСПЛ, “Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод” та іншими нормативно-правовими документами, то цілком логічно припустити, що заборона на участь у справі означеного суб’єкта є перешкодою для доступу особи до інших засобів правового захисту. Відтак, згідно ч. 3 п. 3 ст. 42 КПК України (назва - Підозрюваний, обвинувачений) підозрюваний та обвинувачений має право на першу вимогу мати захисника [2], яким, на нашу думку, варто вважати й “фахівця в галузі права”.

Ще однією проблемою в чинному КПК України є нормативні вимоги, передбачені для захисника-адвоката, а саме згідно п. 1, 2 ч. 1 ст. 50 (назва – Підтвердження повноважень захисника), виписано, що “повноваження захисника на участь у кримінальному провадженні підтверджуються свідоцтвом про право на зайняття адвокатською діяльністю (п. 1) та ордером, договором із захисником або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги (п.2)”. В ч. 2 цієї ж статті зазначено: “встановлення будь-яких додаткових вимог, крім пред’явлення захисником документа, що посвідчує його особу, або умов для підтвердження повноважень захисника чи для його залучення до участі в кримінальному провадженні не допускається”. Такі ж вимоги ставляться до захисника свідка, запрошеного ним для надання правової допомоги під час допиту чи проведення інших слідчих (процесуальних) дій за участю свідка [2]. Отже, ця процесуальна норма визначає, що у досудовому провадженні як захисники допускаються лише адвокати.

Питання допуску в як захисника в кримінальному процесі юриста, який не має адвокатського свідоцтва, але скажімо має вищу юридичну освіту освітньо-кваліфікаційного рівня “спеціаліст” чи ще краще “магістр”, або ж науковий ступінь “кандидат юридичних наук” чи “доктор юридичних наук” є доволі проблемним та актуальним в правозахисній діяльності.

Згідно зі ст. 59 Конституції України, кожен має право на правову допомогу та кожен є вільним у виборі захисника своїх прав [1]. Проте, незважаючи на законодавчо закріплене право фахівця галузі права на захист особи в кримінальному процесі, працівники правоохоронних органів наразі не допускають юристів без адвокатських посвідчень до участі в кримінальному провадженні як захисників, посилаючись на ч. 2 ст. 59 Конституції України, нагадуючи, що для цього в Україні діє адвокатура [1].

“Окрім іншого”, як пишуть деякі вчені, “надання адвокатам привілейованого положення серед усіх фахівців-юристів у здійсненні функцій захисту та представництва не відповідає і ст. 42 Конституції у частині свободи підприємницької діяльності, не забороненої законом, і забезпечення державою захисту конкуренції” [10]. На це прямо вказав КСУ в абзаці 3 п. 6 мотивувальної частини Рішення № 13-рп/2000: “Закріплення лише за адвокатами права на здійснення захисту підозрюваного, обвинуваченого і підсудного від обвинувачення та надання юридичної допомоги особам, які притягаються до адміністративної відповідальності, не сприяє конкуренції щодо надання кваліфікованої правової допомоги у цих сферах і підвищенню кваліфікації фахівців у галузі права”. Обмеження правової допомоги послугами, наданими лише адвокатами, сприятиме передусім інтересам самих адвокатів, а не інтересам тих суб’єктів, які потребують правової допомоги [4].

Положення ч. 2. ст. 59 Конституції України про те, що для забезпечення права на захист від обвинувачення в Україні діє адвокатура, не може тлумачитись як право підозрюваного, обвинуваченого і підсудного вибирати захисником лише адвоката, тобто особу, яка має свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю (ч. 1 ст. 6) відповідно до Закону України “Про адвокатуру” (2012 р.) [11]. Це положення треба розуміти як одну з конституційних гарантій, що надає підозрюваному, обвинуваченому і підсудному можливість реалізувати своє право вільно вибирати захисника. У такий спосіб держава бере на себе обов’язок забезпечити реальну можливість надання особам кваліфікованого захисту від обвинувачення, якщо цього вимагають інтереси правосуддя. Допуск приватно практикуючого юриста, який займається наданням правової допомоги

особисто або за дорученням юридичної особи, як захисника не порушує право підозрюваного чи обвинуваченого на захист.

Таким чином, КСУ визначив гарантії права фізичної особи на захист, які закріплені в міжнародно-правових актах, та відображені в ст. 59 Конституції України. Суд розтлумачив, що захист підозрюваного (обвинуваченого, підсудного) не підлягає обмеженню лише особами, які є адвокатами, а таке обмеження, безумовно, є порушенням ст. 59 Конституції України [3]. При цьому, навіть за умови існування спеціального закону та попри Рішення КСУ, у 2003 році Пленум Верховного суду України, оприлюднює Постанову № 8 “Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві”, якою вказує, що при вирішенні питання про наявність у фахівців у галузі права повноважень на здійснення захисту в кримінальній справі належить також з'ясовувати, яким саме законом їм надано право брати участь у кримінальному судочинстві як захисникам [12]. Таким чином, ВСУ визнав доцільною практику судів, які за відсутності спеціального закону не допускають таких фахівців (юристів без адвокатського свідоцтва) до здійснення захисту в кримінальному провадженні, а відтак по суті нехтує Рішенням КСУ щодо застосування ст. 59 Конституції України, а як відомо, норми Конституції України є нормами прямої дії.

Право особи на захисника, звісно, не є абсолютним, але, як зазначив ЄСПЛ в інших рішеннях, в тому числі щодо України, в справі “Шабельник проти України” [13] від 19 лютого 2009 року, визначено, що таке право може бути обмежено лише на підставі відповідності такої необхідності інтересам правосуддя, так, наприклад, як необхідність наявності у захисника вищої юридичної освіти. Рішенням у справі “Загородній проти України”, ЄСПЛ встановив, що правова непевність щодо права на вільний вибір захисника в кримінальному процесі за відсутності відповідного спеціального закону є порушенням права особи на справедливий суд [5]. Таким чином, ЄСПЛ визначив, що неправильно є позиція, за якої особі, яка не є адвокатом, відмовляють в участі в кримінальній справі у якості захисника, посиляючись при цьому на відсутність спеціального закону, який надавав би йому таке право.

Таким чином, положення ч. 1 ст. 59 Конституції України про те, що кожен є вільним у виборі захисника своїх прав, треба розуміти як конституційне право підозрюваного чи обвинуваченого при захисті від обвинувачення обрати у розпочатому стосовно них кримінальному провадженні захисником своїх прав особу, яка є фахівцем у галузі права і за Рішенням Конституційного Суду України (*має силу Конституції, і є її продовженням*) має право на надання правової допомоги. Обмеження права підозрюваного, обвинуваченого і підсудного на вільний вибір захисниками інших юристів, які мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, суперечить положенням ч. 1 ст. 59 та ст. 64 Конституції України, за якими конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України [3]. Зокрема, не можуть бути обмежені у будь-який спосіб права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 55, 59, 63 Конституції України та ч. 3 ст. 11 КПК України. Перспективами у даному напрямку досліджень є видання монографічних робіт у частині гарантій допуску фахівців у галузі права до кримінального процесу України як захисників, та на ґрунті цього внесення відповідних змін до нового КПК України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : прийнята на 5-ій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв’язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України” : чинне законодавство від 19 листоп. 2012 р. – К., 2012. – 382 с. – (Кодекси України).
3. У справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) [Електронний ресурс] : рішення Конституційного суду України № 13-рп/2000 від 16 листоп. 2000 р. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00>

4. Рабінович П. Захист прав і правова допомога: проблеми конституційно-судової інтерпретації / П. Рабінович, Д. Гудима, В. Гончаров // Конституційна асамблея: політико-правові аспекти діяльності : Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів. Додаток до журналу «Україна : події, факти, коментарі». – 2013. – № 5 (14). – С. 43–49.
5. Справа “Загородній проти України” (Заява № 27004/06) [Електронний ресурс] : рішення Європейського суду з прав людини від 24 листоп. 2011 р. – Режим доступу : http://cra.court.gov.ua/sud/0190/about/sudova_praktyka/Zagorodniy/
6. Конвенція про захист прав людини і основних свобод [Електронний ресурс] : ратифікована Верховною Радою України від 17 лип. 1997 р. № 475/97-ВР. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [Електронний ресурс] : прийнято 16 груд. 1966 р. ; ратифікований указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовт. 1973 р. № 2148-VIII. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043
8. Основні принципи, що стосуються ролі юристів [Електронний ресурс] : прийняті восьмим Конгресом ООН з питань попередження злочинності і поведіння з правопорушниками 27 серп. – 7 верес. 1990 р. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_313
9. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – Ст. 260.
10. Гудима Д. Конституційні права на правову допомогу та на вільний вибір захисника: чи вправі Конституційний Суд України обмежувати конкуренцію на ринку юридичних послуг? [Електронний ресурс] / Д. Гудима. – Режим доступу : http://uba.ua/documents/doc/d_gudyma.pdf
11. Про адвокатуру : Закон України від 05 лип. 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 27. – Ст. 282.
12. Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві (Заява N 16404/03) [Електронний ресурс] : постан. Пленуму Верховного суду України № 8 від 24 жовт. 2003 р. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-03>
13. Справа “Шабельник проти України” [Електронний ресурс] : рішення Європейського суду з прав людини від 19 лют. 2009 р. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO5697.html

4. Перспективи використання психологічної консультації та психологічної допомоги в кримінальному процесі України

Функціональною підставою використання спеціальних психологічних знань у формі консультації є потреба правоохоронних органів зорієнтуватися в спеціальних питаннях, розібратися з тими фактами і обставинами, які відносяться до сфери психології чи іншої спеціальної галузі науки і практики. Крім того, матеріали психологічної консультації стимулюють вироблення внутрішньої, науково обґрунтованої позиції правоохоронця щодо обставин вчиненого злочину. Професійним консультантом-психологом у цьому випадку повинна виступати особа, яка володіє спеціальними психологічними знаннями, має вищу психологічну освіту або практичний досвід роботи в сфері психології, яку запрошено (залучено) до участі в кримінальному чи судовому провадженні як консультанта.

Метою цієї наукової праці є дослідження питань удосконалення використання та застосування таких психологічних форм спеціальних знань у кримінальному процесі України як психологічна консультація та психологічна допомога на ґрунті нового кримінального процесуального кодексу України (2012 р.).

Окремим організаційно-правовим аспектам проблеми використання та застосування вищезазначених форм використання спеціальних знань у кримінальному процесі України присвячені роботи вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема, М.В. Костицького, В.В. Кощинця, В.Я. Марчака, Г.В. Попова, В.М. Реваки, В.В. Семенова, С.В. Сурменевої, Б.В. Романюка, А.В. Федіної та ін., проте на сьогодні не можна констатувати про ґрунтовне дослідження питань оптимізації та удосконалення означених вище форм спеціальних знань у кримінальному процесі України у зв'язку з прийняттям нового КПК України.

Консультація як форма використання знань спеціаліста-психолога повинна застосовуватися прокурорсько-слідчими працівниками на всіх стадіях кримінального процесу. Наприклад, можливе використання психологічних консультацій при: перевірці заяв та повідомлень про злочин (правопорушення),

вивченні питання про обрання запобіжного заходу, підготовці до проведення слідчих, розшукових чи процесуальних дій тощо. Відтак, висновки і свідчення спеціаліста можуть бути результатами його консультативної діяльності і самостійною формою використання спеціальних психологічних знань [1, с.16]. Так, якщо прокурор не має достатнього професійного досвіду чи належної психологічної підготовки для використання в суді психологічних прийомів оптимізації функції підтримання державного обвинувачення, то він може в досудовому порядку чи в суді звернутися за допомогою (консультацією) до спеціаліста-психолога в порядку ст. 71 чи ст. 360 КПК України [2].

Наприклад, така допомога буде корисною при складанні обвинувальної промови, що потребує спеціальних психологічних знань. У проведеному нами анкетуванні 73,2% суддів вважають, що прокурору у справах про насильницькі злочини доцільно залучати до складання тексту промови спеціаліста-психолога для максимального вилучення чи толерантної, коректної заміни подробиць реалізації насильницьких дій, котрі можуть викликати як у потерпілої сторони, так і в учасників судового розгляду стресовий, психологічно-травмуючий стан, і, як наслідок, конфлікт протилежних сторін процесу. Про таку необхідність відзначили і 48,9% опитаних прокурорів.

Вважаємо, що у ч. 2 ст. 84 КПК України „Докази”, законодавець припустився помилки означивши процесуальними джерелами доказів лише показання, речові докази, документи та висновки експертів. Адже як тоді бути з висновками (письмовими роз’ясненнями) спеціаліста-психолога, який долучає чи оформляє свої дослідження у вигляді додатку до протоколу процесуальної дії (ч.1, п. 2 ч. 2 ст. 105 КПК України), що згідно п. 3 ч. 2 ст. 99 КПК України варто вважати самостійним джерелом доказів – документом [2]. Відтак, якраз у додатку до протоколу процесуальної дії міститься не що інше як письмовий висновок спеціаліста-психолога, котрий, на нашу думку, повинен мати самостійний вид доказу.

Наразі виходить, що висновок експерта, який позначений як окремий вид джерела доказів, теж може підпадати під поняття документ?, виходячи з текстуального тлумачення ч. 1 ст. 99 КПК України [2]. Таким чином, ч. 2 ст. 84 КПК України

[2] варто було б виписати у наступній редакції: “процесуальними джерелами доказів є лише показання, речові докази, документи *та висновки (письмові роз’яснення) спеціалістів, експертів*” котрі встановлюються письмовим висновком не лише експерта, а й спеціаліста чи консультанта.

Наша позиція щодо визнання джерелом доказів консультацію та роз’яснення спеціаліста-психолога узгоджується з думкою вченого, судді В. Марчака [3, с. 10] та науковою позицією академіка М. Костицького про те, що оцінка консультації як непроцесуальної форми є помилковою. Автор зазначає, що навіть коли вона дається в усній формі, все одно це відбувається в рамках юрисдикційного процесу, для забезпечення його цілей і завдань, з приводу фактів і обставин, які становлять інтерес з позицій кримінального процесу [4, с. 159]. Як слушно зазначає С.В. Сурменева, оцінка досудового розслідування може бути оформлена висновком спеціаліста, що стане значною опорою в доказовій діяльності слідчого [1, с. 15].

Сміливою, і раціональною одночасно у цьому випадку є позиція професора Н.С. Карпова, котрий вважає, “що при наявності джерела даних і відомостях про нього не потрібне його додаткове опрацювання, оскільки суд – єдиний орган, що вирішує справу по суті – може в разі потреби звернутися до будь-якого джерела даних для перевірки їх вірогідності” [5, с. 214]. Відтак, письмовий висновок спеціаліста-психолога має бути віднесений до окремого виду джерела доказів, що звичайно послужить повному, всебічному та об’єктивному здійсненню судового провадження.

В новому Кримінальному процесуальному кодексі України передбачена та нормативно закріплена й така форма участі спеціаліста (у нашому випадку психолога) як “допомога” (ч. 3 ст. 71 КПК України) [2], що дозволяє використовувати означену форму з питань психологічного характеру. С.В. Сурменева зазначає, що психологічна допомога полягає у використанні психологічних знань з метою адаптації суб’єктів кримінального процесу до умов досудового розслідування і до особливостей слідчих дій [1, с. 11]. Така допомога спеціаліста-психолога може знадобитися при допиті малолітньої або неповнолітньої особи (наприклад, свідків, потерпілих, підозрюва-

них та обвинувачених), адже у чинному КПК України чітко виписано, що допит таких учасників процесу проводиться у присутності психолога (ч. 1 ст. 226, ст. 490 та ч. 1 ст. 354 КПК України) [2].

Тож, якщо неповнолітній не досяг шістнадцятирічного віку або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим, на його допиті за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду або за клопотанням захисника забезпечується участь психолога (ч. 1 ст. 491 КПК України) [2]. Наприклад, психолог повинен брати участь у дослідженні особи неповнолітнього для роз'яснення мотивації його поведінки, вияву симуляції певних відхилень [6, с. 7, 8], сприяти слідчому у встановленні психологічного контакту з неповнолітнім, використовувати можливості психології та педагогіки для отримання правдивих показань, пом'якшення незвичної обстановки.

Так, спеціаліст-психолог може допомогти, як слідчому, так і прокурору обрати засоби психологічного впливу (*в рамках дозволених законом і правовою етикою*) з метою стимулювання допитуваного давати показання, зайняти правильну соціальну позицію. Адже, кримінально-процесуальний та кримінальний закони забороняють вплив лише в його грубих проявах, у формі насильства, шантажу та погрози п. 4 ч. 1 ст. 7, ч. 1, 2 ст. 11 та п. 2 ч. 1 ст. 87 КПК України прямо зазначена заборона домагатись показань обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у справі, шляхом насильства, погроз та інших незаконних заходів [2], а в ст. 373 КК України виписана відповідальність за примушування давати показання [8].

У цьому разі, В.С. Кузьмічов, зазначає, що використання прийомів і засобів впливу є правомірним, якщо вони необхідні для усунення або локалізації протидії встановленню істини і не обмежують законних прав особи, ґрунтуються на реальних даних і не пов'язані з введенням в оману і фальсифікацією [7, с. 23]. Тому слідчий може залучати спеціаліста-психолога лише при допиті психологічно-складних (з певними паталогіями) та неповнолітніх осіб, і лише у присутності їх захисника.

Необхідною є участь спеціаліста-психолога в допитах підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого та свідка, в очних ставках між ними. Адже, наприклад, при допиті особи, яка по-

страждала в наслідок замаху на вбивство, властивий певний емоційно-психологічний стан, через те, що нормальна людина, адекватно відображаючи дійсність, не може не переживати негативну ситуацію потенційної загрози здоров'ю та життю [8, с. 194]. У цьому випадку досвідчений психолог може скорегувати формулювання питань прокурорського-слідчого працівника, підказати тактику проведення допиту та очної ставки з урахуванням психологічних особливостей допитуваних, допомогти створити неофіційну атмосферу, зменшити напруженість, занепокоєння, недовіри до прокурорсько-слідчих працівників, сором'язливості та ніяковості у потерпілих.

Ефективність розслідування злочину також полягає у залученні *спеціаліста-психолога* до участі в *інформаційно-пошукових слідчих діях*, наприклад, огляді місця події, впізнанні осіб та предметів, відтворенні обстановки та обставин події злочину, обшуку та інших комунікативних слідчих діях (допит, очна ставка). Окрім цього психолог бере участь проведенні слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи (ч. 1 ст. 227 КПК України) [2]. До того ж ще до початку слідчої (розшукової) дії психологу роз'яснюється право за дозволом прокурора, слідчого ставити уточнюючі запитання малолітній або неповнолітній особі (ч. 2 ст. 227 КПК України), а також право під час судового розгляду протестувати проти запитань та ставити запитання (ч. 3 ст. 354 КПК України) [2].

Варто додати, що під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, крім обставин передбачених ст. 485 КПК України, завдяки залученню спеціальних психологічних знань, з'ясовуються: у разі потреби (втрата пам'яті, відсутність даних про вік тощо) приблизний вік неповнолітнього (п. 1 ч. 1 ст. 485 КПК України) [2]; стан психологічного виснаження неповнолітнього (психічне здоров'я, рівень інтелектуального розвитку тощо) (п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України) [2]; соціально-психологічні риси неповнолітнього, які необхідно врахувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру (п. 1 ч. 1 ст. 485 КПК України) [2]; за наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути з'ясовано, чи міг він повністю усвідомити

млювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними (п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України); ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння (п. 2 ч. 1 ст. 485 КПК України); умови виховання неповнолітнього (п. 3 ч. 1 ст. 485 та п. 1, 2 ч. 1 ст. 487 КПК України); наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення (п. 4 ч. 1 ст. 485 КПК України) [2].

Безумовно, що допомога спеціаліста-психолога знадобиться й при дослідженні умов життя та виховання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого (ст. 487 КПК України), адже саме психолог завдяки психологічним знанням може з'ясувати: обстановку (психологічну атмосферу) в сім'ї його виховання (п. 1 ч. 1 ст. 487 КПК України); взаємини між дорослими членами сім'ї та дорослими і дітьми (п. 1 ч. 1 ст. 487 КПК України); ставлення батьків до виховання неповнолітнього (п. 1 ч. 1 ст. 487 КПК України); форми контролю за поведінкою неповнолітнього (п. 1 ч. 1 ст. 487 КПК України); моральні умови сім'ї (п. 1 ч. 1 ст. 487 КПК України); обстановку (психологічну атмосферу) в школі чи іншому навчальному закладі або на виробництві, де навчається чи працює неповнолітній (п. 2 ч. 1 ст. 487 КПК України); ставлення неповнолітнього до навчання чи роботи (п. 2 ч. 1 ст. 487 КПК України); взаємини з вихователем, учителем, однолітками (п. 2 ч. 1 ст. 487 КПК України); характер і ефективність виховних заходів, які раніше застосовувалися до неповнолітнього (п. 2 ч. 1 ст. 487 КПК України); зв'язки і поведінку неповнолітнього поза домом, навчальним закладом та роботою (п. 3 ч. 1 ст. 487 КПК України) [2].

Законодавець також прямо вказує на участь психолога в такій слідчій дії як пред'явлення для впізнання (ч. 8 ст. 228 КПК України) [2]. Оскільки як зазначено в ч. 9 ст. 228 КПК України для впізнання можуть бути пред'явлені голос або хода особи яку впізнають. При цьому впізнання за голосом повинно здійснюватися поза візуальним контактом між особою, що впізнає та особами, які пред'явлені для впізнання (ч. 9 ст. 228 КПК України) [2]. Участь спеціаліста психолога знадобиться і при пред'явленні трупа для впізнання (ст. 230 КПК України) [2]. Психолог повинен працювати разом з прокурорсько-слідчими працівниками при провадженні слідчих дій у котрих свідки, по-

терпілі чи підозрювані перебувають у психотравмуючому стані, наприклад, “Скнилівська трагедія”, де для психореабілітаційної роботи з особами (очевидцями та потерпілими) залучались психологи, зокрема і при впізнанні трупа.

Спеціаліст-психолог може залучатися слідчим та прокурором з метою надання необхідної допомоги для проведення такої слідчої дії як обшук (ч. 1 ст. 236 КПК України) [2]. Доцільним є залучення спеціаліста-психолога до обшуку. При проведенні цієї слідчої дії важливе значення має не тільки використання технічних засобів, але й досить глибоке психологічне пізнання людини (характер, темперамент, інтелектуальний рівень, фізіологічні реакції на обличчі та фізіогномічна редукція, кінестетика, тип мислення тощо).

Наприклад, при проведенні обшуку в помешканні і в присутності підозрюваного психолог може завдяки вдалій психодіагностиці (спостереженні за мімікою, ходом, жестами, фізіологічними реакціями на обличчі обшукуваного) визначити місце схову певного предмету та заявити слідчому про своє рішення. Що до процедури такої заяви спеціаліста-психолога, то вона чітко виписана в ч. 8 ст. 236 КПК України. А саме, “особи, у присутності яких здійснюється обшук, при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу обшуку”. При проведенні огляду слідчим, прокурором чи то суддею (ч. 3 ст. 237 та ч. 1 ст. 361 КПК України) може бути запрошений спеціаліст-психолог з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних психологічних знань (ч. 3 ст. 237 КПК України) [2]. Спеціаліст-психолог під час проведення огляду має право звернути увагу суду на те, що на його думку, може мати доказове значення (ч. 4 ст. 361 КПК України). За таких умов проводиться й така слідча дія як слідчий експеримент (ч. 2 ст. 240 КПК України) [2].

Вбачаємо за необхідність залучати спеціальні психологічні знання й при дослідженні інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266 та 359 КПК України). Тим паче, що в ч. 1 ст. 66 КПК України виписано: “дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів, у разі необхідності здійснюється за участю спеціаліста”. Окрім цього

в ч. 3 ст. 266 КПК України зазначено, що носії інформації та технічні засоби, за допомогою яких отримано інформацію, можуть бути предметом дослідження відповідних спеціалістів або експертів у порядку, передбаченому КПК України [2]. А чому варто залучати психолога? Так, тут варто навести наступні аргументи, а саме:

- при перегляді відеозапису огляду місця події психолог може зорієнтувати суддю, прокурора чи слідчого в особливих характеристиках підозрюваного, чи навіть виявити його за психологічними ознаками (особливостями поведінки, звичками), відтворити психологічний портрет правопорушника;

- при прослуховуванні аудіо запису розмови (телефонної, з диктофона, чи іншого пристрою, психолог може визначити психологічну характеристику підозрюваного, його звички, особливі мовні прикмети, національність тощо, а відтак зорієнтувати суддю, прокурора чи слідчого в напрямку раціонального підходу до встановлення особи причетної до кримінального правопорушення.

Варто зазначити, що спеціалісту-психологу під час судового провадження, наприклад при дослідженні чи ознайомленні різного роду документами (ст. 358 КПК України), з яких призначалась психографологічна експертиза, учасниками процесу можуть бути поставлені відповідні запитання (ч. 2 ст. 358 КПК України) [2]. Коли ж під час судового провадження при дослідженні документів викликає сумнів у його достовірності (наприклад, чи складений документ в стані сильного душевного хвилювання?, чи складений документ під впливом зовнішніх чинників, погроз, шантажу? тощо) учасники процесу мають право клопотати про призначення психографологічної експертизи.

Долучити психологічні знання, на нашу думку, можливо і у випадку підстав вважати, що на суд присяжних у цілому чи його членів зокрема, був здійснений незаконний вплив через спілкування (психологічний вплив, гіпноз, НЛП тощо) з метою маніпулювання їх рішенням з конкретного провадження. Адже в ст. 389 КПК України виписано, що прокурору, обвинуваченому, потерпілому та іншим учасникам кримінального провадження протягом усього судового розгляду забороняється спі-

лкуватися з присяжними інакше, ніж у порядку передбаченому КПК України [2]. Відтак, якщо завдяки психодіагностиці проведеною спеціалістом-психологом безпосередньо під час судового розгляду чи з наданих йому відео – аудіо матеріалів судового процесу буде встановлено, що свідомістю присяжних чи присяжного маніпулювали окремі учасники судового провадження з метою прийняття вигідного їм рішення, суд має зреагувати на таке порушення шляхом усунення присяжного від подальшої участі у справі (п. 2 ч. 1 ст. 390 КПК України) [2].

Таким чином, підставою для усунення присяжного від подальшої участі в судовому розгляді може послужити обґрунтований висновок (письмове роз'яснення чи усна консультація) спеціаліста-психолога про те, що в результаті незаконного впливу присяжний втратив неупередженість, необхідну для вирішення питань кримінального провадження відповідно до закону (п. 2 ч. 1 ст. 390 КПК України) [2].

Підсумовуючи все зазначене, можна виділити наступні проблемні питання щодо вдосконалення використання спеціальних психологічних знань у кримінальному процесі України. Ними, на нашу думку, є: обмежена кількість спеціалістів, які володіють і знаннями в галузі психології, і в галузі юриспруденції; відсутність спеціальних правових норм, що конкретно регулюють порядок призначення, специфіку проведення судово-психологічних експертиз, а також проведення консультацій, участі психологів у слідчих та процесуальних діях; небажання, а то і невміння прокурорсько-слідчих працівників використовувати знання спеціаліста-психолога; обмеженість науково-теоретичних та прикладних джерел у напрямку висвітлення питань дієвого механізму використання та застосування загальних і спеціальних психологічних знань у правозастосовчій діяльності. В цілому, як зазначає В.М. Костицький, недостатній розвиток практики залучення в юрисдикційний процес фахівців у галузі психології передусім в статусі спеціалістів, може бути в перспективі вирішений, завдяки досконалій підготовленості прокурорсько-слідчих працівників [9, с. 454].

ЛІТЕРАТУРА

1. Сурменева С. В. Участие психолога в стадии предварительного расследования : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика ; судебная экспертиза” / С. В. Сурменева. — Челябинск, 2009. — 24 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв’язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : чинне законодавство від 19 листопада. — К., 2012. — 382 с. — (Кодекси України).
3. Марчак В. Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Марчак Віталій Ярославович. — К., 2003. — 189 с.
4. Костицький М. В. Психологічна консультація як форма використання спеціальних знань / М. В. Костицький // Науковий вісник УАВС. — К., 1997. — Вип. 1. — С. 158—169.
5. Карпов Н. С. Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09 / Карпов Никифор Семенович. — Київ, 2008. — 827 с.
6. Бычков А. Н. Участие педагога в уголовном судопроизводстве : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика ; судебная экспертиза”/ А. Н. Бычков. — Ижевск, 2007. — 28 с.
7. Кузьмічов В. С. Криміналістичний аналіз розслідування злочинів : [монографія] / Кузьмічов В. С. — К. : НАВСУ–Правник, 2000. — 449 с.
8. Леонов А. А. Психические проблемы межпланетного полета / А. А. Леонов, В. И. Лебедев. — М. : Наука, 1975. — 215 с.
9. Костицький М. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції: Вибрані наукові праці: [Книга перша] / Костицький М. В. — Чернівці: “Ру-та”, 2009. — 560 с.

5. Судово-психологічна експертиза та інші обставини застосування спеціальних психологічних знань у світлі нового кримінального процесуального кодексу України

Проблема призначення та проведення судово-психологічної експертизи та інших форм використання спеціальних психологічних знань завжди була в центрі уваги юридичної науки, а з прийняттям нового кримінального процесуального кодексу України (2012 р.) стала нагальною для науковців та

практиків діяльність яких пов'язана зі сферою юридичної психології та кримінально-процесуального права.

Метою цієї наукової праці є дослідження організаційно-правових чинників удосконалення призначення та проведення судово-психологічної експертизи та інших форм використання спеціальних психологічних знань з урахуванням прийнятого нового кримінального процесуального кодексу України (надалі – КПК України). Окремим організаційно-правовим аспектам проблеми призначення та проведення судово-психологічної експертизи та інших форм використання спеціальних психологічних знань у кримінальному процесі України присвячені роботи вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема, В.Г. Андросюка, О.М. Гребенюка, Л.І. Казміренко, Я.Ю. Кондратьєва, В.О. Коновалової, Р.Я. Лемик, В.М. Шерстюк, О.В. Яроша та ін., проте на сьогодні не можна впевнено говорити про ґрунтовне теоретико-прикладне дослідження питань призначення та проведення судово-психологічної експертизи та інших форм використання спеціальних психологічних знань у векторі нового КПК України.

Основний зміст психологічної експертизи полягає в аналізі певних даних з метою встановлення нових фактів, які мають значення для кримінального провадження. “Судово-психологічна експертиза як зазначає Р.Я. Лемик, це інститут юридичної психології, що, як правило, застосовується в цивільному, кримінальному і, рідше, в адміністративному провадженні, тобто у справах, підвідомчих суду [1, с. 10].

Судово-психологічна експертиза (далі СПЕ), як слушно заявляє О.В. Ярош, дозволяє об'єктивно визначати міру покарання з урахуванням реальної мотивації, рівня усвідомленості підлітками їхніх дій, індивідуально-психологічних якостей особистості обвинувачених і особливостей поведінки, що не може бути правильно оцінене без застосування психологічних методів [2, с. 18]. Саме судова експертиза, на думку В.М. Шерстюк, відіграє пріоритетну роль у впровадженні передових досягнень науки і техніки у практику боротьби зі злочинністю та сприяє надійності системи доказування по справі [3, с. 4].

У новому кримінально-процесуальному законі немає спеціальних норм, що регулюють порядок призначення, спе-

цифіку проведення судово-психологічних експертиз (за винятком ст. 486 КПК України) [4], отже, загальні норми застосування спеціального експертного знання дозволяють призначати судово-психологічну експертизу. У процесі розгляду кримінальних справ у злочинах скоєних неповнолітніми, судово-психологічна експертиза застосовується і у тих випадках, коли сумнівів у психічному здоров'ї досліджуваної особи не виникає. Це пояснюється необхідністю встановлення здатності неповнолітнього усвідомлювати зміст та значення своїх дій та керувати ними [5, с. 15].

Виходячи з вимог кримінального процесуального законодавства, а саме ч. 1 ст. 486 КПК України [4], у разі необхідності для вирішення питання про наявність у неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого психічного захворювання чи затримання психічного розвитку та його здатності повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в конкретній ситуації, призначається комплексна психолого-психіатрична експертиза. Варто зазначити, що в ч. 2 ст. 486 КПК України [4] законодавець прямо вказав на випадки призначення саме психологічної експертизи, зокрема для:

- з'ясування рівня розвитку неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого (ч. 2 ст. 486 КПК України);
- соціально-психологічних рис особи неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, які необхідно врахувати при призначенні покарання і обранні заходу виховного характеру (ч. 2 ст. 486 КПК України) [4].

Якщо звернутися до положень нового КПК України, то слід нагадати, що спеціальні знання психолога можуть знадобитися і для з'ясування певного кола питань при проведенні судово-психологічної експертизи. Наприклад, такі положення п. 3, 4 та 5 ч. 2 ст. 242 КПК України [4] як визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності (п. 3); встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, якщо іншим способом неможливо отримати ці відомості (п. 4); встановлення статевої зрілості потерпілої особи

в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ст. 155 КК України [6].

Узагальнення матеріалів судово-психологічних експертиз, проведене науковцями Національної академії внутрішніх справ показало, що прокурорсько-слідчі працівники і спеціалісти-експерти доволі часто припускаються помилок і хиб, що негативно впливає на результативність проведення експертиз. Серед них, у першу чергу, необхідно відзначити такі.

1. Недоліки, що мали місце при прийнятті рішення про необхідність проведення у справі експертизи і визначенні кола питань до експерта.

Наприклад, у справах щодо статевих злочинів, експертизу призначали без достатньої підстави, в результаті чого питання, поставлені перед експертом, не мали суттєвого значення для справи. Трапляються випадки коли експертові ставляться запитання, що виходять за межі його спеціальних знань. Мабуть саме тому, в новому КПК України в ч. 4 ст. 101 чітко вписано, що “запитання, які ставляться експертові, та його висновок щодо них не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта” [4]. У більшості розслідуваних справ, кваліфікованих як вбивство або заподіяння різної тяжкості тілесних ушкоджень у стані сильного душевного хвилювання, психологічну експертизу (для того, щоб визначити, чи перебував підозрюваний чи обвинувачений у стані фізіологічного афекту) не призначали. За дослідженнями деяких вчених, сьогодні приблизно 78% слідчих і суддів прагнуть самостійно відповідати на запитання психологічного характеру, тому й проблема залучення експерта-психолога до вирішення завдань кримінального судочинства вирішується незадовільно [7, с. 35].

2. Помилки, допущені при доборі експерта. Слідчі і прокурори доручали проведення експертиз за формальними підставами (кандидат наук, доцент, доктор наук тощо) без попереднього з'ясування сфери їхніх наукових інтересів і компетентності у вирішенні питань, з яких призначалася конкретна експертиза, зокрема, без урахування професійних навичок володіння експериментально-психологічними методиками. Вважаємо, що як прокурор так і слідчий повинен пересвідчитися у компетенції експерта – психолога чи спеціаліста – психолога,

завчасно з'ясувавши наявність в останніх досвіду використання психодіагностичних методів, методик.

3. *Бідність методичної бази досліджень, сумбурність у викладенні результатів обстеження осіб, що підлягають експертизі, поверховий характер і недостатня обґрунтованість окремих висновків.*

4. *Помилки, допущені при застосуванні експертних висновків.* Досить часто слідчі і суди використовували експертні висновки без належної оцінки їх обґрунтування і достовірності. Навіть, коли в окремих випадках висновки експерта явно суперечили іншим зібраним у справі доказам, замість того, аби мотивувати свою незгоду з актом експертизи, його просто не згадувати в обвинувальному висновку і вироку. А відтак, не було жодного факту призначення повторної і додаткової експертизи, хоча іноді для цього були серйозні підстави [8, с. 319]. Відрадно, що у новому КПК України в ч. 10 ст. 101 законодавець зобов'язав особу чи орган яка здійснює провадження незгоду з висновком експерта вмотивовувати у відповідних постанові, ухвалі, вирoku.

До цього переліку, на нашу думку слід додати, ще й те, що прокурорсько-слідчими працівниками у зв'язку з *невмінням розмежувати питання психіатрії та психології (іншими словами, предмет дослідження)*, частіше всього (87% випадків), призначаються комплексні психолого-психіатричні експертизи. У цьому разі, прокурорсько-слідчим працівникам, необхідно чітко окреслити предмет дослідження психіатричної та психологічної експертизи. Така проблема виникла й у законодавця при написанні нового, сьогодні вже чинного КПК України (2012 р.), оскільки як виходить зі змісту ч. 6 ст. 101 КПК України [4], експертиза з кримінального провадження лише проводиться щодо психічного стану підозрюваного та обвинуваченого, а куди поділась експертиза стосовно психологічного стану невідомо. На нашу думку, психологічна експертиза обов'язково повинна передувати психіатричній.

Більш того законодавець в ст. 509 КПК України (назва – “Психіатрична експертиза”) в п. 2 ч. 1 наводить такі підстави для призначення психіатричної експертизи як: “затьмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій,

інтелекту чи пам'яті тощо” [4], наголошуючи, що всі ці категорії відносяться до неадекватної поведінки особи під час вчинення суспільно-небезпечного діяння або після нього. Однак, означені категорії не лише є психологічними, а й безпосередньо характеризують особу цілком психічно здорову, котрій можуть бути притаманні такі психологічні процеси як: затьмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті унаслідок стресу, психологічної травми, переляку, симуляції тощо. Відтак ці явища можуть бути тимчасовим розладом, а для психіатричної експертизи потрібна їх сталість. Тому таку поведінку особи варто досліджувати на перетині двох видів експертиз, комплексно призначивши психолого-психіатричну експертизу, де вже самі експерти розмежують спірні питання двох суміжних наук.

Академік В.О. Коновалова, до предмету судово-психологічної експертизи відносить не лише психіку здорової людини, а й вивчення психічної діяльності в нормі, тобто закономірностей психічної діяльності здорової людини [9, с. 155], що є цілком слушно, на нашу думку. Психіатрія ж досліджує і вивчає патологічні зміни психіки людини, що й становить предмет судово-психіатричної експертизи [1, с. 112].

Щодо використання такої форми психологічних знань як надання психологічної допомоги (ч. 3 ст. 71 КПК України), то варто згадати п. 4 ст. 75 КПК України в якому йдеться мова про те, що однією з умов котра виключає участь слідчого судді, судді або присяжного в кримінальному провадженні є наявність певних обставин, які викликають сумнів у його неупередженості [4], а відтак це, на нашу думку, дає підстави для застосування психологічних навичок щодо діагностування психологом сумнівної поведінки чи інших психофізіологічних ознак зазначених вище учасників процесу. Оскільки у наведеній нами правовій процедурі переважає суб'єктивний (психологічний) чинник – “сумнів в неупередженості”, то щоб його фахово діагностувати потрібні спеціальні психологічні знання, адже на відміну від психолога, прокурор чи то слідчий керуються у цьому разі лише внутрішнім переконанням, що переважно ґрунтується на правових знаннях (ст. 94 КПК України) [4], а відтак лишає поза увагою його “сумнів”, тобто психологічну сутність.

Схожа підстава для застосування спеціальних психологічних знань щодо діагностування психологом сумнівної поведінки таких учасників процесу як прокурора та слідчого міститься в п. 3 ч. 1 ст. 77 КПК України. А саме, прокурор, слідчий не має права брати участь у кримінальному провадженні, якщо існують обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в їх неупередженості. Такі сумніви можуть виникнути у будь-якого учасника процесу, навіть у свідка чи понятого, але щоб вмотивувати свої сумніви в неупередженості прокурора чи слідчого потрібно звернутися за допомогою до спеціаліста-психолога. Відрадно, що новий КПК такі обставини передбачив, адже в ч. 3 ст. 71 КПК України чітко виписано: “сторони кримінального провадження мають право під час судового розгляду заявляти клопотання про залучення спеціаліста або використання його пояснень і допомоги” [4]. Відтак обґрунтувати такі сумніви доцільно висновком спеціаліста-психолога та іншими вагомими аргументами.

До речі наявність обставин, які викликають сумнів в неупередженості будь-якого учасника процесу іноді стають підставою для заявлення останньому відводу (ст. 80 КПК України), який відповідно ч. 5 ст. 80 КПК України повинен бути вмотивованим [4], а отже як і в попередніх ситуаціях вимагає залучення спеціаліста-психолога для діагностики сумніву та складення на ґрунті цього відповідного висновку. Спеціальні психологічні знання потрібні також в окремих випадках визнання допустимості зібраних по справі доказів.

Так, наприклад, в ч. 3 ст. 88 КПК України зазначено: “докази щодо певної звички або звичайної ділової практики підозрюваного, обвинуваченого є допустимими для доведення того, що певне кримінальне правопорушення узгоджувалося із цією звичкою підозрюваного, обвинуваченого” [4]. Для того щоб це встановити потрібно провести психологічне дослідження (експертизу), адже “звички” це більше категорія психологічної науки. В іншому разі спеціаліст-психолог (експерт) може усно проконсультувати прокурора, суд чи інших учасників процесу стосовно доведення того, що певне кримінальне правопорушення узгоджувалося із звичкою підозрюваного, обвинуваченого. Більш того спеціаліст-психолог при нагоді може

бути допитаним в суді з приводу відомих йому обставин за яких ним досліджувались звички підозрюваного, обвинуваченого (ч. 1 ст. 95 КПК України) [4] та їх причинно-наслідковий зв'язок із скоєним кримінальним правопорушенням.

Таким чином, висновок або думка понятого, свідка, підозрюваного чи обвинуваченого який дає показання щодо якихось психологічних чинників скоєння кримінального правопорушення може визнаватися судом доказом, лише якщо такий висновок або думка корисні для ясного розуміння показань (їх частини) і ґрунтується на спеціальних (ч. 6 ст. 95 КПК України) [4], у нашому випадку, психологічних знаннях, тобто із залученням до процесу спеціаліста-психолога. Втім, якщо такі показання суд не визнав допустимими доказами в порядку ч. 2 ст. 89 КПК України [4], то інша сторона (наприклад, прокурор чи адвокат) має право допитати особу (спеціаліста-психолога) згідно з правилами допиту експерта.

Також суд може визнати допустимим доказом показання з чужих слів незалежно від можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення, у виняткових випадках, якщо такі показання є допустимим доказом згідно з іншими правилами допустимості доказів (ч. 2 ст. 97 КПК України) [4]. Натомість перед прийняттям такого рішення суд зобов'язаний врахувати переконливість відомостей щодо факту надання первинних пояснень (п. 4 ч. 2 ст. 97 КПК України) [4]. Такий психологічний чинник як “переконливість” можна оцінити лише завдяки залучення до цього процесу спеціаліста-психолога. Сам термін переконання означає “тверду впевненість, певність у чому-небудь; віра у щось” або “тверду, міцну усталену думку про що-небудь, погляд на щось” [10, с. 729].

В психологічному словнику М.Г Петровського переконання тлумачиться як усвідомлена потреба особистості, яка спонукає її діяти відповідно до своїх ціннісних орієнтацій [11, с. 413]. В.О. Коновалова та В.Ю. Шепітько зазначають, що переконання як ставлення суб'єкта до своїх знань, висновків і рішень, як почуття впевненості є психологічною категорією” [12, с.133]. Академік Ю.М. Грошевий вважає, що переконання в психологічному плані характеризується впевненістю в правильності прийнятого по справі рішення, яке базується на дослі-

дженні зібраних по справі доказів в їх повноті і сукупності, при неухильному дотриманні вимог закону, а також почуттям довіри до свого висновку з точки зору відповідності закону, цілям і завданням правосуддя [13, с.214]. Наявність повної переконаності, на слухну думку академіка В.О. Коновалової, слугує психологічною гарантією правильності вирішення кримінальних справ, рішень, що приймаються [14, с.171].

Щодо застосування психологічних знань у формі надання консультацій, то в цьому переконує аналіз практики за даними якої (76,5% випадків), психологічна консультація в багатьох випадках передує призначенню судово-психологічної експертизи, а відтак, допомагає правильно кваліфікувати дії обвинуваченого, встановити належну міру покарання, правильно оцінити показання свідка, потерпілого тощо. Як пише О.М. Гребенюк “за змістом консультація є досить близькою до такої форми використання спеціальних психологічних знань, як психологічна експертиза, і може надаватися тією ж особою, яка в подальшому буде проводити судово-психологічну експертизу” [15, с. 147].

Вважаємо, що навіть при застосуванні неповнолітнім підозрюваному чи обвинуваченому певного запобіжного заходу потрібно залучати спеціаліста-психолога, адже як наголошує сама диспозиція ч. 1 ст. 492 КПК України обрання такого заходу повинно відбуватись з урахуванням вікових та психологічних особливостей неповнолітніх правопорушників [4]. Наприклад, при передачі неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, - під нагляд адміністрації цієї установи, суд при допомозі спеціаліста-психолога зобов'язаний зібрати відомості про особу батьків, опікунів або піклувальників, їхні стосунки з неповнолітнім і впевнитися у тому, що вони можуть належно здійснювати нагляд за неповнолітнім (ч. 4 ст. 493 КПК України) [4].

Так само, хоча в статті 495 КПК України й непередбачено, спеціаліст-психолог може знадобитися при вирішенні суддею питання про тимчасове видалення неповнолітнього обвинуваченого із зали судового засідання на час дослідження обставин, що можуть негативно вплинути на останнього (ч. 1

ст. 495 КПК України) [4]. Такому рішення судді можуть слугувати думки прокурора, захисника і законного представника, які на нашу думку, повинні спиратися на психологічні спостереження спеціаліста-психолога, адже обставини дослідження справи можуть бути пов'язані з психотравмуючими чинниками впливу на свідомість, психологічний та фізіологічний стан неповнолітнього (деталізація події зґвалтування, вбивства, розчленування, розбещення тощо). Отже таке рішення повинно прийматися суддею лише на підставі письмових чи усних роз'яснень спеціаліста-психолога щодо доцільності видалення неповнолітнього із зали судового засідання.

Також, на нашу думку, варто представникам служби у справах дітей та кримінальної міліції перед висловленням в суді позиції з приводу найбільш доцільних заходів стосовно перевиховання неповнолітнього обвинуваченого (ч. 2 ст. 496 КПК України) [4] залучати спеціаліста-психолога, який зможе проконсультувати останніх про ефективність пропонованих заходів профілактики поведінки правопорушника чи порекомендувати оптимальні. Вважаємо, що прокурор під час досудового розслідування кримінального проступку вчиненого вперше неповнолітнім чи скоєння останнім злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості без застосування кримінального покарання має провести низку консультацій з спеціалістом-психологом (*про можливість та доцільність примусового перевиховання неповнолітнього*) на ґрунті внутрішнього переконання та в порядку ч. 1 ст. 497 КПК України письмово звернутися з клопотанням до суду про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру [4].

Відповідно за аналогією, вже під час постановлення ухвали в кримінальному провадженні щодо застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру, суд має з'ясувати чи слід застосовувати до нього означений захід, і якщо слід то який саме (п. 3 ч. 1 ст. 501 КПК України) [4]. Вважаємо, що для прийняття такого рішення, суд повинен викликати в судові засідання спеціаліста-психолога та ще раз переконатися про доцільність та ефективність застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного

характеру. Відтак, спеціаліст-психолог має надати усні роз'яснення щодо свого висновку на яких ґрунтувалося клопотання прокурора в порядку ч. 1 ст. 497 КПК України [4].

Таким чином, нормативні параметри нового Кримінального процесуального кодексу України (2012 р.) [4] дозволяють та розширюють можливості призначення судово-психологічної експертизи та використання інших ефективних форм застосування спеціальних психологічних знань, що слугують додатковим аргументом (доказому) у кримінальному провадженні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лемик Р. Я. Судово - психологічна експертиза в цивільному процесі України (проблеми теорії та практики) : дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.06 / Лемик Роксолана Ярославівна. — Київ, 2004. — 182 с.
2. Ярош О. В. Судово - психологічна експертиза неповнолітніх, обвинувачуваних за агресивні злочини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.06 «Юридична психологія» / О. В. Ярош. — Харків, 2008. — 24 с.
3. Шерстюк В. М. Організаційно-правові та морально-психологічні засади судово-експертної діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Шерстюк Віра Миколаївна. — Харків, 2007. — 199 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : чинне законодавство від 19 листопада. — К., 2012. — 382 с. — (Кодекси України).
5. Максимова Н. Ю. Курс лекцій по детской психологии : [учеб. пособ.] / Н. Ю. Максимова, Е. Л. Милютин. — Ростов н/Д. : Феникс, 2000. — 576 с.
6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня. — К., 2001. — 239 с. — (Кодекси України № 1 / 2001).
7. Психологічна експертиза в слідчій практиці : навч. посіб. / [Н. В. Алікіна, П. Д. Біленчук, М. А. Зубань та ін.]. — К. : Укр. акад. внутр. справ, 1993. — 56 с.
8. Юридична психологія : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. і фак. / [В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєв та ін.] ; за заг. ред. Я. Ю. Кондратьєва. — К. : Ін Юре, 1999. — 352 с.
9. Коновалова В. Е. Правовая психология : учеб. пособ. для юридич. вузов. и фак. обучающихся по спец. «Правоведение» / Коновалова В. Е. — Х. : Основа при ХГУ, 1990. — 200 с.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і го-

лов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: Перун, 2003. – 1440 с.

11. Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М. Г. Ярошевского. - 2-е изд., испр. и доп. - М. : Политиздат, 1990. – 494 с.

12. Коновалова В. О. Юридична психологія : Акад. курс : [підруч.] / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – К. : Ін Юре, 2004. – 424 с.

13. Грошевой Ю.М. Проблемы формирования судебного убеждения в уголовном судопроизводстве / Ю.М. Грошевой – Х. : Висшая шк. 1975. – 143 с.

14. Коновалова В.О. Юридична психологія: проблеми інтеграції / В.О. Коновалова Вісник Академії правових наук України – № 2 (37) 2004. – С.168 – 174

15. Гребенюк М. О. Юридико-психологічні засади розслідування злочинів, вчинених із особливою жорстокістю : дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.06 / Гребенюк Максим Олександрович. – Київ, 2009. – 200 с.

6. Про доцільність уживання в кримінальному процесі України терміна “кримінальна справа”

Проблема доцільності оптимального використання понятійно-категоріального апарату при підготовці нормативно-правових актів завжди була в центрі уваги юридичної науки, й зокрема такого її напрямку як юридична техніка норм творчості, а з прийняттям нового кримінального процесуального кодексу України (далі КПК України) стали нагальними для науковців та практиків питання раціонального тлумачення уживаних в КПК термінологічних конструкцій.

Метою цієї наукової праці є понятійно-категоріальне розмежування уживаних в чинному КПК України (2012 р.) таких термінологічних конструкцій як “кримінальна справа” та “кримінальне провадження”, що, на нашу думку, покращить сприйняття текстуальної логіки побудови кримінального процесуального кодексу України студентами юридичних спеціальностей ВНЗ, науковцями в галузі кримінального процесуального права та практиками. Окремим теоретико-правовим аспектам проблеми доцільності таких новелізацій чинного КПК України присвячені роботи низки вчених, зокрема, О.В. Бауліна, В.Д. Бринцева, М.В. Костицького, Д.Д. Самойлової, Л.Д. Удалової та ін., проте на сьогодні не можна впевнено говорити про ґрунтовне теоретико-прикладне і понятійно-

нормативне дослідження уживаних в КПК термінологічних конструкцій, як наприклад “кримінальна справа” та “кримінальне провадження”.

Відомо, що будь-яка термінологія має свій понятійний апарат, тобто систему понять, що відображають сутність предмета, різновид зв'язку його структурних елементів, процеси його генезису, функціонування та розвитку [1, с. 7]. На думку деяких вчених, така система понять дає цілісний погляд на суспільне явище, являє собою розвинуте визначення його сутності [2, с. 47]. Як справедливо зазначив Н.В. Кузик, від послідовного та правильного використання нормотворчої техніки залежать ефективність законодавства в цілому, правильне розуміння, законне й обґрунтоване застосування нормативних правових актів, їх належний облік та систематизація [3]. Варто констатувати, що наразі значна частина чинних нормативно-правових актів в Україні не завжди повною мірою відповідає вимогам нормотворчої техніки, та галузевої зокрема.

Слушною є наукова позиція Н.В. Кузика, стосовно того, що невдалі формулювання або неточні вживання термінів, допущення суперечливих положень у законодавстві, некоректність посилань, можуть породжувати зволікання, помилки й непорозуміння в юридичній практиці, заважати ефективному реформуванню всіх сфер державного та громадського життя, ускладнювати удосконалення правової системи України [3]. Основними вжитими поняттями, у нашому дослідженні є “кримінальна справа” та “кримінальне провадження”, що почасти ототожнені законодавцем у чинному КПК України (2012 р.) [4], а відтак з огляду на це, складають за логічною конструкцією так званий синонімічний ряд.

Вважаємо абсолютно правильною позицію нормотворця щодо недопущення уживання в нормативно-правових актах різних слів (термінів) для виразу одного й того ж поняття. Більш того пунктом 2.12 “Порядку подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України та проведення їх державної реєстрації”, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 12 квітня 2005 р. № 34/5 вимагається не допускати уживання слів синонімів для виразу одного й того самого поняття [5]. Варто доповнити

означене також пунктом 9.10 Рекомендацій з правил побудови, викладення та оформлення нормативних, технічних і технологічних документів, розроблені на замовлення Укравтодору в якому зазначено, що у нормативно-правовому акті повинні застосовуватися позначення і терміни (поняття) з використанням загальнозрозумілих і доступних слів та словосполучень [6].

Однак, незважаючи на лексико-праксічне значення цих термінів (*“кримінальна справа” та “кримінальне провадження”*), вони потребують свого змістовного удосконалення та раціонального тлумачення. Нагадуємо, термін *“кримінальне провадження”* означений ч.2 п.10 ст.3 КПК України [4], а словосполучення *“кримінальна справа”* в ч.1 ст.317 КПК України [4]. Наша позиція є однозначною, а саме вважаємо припустимим вживати в кримінальному процесі (провадженні) термін *“кримінальна справа”*.

Варто зазначити, що на користь нашої позиції (*щодо можливості вживання у кримінальному процесі України термінологічної конструкції “кримінальна справа”*) свідчить навіть частота вживання у нормах чинного КПК терміна *“кримінальна справа”*. Як аргумент цього нами пораховано, що законодавець вжив означену конструкцію у 30 випадках, а саме в нормах статей КПК: п.21, 23 ч.1 ст.3, ч.3 ст. 33, ч.3 ст.34, ч.1 ст.317, п.1 ч.2 ст. 412, ч.1 ст.444, ч.3 ст.446, ч.1 ст.449, ч.1, 3, п.4. ч.4 ст.450, ст.451, ч.1, 2, 4 ст.451, п.3 ч.2 ст.452, ч.1 ст.453, п.11 ч.1 ст.541, ч.4 ст.568 та перехідних положеннях: ч. 3, 5, 6, 10, 11, 12, 15, 19, 21. Якщо звернутися до найменування ст.317 КПК України (*“Матеріали кримінального провадження (кримінальна справа)”*), то законодавець ніби описово розтлумачує назву означеної норми та в дужках пояснює, що під цим розуміється термін *“кримінальна справа”*. На підтвердження нашої думки варто знову звернутись до пункту 9.10 Рекомендацій з правил побудови, викладення та оформлення нормативних, технічних і технологічних документів, в якому зазначено, що позначення і терміни, які не вживалися раніше в нормативно-правових актах, пояснюються в тексті (описова диспозиція) або відокремлюються в дужках після означення терміна як синоніму [6].

Наразі така конструкція передбачена якраз у найменуванні статті 317 КПК України та її першій частині, де в дужках

виокремлений термін “кримінальна справа” як синонім термінологічного сполучення “кримінальне провадження”. Відтак, навіщо взагалі законодавцю потрібно влаштовувати такі синонімічні конструкції та спотворювати текстуальну логіку всього КПК України. Мабуть, даремно в теорії кримінального процесуального права висловлена позиція про передчасність і нецільність заміни у новому кримінальному процесуальному законодавстві терміна “кримінальна справа” на “кримінальне провадження”. Адже, як пише член Конституційного суду України В.Д. Бринцев, “така новелізація цього понятійного апарату не зумовлена ні конституційними приписами, ні вимогами міжнародно-правових стандартів” [7, с. 117].

Щодо терміна та змісту поняття “кримінальне провадження”, то відповідно п.10 ст.3 чинного КПК України, останнє складається з досудового розслідування і судового провадження, а також з процесуальних дій, які провадяться у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність [4, с. 4]. Тобто, відповідно до означеного положення, кримінальне провадження включає в себе не лише розслідування кримінального правопорушення, а й перевірку обставин справи на предмет наявності в діях осіб ознак злочину чи кримінального проступку. Варто зазначити, що ще раніше в 1999 році деякими вченими у поняття кримінальне провадження вкладався дещо інший сенс, а саме врегульована нормами кримінально-процесуального права діяльність органів досудового розслідування, слідчого, прокурора, судді і суду по розкриттю злочинів, а також система правовідносин, що виникають у перебігу цієї діяльності [8].

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України формально розкриває зміст поняття “кримінальна справа”, адже в ч. 1 ст.317 законодавець вкладає у це словосполучення такі елементи як: документи, інші матеріали, надані суду під час судового провадження його учасниками, судові рішення та інші документи і матеріали, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності [4]. Звичайно, судді-практики можуть заперечити, вважаючи, що термін “кримінальна справа” відноситься за чинним КПК

України лише на судових стадіях. Дійсно, таке враження може скластися виходячи зі змісту ч.1 ст. 317 КПК України, де до сполучника “та” зазначено, що кримінальна справа це “документи, інші матеріали, надані суду під час судового провадження його учасниками, судові рішення”.

Однак, вже читаючи далі текст диспозиції ч.1 ст. 317 КПК України, а саме після сполучника “та”, то виходить, що в зміст кримінальної справи входять й такі елементи як “інші документи і матеріали, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності”. Означені складові логічно вплітаються в розуміння терміна “кримінальна справа”, що формуються ще під час досудового провадження, чи іншими словами на досудових стадіях кримінального процесу. Відтак, такі термінологічні конструкції норм ч.1 ст.317 та п.10 ч.2 ст.3 КПК України ведуть до плутанини як теоретиків, так і практиків у сфері кримінально-процесуального права та спричиняють неправильне розуміння понятійно-категоріального апарату в цілому.

Підтримуючи позицію Н.В. Кузика, вважаємо неприпустимим для позначення одних і тих же понять використовувати різні терміни, допускати двозначність, розпливчастість формулювань, що дозволяють тлумачити сенс нормативних актів по-різному [3]. Думається, що для глибшого та правильного розуміння понять “кримінальне провадження” і “кримінальна справа” необхідно звернутися, по-перше, до низки тлумачних словників. Так, щодо терміна “провадження”, то він за словником української мови тлумачиться як дія за значенням “проводити” [9, с. 127]. Якщо вже брати суто філологічний критерій тлумачення терміна “провадження”, то ним є дієслово, що відноситься до недоконаного виду, і за смисловим навантаженням включає тривалість певної дії безвідносно до її внутрішньої межі та завершеності в часі, статичність та неперервність дії [10, с. 171-172]. У тих випадках, коли використовується недоконана форма дієслова або дієприслівника, настання юридичних наслідків не ставиться в залежність від настання результатів дії, позначених вказаними граматичними формами [11, с. 14].

Тож, терміном “кримінальна справа” позначається, по-перше, кримінальне процесуальне провадження, що здійснюється за фактом злочинного діяння, а, по-друге, один чи декілька томів матеріалів, у яких зафіксовано процес проведення процесуальних дій, здійснення процесуальних прав і обов’язків учасників провадження, процес доказування та прийняття процесуальних рішень [12, с. 412]. Для більшості юристів поняття “кримінальна справа” — це сукупність процесуальних матеріалів, зібраних під час дослідчої перевірки, дізнання та досудового слідства. Проте, як слушно відзначає О. Острійчук, таке розуміння не відповідає дійсності, та не розкриває сутності досліджуваного питання повною мірою. Якщо кримінальна справа — це сукупність документів та доказів, зібраних під час розслідування справи, то, на думку означеного автора, постає цілком логічне запитання: “Чи можливо порушити сукупність документів?” [13].

На це питання, цілком логічно шукати відповідь у юридичних словниках, монографіях та підручниках з кримінального процесу, оскільки в них можна віднайти тлумачення терміна “кримінальна справа” чи “справа”. Так, у Великому юридичному енциклопедичному словнику А.Б. Бархіна “кримінальною справою” є порушена у встановленому законом порядку справа [14, с. 653]. Виходячи з означеного, під терміном “кримінальна справа” розуміється певна діяльність, спрямована на досягнення кінцевого результату. У словнику російської мови С.І. Ожегова “справа” визначається як судовий розгляд, процес, кримінальна справа тощо [15, с. 136]. У цьому разі варто підтримати наукову позицію О. Острійчука, який вважає, що кримінальна справа — це впорядкована виключна особлива сукупність процесуальних документів, матеріалів ОРД, долучених в установленому порядку органами досудового розслідування. Адже, як і наголошує сам автор, таке поняття буде відповідати правовій природі такого явища, як “кримінальна справа” [13].

Якщо звернутися до законодавств країн близького зарубіжжя, то у ч.47 ст.6 КПК Республіки Білорусь знаходимо визначення поняттю кримінальна справа за якою ним є відокремлене провадження, що провадиться органом кримінального переслідування і судом з приводу вчинення суспільно небезпе-

чного діяння, передбаченого кримінальним законом [16]. На відміну від КПК України, КПК Республіки Білорусь не ототожнює поняття кримінальна справа і кримінальне провадження, а навіть їх розділяє на поняття *провадження за матеріалами і провадження у кримінальній справі*. Так, згідно КПК Республіки Білорусь, провадження за матеріалами визначається як сукупність процесуальних дій і процесуальних рішень, що здійснюються і виносяться при прийнятті і розгляді заяв і повідомлень про злочин і прискорене провадження. Натомість, провадження у кримінальній справі представлено як сукупність процесуальних дій і процесуальних рішень, що здійснюються і виносяться у конкретній кримінальній справі [16]. Якщо подивитися через трафарет означених текстуальних конструкцій на чинний КПК України, то *провадження за матеріалами* логічно вплітається в розуміння терміна “кримінальне провадження”, а *провадження у кримінальній справі* в зміст термінологічної конструкції “кримінальна справа” як завершені діяльності

Таким чином, цілком логічно на практиці та в теорії кримінального процесуального права вживати термінологічну конструкцію “кримінальна справа” зважаючи, на її нормативний зміст та синонімічність терміна “кримінальне провадження”. Більш того нормативно-методичне уживання та практичне використання терміна “кримінальна справа” є логічним, зважаючи на положення ч.1 ст.317 КПК України [17]. Термінологічна конструкція “кримінальна справа” є більш ширшим поняттям, ніж термін “кримінальне провадження”, а отже, варто використовувати загальноприйняті правила поглинання більш вузького ширшим. Іншими словами “кримінальне провадження” є складовим елементом терміна “кримінальна справа”, а не навпаки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Витрук Н. В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе / Витрук Н. В. — М.: Наука, 1979. — 229 с.
2. Арсеньев А. С. Анализ развивающегося понятия / Арсеньев А. С., Библер Б. С., Кедров Б. М. — М. : Наука, 1967. — 439 с.
3. Кузик Н. В. Методичні рекомендації “Юридична техніка та її роль у

- кодифікації законодавства” / За ред. О. Є. Добржанської. : – Сімферополь, 2013. – 20 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв’язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : чинне законодавство від 19 листопада. – К., 2012. – 382 с. – (Кодекси України).
 5. Порядок подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України та проведення їх державної реєстрації [Електронний ресурс] : затв. наказом Міністерства юстиції України від 12 квітня 2005 р. № 34/5с. – Режим доступу: <http://www.drsu.gov.ua/show/1187>
 6. Рекомендації з правил побудови, викладення та оформлення нормативних, технічних і технологічних документів, розроблені на замовлення Укравтодору (Р А.1.1 – 218 – 03449261 - 764 :2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.google.ru>
 7. Бринцев В. Д. Конституційні засади і міжнародні Стандарти кримінального судочинства та їх розвиток у новому Кримінальному процесуальному кодексі України // Бринцев В.Д. // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ N 1 (5), 2013. - К. : НАВС. - 320 с., Ч. 2 (6), 2013. - С. 116-120.
 8. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. - К. : Либідь, 1999. – 536 с.
 9. Словник української мови / За ред. Білодіда І. К. та ін. : в 11 томах – Т. 8. – К.: Наук. думка, 1977. – 662 с.
 10. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підруч. для студ. ВНЗ / В. О. Горпинич. – К. : Академія, 2004. – 336 с.
 11. Биля-Сабадаш, І. О. Граматичне речення як основна мовна одиниця тексту нормативного правового акта [Текст] / І. О. Биля-Сабадаш // Державне будівництво та місцеве самоврядування. Вип. 17. - Х. : Право, 2009. - С. 10-20
 12. Великий енциклопедичний юридичний словник / За редакцією акад. НАН України Ю. С. Шемшученка.- К.: ТОВ «Видавництво “Юридична думка”», 2007. - 992 с.
 13. Острійчук О. Сучасне поняття та значення стадії порушення кримінальної справи [Текст] / О. Острійчук // Юридичний журнал : аналітичні матеріали. Коментарі. Судова практика. - 2010. - N 9. - С. 42-44
 14. Большой юридический энциклопедический словарь [Текст] : [ок. 20 000 теоретических и определений] / авт.-сост. А. Б. Бархин. - 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Кн. мир, 2007. - 791, [1] с.
 15. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Ожегов С. И. ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – М. : Рус. яз., 1984. – 797 с.
 16. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь [Електронний ресурс] : Зареєстр. в Национальном реестре правовых актов Республики Беларусь 20 августа 1999 г. N 2/71. – Режим доступу:

http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=2002

16. Озерський І. В. Кримінальна справа, чи кримінальне провадження? (понятійно-категоріальний аналіз окремих положень чинного КПК України) / І. В. Озерський, Д. Д. Самойлова // Тенденції та пріоритети реформування законодавства України : матеріали Міжнар. наук-практ. конфер., (м. Херсон, 25-26 жовтня 2013 р.) – Херсон : Видавничий дім “Гельветика”, 2013 – С. 139-141.

7. Юридико-психологічні особливості слідчої діяльності органів прокуратури

Важливою проблемою, яка потребує вирішення, є здійснення прокуратурою слідства у кримінальних справах, яке вона відповідно до пункту 9 перехідних положень Конституції України продовжує виконувати до сформування системи досудового слідства і введення в дію законів, що регулюють її функціонування. Уявляється доцільним зберегти за прокуратурою цю функцію до сформування такої системи, передбачивши, при цьому, певний перерозподіл підслідності між прокуратурою та іншими правоохоронними органами.

Метою представленої наукової праці є виокремлення в слідстві органів прокуратури прогалів правового, організаційного та психологічного змісту та вироблення на цій основі конкретних пропозицій стосовно удосконалення означеного виду прокурорської діяльності.

Питання організаційно – правового та психологічного забезпечення слідчої діяльності висвітлені у наукових працях В. Кузьмічова, О. Михайленка, В. Галагана, В. Кузьмічова, М. Мичка, Н. Карпова, С. Стахівського, Л. Удалової, Г. Кожевнікова, А. Каткової, В. Коновалової, Н. Ковальчишиної, К. Ізбаш, С. Богдан та інших. Проте, в українській юридичній та психологічній науці не дивлячись на палітру комплексних досліджень слідства в різних правоохоронних відомствах, лишилися недостатньо вивченими особливості діяльності слідчих органів прокуратури України.

Підтримуючи наукову позицію професора В.С. Кузьмічова, вважаємо, що під слідчою діяльністю варто розуміти специфічний вид соціальної практики, що полягає в

пізнанні подій протиправного характеру за допомогою відповідних кримінальному процесуальному закону прийомів і засобів, включаючи їх примусову реалізацію у випадку здійснення протидії розслідуванню” [1, с. 58]. Таке визначення, на нашу думку, в повній мірі відображає специфіку дій слідчого при розслідуванні кримінальних справ, оскільки тут вбачається здійснення процесуальних дій не лише слідчими, але й органами дізнання та прокурором.

Основною метою психологічного вивчення слідчої діяльності є визначення професійно важливих якостей, якими повинен володіти слідчий та виокремлення особливостей, котрі відрізняють слідчу діяльність від інших професій правоохоронного спрямування. Найбільш значущими цілями психологічного вивчення професійної діяльності слідчого є: 1) удосконалення методик діагностики та сформування професійно важливих професійно - психологічних якостей (властивостей) слідчого; 2) визначення професійної придатності осіб до здійснення слідчої діяльності до, під час, та після навчання у вищому юридичному навчальному закладі; 3) дослідження шляхів і способів вироблення у слідчих захисних установок до психологічного виснаження, конфліктності, деформаційних впливів.

З огляду на правову регламентацію вимог до осіб, які займають посади слідчих у різних відомствах, слід зазначити, що у нормативних вказівках системи МВС та Генеральної прокуратури України, зазвичай, вимоги до слідчих здебільшого зводяться до отримання вищої юридичної освіти і політичної нейтральності. Зокрема, у “Положенні про органи досудового слідства МВС України” (наказ МВС України від 25 грудня 2003 р. № 1600) зазначено: “Слідчим може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, необхідний рівень знань, достатній для провадження досудового слідства, і прийняв присягу працівника органів внутрішніх справ України”. Слідчий не може “перебувати у будь-якій партії, русі...”. Подібні вимоги містяться і в Законі України “Про прокуратуру” (1991 р.). Водночас, в означених нормативно – правових актах, практично нічого не згадується про те, якими змістовними і якісними властивостями мають володіти слідчі.

Відтак, і завданнями теорії роботи з кадрами в слідчих органах є: вивчення причин плинності кадрів; адаптація молодих слідчих до умов специфіки професії; професіографічні дослідження досягнень науки і техніки у напрямку удосконалення слідчої діяльності; наукова організація діяльності працівників кадрових апаратів тощо [2, с. 64].

Варто погодитись, що професія слідчого передбачає певні стандарти, які зафіксовано професіограмою, етичними і моральними вимогами та тими загально - соціальними тенденціями, які впливають на його роль та імідж під час виконання професійних обов'язків [3, с. 7].

Відомо, що окрім слідчого, досудове слідство може здійснювати і прокурор, який згідно з п.5 ч.1 ст.227 КПК України може проводити не лише окремі слідчі дії, але і розслідування у повному обсязі незалежно від її підслідності. У цій ситуації прокурор користується повноваженнями слідчого, передбаченими статтею 114 КПК України. “При цьому”, як пише професор М. Мичко, “якщо для прокурора ця діяльність носить, як правило, супровідний характер, то для слідчого прокуратури вона є єдиною” [4, с. 187]. Слідчі прокуратури згідно з частиною першою статті 112 КПК України, частиною другою статті 17 Закону України “Про прокуратуру” провадять досудове слідство у справах про діяння, що містять ознаки злочину, віднесені законом до їх підслідності, а також в інших справах, переданих їм прокурором.

Діяльність слідчих органів прокуратури, як власне й слідчих інших правоохоронних відомств зосереджена на двох стадіях кримінального процесу – відкриття кримінального провадження та досудового розслідування, оскільки це регламентовано чинними нормами КПК України. “Ефективність діяльності слідчих на стадії порушення кримінальної справи”, як слушно зазначає А.Г. Каткова, “залежить, від якості перевірки органами дізнання інформації про скоєний злочин і правильного відображення її результатів у матеріалах, дотримання строків направлення цих матеріалів дослідчої перевірки у слідчий підрозділ для порушення кримінальної справи” [5].

На думку Н.І. Ковалишиної, робота слідчих певним чином залежить від мотивації, котра відіграє важливу роль, і аде-

кватний розвиток якої сприяє успішній професійній самореалізації особистості правоохоронця [3, с. 3]. “Становлення майбутнього слідчого як висококваліфікованого фахівця можливе”, з огляду вченої, “лише за умов формування позитивного мотиваційно-ціннісного ставлення до професії, тому в період отримання освіти для прискорення темпів адаптації майбутніх правоохоронців необхідна система виховних заходів щодо формування сприятливої професійної мотивації” [3, с. 18].

Щодо отримання освіти, її удосконалення, то як справедливо відзначає М.О. Горелов, необхідно відмовитися від практики зборів для підвищення кваліфікації усіх слідчих, а проводити їх підготовку тільки за попередньо визначеними категоріями кримінальних справ, розслідуваних даними особами; виявляти слідчих, які демонструють високі результати під час організації розслідування та використовувати їх у роботі слідчо - оперативних груп, створюваних для розслідування резонансних справ [6].

Таку спеціалізовану підготовку, слідчі органів прокуратури проходять в інституті підвищення кваліфікації Національної академії прокуратури України, де отримують високий рівень знань та психологічний розвиток. До професійно - психологічної підготовки слідчого апарату органів прокуратури, як правило, входять наступні моменти: активізація розумової діяльності слідчого для майбутнього вирішення поставлених перед ним завдань; запобігання шкідливій дії певної групи подразників в ході майбутньої дії; вироблення навиків пізнання; активізація майбутньої діяльності і уваги. Підготовка також може бути направлена на забезпечення майбутнього спілкування, сприйняття, виробництва дії, пізнання і т.д.

Вченою К.С. Ізбаш, обґрунтовано, “що в системі службової підготовки персоналу органів досудового слідства необхідно більшу увагу приділяти саме функціональній підготовці під час якої основна увага повинна приділятися вивченню нормативних актів, які регулюють повноваження слідчих під час проведення досудового слідства, взаємодію слідчих під час проведення слідчих дій”. Авторкою зазначено, що у процесі функціональної підготовки слідчих, повинні розглядатись проблемні та дискусійні питання відносно кваліфікації окремих

злочинів, складання процесуальних документів, проведення окремих процесуальних дій тощо. До такого виду занять обов'язково повинні запрошуватись працівники прокуратури та судді, які проводили б роз'яснення із спірних питань досудового слідства [7, с. 10].

Доречно зазначити, що з метою вирішення мовної проблеми у кримінальному судочинстві і організації роботи слідчих підрозділів, в новому Законі України “Про статус слідчого”, слід закріпити положення про обов'язкове володіння слідчим державною мовою і мовою більшості населення, де проводиться розслідування та, у зв'язку з цим, в Національній академії прокуратури України з 2010 року потрібно вводити не лише при вступному тестуванні знання іноземної мови, а як слушно пише А.Г. Каткова, ввести державний іспит з української мови [5, с. 10].

Ми цілком позитивно сприймаємо запропоновані Н.В. Оніщенко рекомендації щодо психологічного супроводження професійної діяльності працівників слідчих підрозділів а саме [8, с. 17, 18]:

- поширити базу психодіагностичних методів, що використовуються при професійному відборі слідчих;
- використовувати “професійний портрет” високоефективних слідчих з метою підвищення достовірності професійного добору слідчих, для спрощення процедури розподілу між слідчими різних за складністю кримінальних справ та для прогнозування професійної ефективності працівників слідчих підрозділів;
- розробити тренінгові програми, спрямовані на професійно - психологічну підготовку працівників слідчих підрозділів, метою яких є формування та розвиток професійно важливих якостей слідчого.

Щодо останнього положення, то на думку С.М. Богдана, основним методом формування комунікативних якостей у професійній підготовці слідчого має стати спеціальний психологічний тренінг, який доцільно включати у навчальний процес і проводити практичним психологом психологічної служби ВНЗ. Для тренінгових занять доречно використовувати такі методи, як навчальна бесіда, групова дискусія, ділові ігри,

“кейс-стаді” (прості ігрові ситуації), робота в команді, практичні вправи, моделювання ситуацій, розв’язання завдань, медитаційні та психологічні вправи [9, с. 17].

У слідчих прокуратури та органів внутрішніх справ прийнятий загальний для обох відомств показник навантаження 35 справ у провадженні одного слідчого на рік. Втім, зважаючи на вищезазначені негативні чинники та навантаження, що перевищує корисний фонд робочого часу, необхідного слідчому для виконання безпосередніх обов’язків на три години щоденно, спричиняє фактор його психологічного та фізіологічного виснаження.

Це, перевищення, на слушну думку А.Г. Каткової, “компенсується слідчим, по-перше, за рахунок продовження робочого дня до 11-12 годин, скорочення часу і днів відпочинку, по-друге, за рахунок зниження якості та ефективності розслідування кримінальних справ” [5, с. 15]. Більш того, останнє дослідження допустимого навантаження слідчих було проведено понад 10 років тому до прийняття нового Кримінального кодексу України та зміни підслідності органів прокуратури. Тому науковцям разом із практиками варто провести комплексні дослідження у частині раціонального, допустимого навантаження кількості розслідування кримінальних справ на одного слідчого та впорядкування штатного розпису у зв’язку зі зміною підслідності та легітимністю низки антикорупційних законів.

Окрім зазначеного, варто звернути увагу й на інші чинники складності слідчої роботи, адже за даними Н.В. Оніщенко, були визначені наступні показники плинності кадрів в слідчих підрозділах, що визначають незадоволеність слідчою професією. Так, з’ясувалось, що більшість слідчих (59%) бажають перейти на іншу роботу, за умови, що вона буде менш складною та напруженою. В якості причин, що обумовлюють незадоволеність слідчих своєю професією та провокують появу у них бажання змінити роботу, були виокремлені: недостатня грошова винагорода – 38,31%; низьке матеріально-технічне забезпечення діяльності – 18,64%; недостатня оцінка важкості праці слідчих – 16,82%; напружений характер праці – 11,4%; низька вірогідність підвищення по службі – 9,94%; постійний контакт з криміногенним контингентом – 4,89% [8, с. 8].

Стосовно психологічних характеристик, то на перше місце варто поставити ненормованість робочого дня, постійний контакт з криміногенним контингентом, обмеженість часу для розслідування злочину та постійний контроль з боку контролюючих органів виступають у ролі основних детермінант, що провокують у слідчих нервово-психічну напругу.

Погоджуючись з думкою професора Н.С. Карпова та на ґрунті отриманих вченим результатів опитування більшості правоохоронців, вважаємо, що одним з недоліків у діяльності щодо протидії злочинності є наявність випадків отримання “спонсорської допомоги”, так званої комерціалізації діяльності правоохоронних органів [10, с. 73]. Такою допомогою може бути придбання так званими “меценатами” комп’ютерів, технічного обладнання, канцелярських засобів для облаштування якогось підрозділу прокуратури, відділу ОВС тощо. Тут варто лише здогадуватись, що таким особам буде потрібно взамін. Наведене, є психотравмуючим чинником у роботі слідчого, оскільки вказівки керівника зупинити чи закрити кримінальну справу зводить кропітку працю нанівець.

Професійна діяльність слідчого характеризується непередбачуваністю подій, підвищеною емоційною напругою, стресовістю, конфліктністю, але в будь-яких ситуаціях фахівець повинен діяти оперативно, компетентно, враховувати усі обставини справи, моделювати ситуацію, дотримуючись процесуальних та моральних норм. Слідчий має бути професійно підготовленим до ефективного здійснення відповідної комунікативної діяльності [9, с. 3]. Комунікація в професійному спілкуванні слідчого нетотожна просто обмінові інформацією, оскільки між слідчим і його партнерами по спілкуванню неминуче виникають як функціонально-рольові, так і міжособистісні відносини, а тому на думку Л.Д. Удалової, “слідчий повинен вміти переборювати (уникати) при спілкуванні конфлікти” [11, с. 15]. В діяльності слідчого можуть виникати як зовнішні (відкриті), так і внутрішні (закриті) конфлікти. Зовнішні конфлікти частіше зустрічаються у відносинах слідчого з підозрюваним (обвинуваченим), з несумлінними свідками і навіть потерпілими. При цьому слідчий обмежений у виборі методів та засобів

продитії відкритому конфлікту протилежної сторони межами закону і професійної моралі.

Умовами зовнішнього конфлікту може бути: інтелектуальний, гендерний, віковий бар'єри; різниця в уявленні про мету взаємодії та похідна від неї відсутність загальної платформи для співпраці між сторонами (слідчим та іншими учасниками кримінального процесу). Слід зауважити, що тривалі конфлікти можуть виникнути лише у малокваліфікованих слідчих, які не володіють тактикою подолання протидії та не враховують психологічні закономірності поведінки і дій учасників розслідування. На це звернув увагу і професор В. П. Бахін, котрий зауважив, що ефективність слідчих дій в значній мірі залежить від знання і урахування при їх провадженні психологічних закономірностей поведінки і дій підслідних [12, с. 24, 25].

До внутрішніх конфліктів відносяться, по-перше, особистісні, які приводять до розладу з самим собою (протиріччя між нормами права та моралі, між професійним обов'язком та особистими прагненнями тощо.). Зважаючи на специфіку слідчої діяльності в органах прокуратури (інтелектуальне виснаження, процесуальне перевантаження, складність та багатоплановість вирішуваних проблем), можливе виникнення також міжрольових конфліктів, наприклад, між соціальною роллю професіонала і соціальними ролями чоловіка (жінки), батька (матері).

За своїм змістом внутрішні конфлікти є моральними, але їх складність полягає не в дилемі між моральним чи неморальним, а в необхідності вибору однієї з декількох рівнозначних цінностей в конкретній ситуації. Правильний вибір можливий тільки тоді, коли слідчий володіє високими особистісними якостями. Внутрішньоконфліктні ситуації “породжуються протиріччями між роллю та розмірковуванням, між професійним обов'язком та професійною зацікавленістю” [13, с. 13], а також, на нашу думку, неспівпаданням деяких знань, уявлень, розумінь, що приводять до когнітивного дисонансу – невідповідності нової інформації сформованому досвіду і поглядам. Це викликає емоційну напругу, намагання знайти адекватний вихід із проблемної ситуації.

У наукових дослідженнях професора Л. Д. Удалової наголошується, що професійне спілкування слідчого, у більшій своїй частині, є процесуально-регламентованим і порушення процесуального режиму спілкування може слугувати підставою для визнання недійсними результатів слідчої дії [11, с. 14, 15]. Тут вбачається поступовий перехід психологічного конфлікту у площину правового. Використання правових засобів при вирішенні конфліктних ситуацій охоплює не тільки застосування заходів впливу за вчинення протиправних діянь, але стосується і правомірної поведінки в інтересах її впорядкування, узгодження дій людей, їх колективів між собою і зовнішніми умовами [13, с. 8].

Досвідчені слідчі можуть визначити раціональний підхід у відношенні допитуваного відразу ж після першого знайомства, діагностуючи такі характеристики підслідного як: техніка привітання, постава, мова [14, с. 140]. Конфліктна ситуація допиту характеризується протидією особи, яку допитують, намірам слідчого встановити істину, що виявляється у відмові давати будь-які свідчення, або в наданні неправдивих свідчень. У контексті цього розглядаються й інші слідчі та процесуальні дії: очна ставка, обшук, виїмка, освідчування, огляд місця події, затримання, арешт тощо.

Так, пошукова діяльність слідчого під час обшуку здійснюється, частіше за все, в умовах безпосереднього контакту з особами, що не зацікавлені в успіху його діяльності, в умовах відкритої психологічної протидії. Конфлікт стає засобом вирішення суперечностей, а отже для процесуальної діяльності слідчого він є деструктивним за змістом та конструктивним за наслідками.

Професором Л.Д. Удаловою, встановлено, “що під час отримання вербальної інформації на досудовому слідстві між слідчим та особами, з якими він спілкується, складаються міжособистісні відносини, які не є і не можуть бути суб’єкт - суб’єктними (рівнопартнерськими), оскільки особи, з якими слідчий спілкується в ході досудового слідства, жодним з перерахованих у ст.114 КПК України правом не користується. Тому за своєю сутністю міжособистісні відносини слідчого й осіб, з якими він спілкується в процесі досудового слідства, не є і не

можуть бути суб'єкт - суб'єктами, рівно партнерськими” [11, с. 14]. Відтак, у таких міжособистісних відносинах цілком припустимим і необхідним є психологічний вплив, як цілеспрямована в рамках закону діяльність осіб, які вирішують справу, що стимулює психічну сферу людини на відтворення інформації про обставини розслідуваної справи.

Як пише, вчена Н.Е. Милорадова, “особливість використання методів психологічного впливу у професійній діяльності слідчого визначається тим, що взаємодія слідчого із суб'єктом розслідування кримінальних справ являє собою дуже складне організаційно - психологічне явище”. Тому, ефективність вирішення конкретної слідчої задачі залежить від успішного оволодіння слідчим не лише психологічними знаннями про взаємодію учасників цього процесу, але й від формування навичок використання способів та заходів правомірного психологічного впливу на учасників спілкування при сумісній роботі [15, с. 3].

Ще однією проблемою у слідчій діяльності є правовідносини слідчого з прокурором, що неминуче пов'язані з виконанням процесуальних та організаційних вказівок останнього. Відомо, що стосунки слідчого прокуратури та прокурора, який здійснює нагляд за досудовим слідством, чітко врегульовані нормами процесуального законодавства, а вказівки прокурора відповідно до ст. 32 Закону України “Про прокуратуру” є обов'язковим для слідчого як прокуратури, так і будь-яких інших органів досудового слідства з певними обмеженнями [16, с. 354].

Водночас, в дисертаційному дослідженні С.М. Смокова, має місце досить слушна пропозиція, а саме на думку вченого, “слідчий не повинен виконувати дії і приймати рішення, з якими він не згоден, навіть якщо про це дає вказівку прокурор”. Тут переважає такий психолого - правовий чинник, як внутрішнє переконання слідчого, що має вагу під час розслідування кримінальної справи. Натомість, прокурор, будучи переконаним у доцільності виконання певної слідчої дії, вправі здійснити це самостійно [17, с. 12].

На останок слід зазначити, що перспективними напрямками в удосконаленні слідчої діяльності органів прокуратури України може стати розробка комплексної професіограми слі-

дчого, Закону України “Про статус слідчого” та видання низки відомих нормативних актів Генеральної прокуратури України стосовно регламентації організаційного аспекту досудового провадження, зважаючи на відсутність сьогодні у зазначеному відомстві відповідних правових актів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузьмичев В.С. Теория и практика следственной деятельности. – К.: НВТ “Правник”, 1997. – 246 с.
2. Ветютнев А.И. Формирование профессиональных качеств следователя // Высшая следственная школа. Волгоград. - 1985. – 96 с.
3. Ковальчишина Н.І. Зміни у мотиваційній сфері особистості слідчих на ранніх стадіях професіоналізації: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.06 / Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків – 2008 – 22 с.
4. Мичко М.І. Проблеми функцій і організаційного устрою прокуратури України: Дис. доктора юрид. наук: 12.00.10 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. - Харків – 2001. – 385 с.
5. Каткова А.Г. Правові та організаційні аспекти управління слідчими підрозділами органів внутрішніх справ України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національний університет внутрішніх справ. - Харків – 2003. – 19 с.
6. Горелов М.О. Організаційно - правові основи діяльності слідчих підрозділів ОВС України: Автореф. дис... канд. юридичних наук: 12.00.07 / Національний аграрний університет. - Київ – 2008. – 9 с.
7. Ізбаш К.С. Організаційно - правові засади роботи з персоналом органів досудового слідства МВС України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Харківський національний університет внутрішніх справ. - Харків – 2008. – 23 с.
8. Оніщенко Н.В. Організаційно - правові та індивідуально - психологічні умови ефективності професійної діяльності працівників слідчих підрозділів МВС України: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.06 / ХНУВС. - Харків. – 2006. – 22 с.
9. Богдан С.М. Формування комунікативних якостей особистості майбутнього фахівця податкової міліції у вищому навчальному закладі: Автореф. дис ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти; Академія педагогічних наук України. - Київ. – 2005. - 25 с.
10. Карпов Н.С. Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності: Дис... доктора юрид. наук 12.00.09 / Київський національний університет внутрішніх справ - Київ – 2008. – 750 с.
11. Удалова Л.Д. Теоретичні засади отримання вербальної інформації у

- кримінальному процесі України: Автореф. дис... доктора юрид. наук: 12.00.09 / КНУВС. - Київ – 2007. - 33 с.
12. Бахин В.П. Тактика – профессионализм и мастерство в общении. Учебное пособие. – Киев, изд – во Семенко Сергея, 2006 – 116 с.
13. Небрат О.О. Правові засоби управління конфліктами в органах внутрішніх справ: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / НУВС. - Харків – 2002. – 21 с.
14. Бодалев А.А. Восприятие и понимание человека человеком. – М.: Изд – во Моск. Ун – та, 1982. – 200 с. Обозов Н.Н., Шекин Г.В. Психология работы с людьми: Советы руководителю. – К.: Политиздат Украины, 1990. – 205 с.
15. Милорадова Н.Е. Особливості застосування методів психологічного впливу у професійній діяльності слідчого: Автореф. канд. психол. наук: 19.00.06 / Національний університет внутрішніх справ; міністерство внутрішніх справ України. - Харків – 2004. – 23 с.
16. Сухонос В.В. Прокуратура в механізмі української держави: проблеми теорії та практики Дис... доктора юрид. наук: 12.00.10 / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. - Київ – 2009. – 462 с.
17. Смоков С.М. Внутрішнє переконання слідчого і його роль при прийнятті процесуальних рішень: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. - Київ – 2002. – 19 с.

8. Тлумачення окремих положень нового Кримінального процесуального кодексу України щодо надання психологічної допомоги

В новому Кримінальному процесуальному кодексі України передбачена та нормативно закріплена й така форма участі спеціаліста (у нашому випадку психолога) як “допомога” (ч. 3 ст. 71 КПК України) [1], що дозволяє використовувати означену форму з питань психологічного характеру. С.В. Сурменєва зазначає, що психологічна допомога полягає у використанні психологічних знань з метою адаптації суб’єктів кримінального процесу до умов досудового розслідування і до особливостей слідчих дій [2, с. 11]. Така допомога спеціаліста-психолога може знадобитися при допиті малолітньої або неповнолітньої особи (наприклад, свідків, потерпілих, підозрюваних та обвинувачених), адже у чинному КПК України чітко вписано, що допит таких учасників процесу проводиться у при-

сутності психолога (ч. 1 ст. 226, ст. 490 та ч. 1 ст. 354 КПК України) [1].

Тож, якщо неповнолітній не досяг шістнадцятирічного віку або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим, на його допиті за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду або за клопотанням захисника забезпечується участь психолога (ч. 1 ст. 491 КПК України) [1]. Наприклад, психолог повинен брати участь у дослідженні особи неповнолітнього для роз'яснення мотивації його поведінки, вияву симуляції певних відхилень [3, с. 7, 8], сприяти слідчому у встановленні психологічного контакту з неповнолітнім, використовувати можливості психології та педагогіки для отримання правдивих показань, пом'якшення незвичної обстановки.

Так, спеціаліст-психолог може допомогти, як слідчому, так і прокурору обрати засоби психологічного впливу (*в рамках дозволених законом і правовою етикою*) з метою стимулювання допитуваного давати показання, зайняти правильну соціальну позицію. Адже, кримінально-процесуальний та кримінальний закони забороняють вплив лише в його грубих проявах, у формі насильства, шантажу та погрози п. 4 ч. 1 ст. 7, ч. 1, 2 ст. 11 та п. 2 ч. 1 ст. 87 КПК України прямо зазначена заборона домагатись показань обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у справі, шляхом насильства, погроз та інших незаконних заходів [1], а в ст. 373 КК України виписана відповідальність за примушування давати показання [4].

У цьому разі, В.С. Кузьмічов, зазначає, що використання прийомів і засобів впливу є правомірним, якщо вони необхідні для усунення або локалізації протидії встановленню істини і не обмежують законних прав особи, ґрунтуються на реальних даних і не пов'язані з введенням в оману і фальсифікацією [5, с. 23]. Тому слідчий може залучати спеціаліста-психолога лише при допиті психологічно-складних (з певними паталогіями) та неповнолітніх осіб, і лише у присутності їх захисника.

Необхідною є участь спеціаліста-психолога в допитах підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого та свідка, в очних ставках між ними. Адже, наприклад, при допиті особи, яка постраждала в наслідок замаху на вбивство, властивий певний емоційно-психологічний стан, через те, що нормальна людина,

адекватно відображаючи дійсність, не може не переживати негативну ситуацію потенційної загрози здоров'ю та життю [4, с. 194]. У цьому випадку досвідчений психолог може скорегувати формулювання питань прокурорського-слідчого працівника, підказати тактику проведення допиту та очної ставки з урахуванням психологічних особливостей допитуваних, допомогти створити неофіційну атмосферу, зменшити напруженість, занепокоєння, недовіри до прокурорсько-слідчих працівників, сором'язливості та ніяковості у потерпілих.

Варто додати, що під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, крім обставин передбачених ст. 485 КПК України, завдяки залученню спеціальних психологічних знань, з'ясовуються: у разі потреби (втрата пам'яті, відсутність даних про вік тощо) приблизний вік неповнолітнього (п. 1 ч. 1 ст. 485 КПК України) [1]; стан психологічного виснаження неповнолітнього (психічне здоров'я, рівень інтелектуального розвитку тощо) (п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України) [1]; соціально-психологічні риси неповнолітнього, які необхідно врахувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру (п. 1 ч. 1 ст. 485 КПК України) [1]; за наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними (п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України); ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння (п. 2 ч. 1 ст. 485 КПК України); умови виховання неповнолітнього (п. 3 ч. 1 ст. 485 та п. 1, 2 ч. 1 ст. 487 КПК України); наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення (п. 4 ч. 1 ст. 485 КПК України) [1].

Безумовно, що допомога спеціаліста-психолога знадобиться й при дослідженні умов життя та виховання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого (ст. 487 КПК України), адже саме психолог завдяки психологічним знанням може з'ясувати: обстановку (психологічну атмосферу) в сім'ї його виховання (п. 1 ч. 1 ст. 487 КПК України); взаємини між дорослими членами сім'ї та дорослими і дітьми (п. 1 ч. 1 ст. 487 КПК України); ставлення батьків до виховання неповнолітнього (п.

1 ч. 1 ст. 487 КПК України); форми контролю за поведінкою неповнолітнього (п. 1 ч. 1 ст. 487 КПК України); моральні умови сім'ї (п. 1 ч. 1 ст. 487 КПК України); обстановку (психологічну атмосферу) в школі чи іншому навчальному закладі або на виробництві, де навчається чи працює неповнолітній (п. 2 ч. 1 ст. 487 КПК України); ставлення неповнолітнього до навчання чи роботи (п. 2 ч. 1 ст. 487 КПК України); взаємини з вихователем, учителем, однолітками (п. 2 ч. 1 ст. 487 КПК України); характер і ефективність виховних заходів, які раніше застосовувалися до неповнолітнього (п. 2 ч. 1 ст. 487 КПК України); зв'язки і поведінку неповнолітнього поза домом, навчальним закладом та роботою (п. 3 ч. 1 ст. 487 КПК України) [1].

Спеціаліст-психолог може залучатися слідчим та прокурором з метою надання необхідної допомоги для проведення такої слідчої дії як обшук (ч. 1 ст. 236 КПК України) [1]. Доцільним є залучення спеціаліста-психолога до обшуку. При проведенні цієї слідчої дії важливе значення має не тільки використання технічних засобів, але й досить глибоке психологічне пізнання людини (характер, темперамент, інтелектуальний рівень, фізіологічні реакції на обличчі та фізіогномічна редукція, кінестетика, тип мислення тощо).

Наприклад, при проведенні обшуку в помешканні і в присутності підозрюваного психолог може завдяки вдалій психодіагностиці (спостереженні за мімікою, ходом, жестами, фізіологічними реакціями на обличчі обшукуваного) визначити місце схову певного предмету та заявити слідчому про своє рішення. Що до процедури такої заяви спеціаліста-психолога, то вона чітко виписана в ч. 8 ст. 236 КПК України. А саме, “особи, у присутності яких здійснюється обшук, при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу обшуку”. При проведенні огляду слідчим, прокурором чи то суддею (ч. 3 ст. 237 та ч. 1 ст. 361 КПК України) може бути запрошений спеціаліст-психолог з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних психологічних знань (ч. 3 ст. 237 КПК України) [1]. Спеціаліст-психолог під час проведення огляду має право звернути увагу суду на те, що на його думку, може мати доказове значення (ч. 4 ст. 361 КПК України). За таких умов проводиться й

така слідча дія як слідчий експеримент (ч. 2 ст. 240 КПК України) [1].

Вбачаємо за необхідність залучати спеціальні психологічні знання й при дослідженні інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266 та 359 КПК України). Тим паче, що в ч. 1 ст. 66 КПК України виписано: “дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів, у разі необхідності здійснюється за участю спеціаліста”. Окрім цього в ч. 3 ст. 266 КПК України зазначено, що носії інформації та технічні засоби, за допомогою яких отримано інформацію, можуть бути предметом дослідження відповідних спеціалістів або експертів у порядку, передбаченому КПК України [1]. А чому варто залучати психолога? Так, тут варто навести наступні аргументи, а саме: при перегляді відеозапису огляду місця події психолог може зорієнтувати суддю, прокурора чи слідчого в особливих характеристиках підозрюваного, чи навіть виявити його за психологічними ознаками (особливостями поведінки, звичками), відтворити психологічний портрет правопорушника; при прослуховуванні аудіо запису розмови (телефонної, з диктофона, чи іншого пристрою, психолог може визначити психологічну характеристику підозрюваного, його звички, особливі мовні прикмети, національність тощо, а відтак зорієнтувати суддю, прокурора чи слідчого в напрямку раціонального підходу до встановлення особи причетної до кримінального правопорушення.

Варто зазначити, що спеціалісту-психологу під час судового провадження, наприклад при дослідженні чи ознайомленні різного роду документами (ст. 358 КПК України), з яких призначалась психографологічна експертиза, учасниками процесу можуть бути поставлені відповідні запитання (ч. 2 ст. 358 КПК України) [1]. Коли ж під час судового провадження при дослідженні документів викликає сумнів у його достовірності (наприклад, чи складений документ в стані сильного душевного хвилювання?, чи складений документ під впливом зовнішніх чинників, погроз, шантажу? тощо) учасники процесу мають право клопотати про призначення психографологічної експертизи.

Долучити психологічні знання, на нашу думку, можливо і у випадку підстав вважати, що на суд присяжних у цілому чи його членів зокрема, був здійснений незаконний вплив через спілкування (психологічний вплив, гіпноз, НЛП тощо) з метою маніпулювання їх рішенням з конкретного провадження. Адже в ст. 389 КПК України виписано, що прокурору, обвинуваченому, потерпілому та іншим учасникам кримінального провадження протягом усього судового розгляду забороняється спілкуватися з присяжними інакше, ніж у порядку передбаченому КПК України [1]. Відтак, якщо завдяки психодіагностиці проведеною спеціалістом-психологом безпосередньо під час судового розгляду чи з наданих йому відео – аудіо матеріалів судового процесу буде встановлено, що свідомістю присяжних чи присяжного маніпулювали окремі учасники судового провадження з метою прийняття вигідного їм рішення, суд має зреагувати на таке порушення шляхом усунення присяжного від подальшої участі у справі (п. 2 ч. 1 ст. 390 КПК України) [1].

Таким чином, підставою для усунення присяжного від подальшої участі в судовому розгляді може послужити обґрунтований висновок (письмове роз'яснення чи усна консультація) спеціаліста-психолога про те, що в результаті незаконного впливу присяжний втратив неупередженість, необхідну для вирішення питань кримінального провадження відповідно до закону (п. 2 ч. 1 ст. 390 КПК України) [1].

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : чинне законодавство від 19 листопада. — К., 2012. — 382 с. — (Кодекси України).
2. Сурменева С. В. Участие психолога в стадии предварительного расследования : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика ; судебная экспертиза” / С. В. Сурменева. — Челябинск, 2009. — 24 с.
3. Бычков А. Н. Участие педагога в уголовном судопроизводстве : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика ; судебная экспертиза” / А. Н. Бычков. — Ижевск, 2007. — 28 с.

4. Леонов А. А. Психические проблемы межпланетного полета / А. А. Леонов, В. И. Лебедев. — М. : Наука, 1975. — 215 с.
5. Кузьмічов В. С. Криміналістичний аналіз розслідування злочинів : [монографія] / Кузьмічов В. С. — К. : НАВСУ–Правник, 2000. — 449 с.

9. Скасування заочного провадження в кримінальному процесі України як передумова суттєвого погіршення прав та законних інтересів потерпілої особи від правопорушення

У цьому параграфі висвітлені окремі теоретичні, організаційні та правові питання щодо перспективи реалізації у кримінальному процесі України процедури заочного кримінального провадження як суттєвого засобу протидії ухиленню підозрюваного (обвинуваченого) від юридичної відповідальності та належної форми забезпечення правових гарантій потерпілому, розглянуті основні тенденції реалізації означеного інституту кримінального процесуального права та виокремлені позитивні та негативні аспекти його практичності на ґрунті існуючих нормативно-правових документів, у тому числі – міжнародних, та шляхом раціонального тлумачення окремих положень чинного КПК України. Перспективним, вбачається видання монографічних робіт у частині реалізації процедури заочного кримінального провадження та внесення відповідних змін до чинного КПК України, чи повернення до скасованих 28 січня 2014 року Верховною Радою України змін від 16 січня 2014 року [1].

В результаті скасування прийнятих Верховною Радою України змін до чинного КПК України щодо запровадження в кримінальному процесі України процедури заочного провадження [1] ми знову повернулись до суттєвих обмежень прав та законних інтересів потерпілої від кримінального правопорушення особи, створюючи при цьому низку процесуальних проблем, зокрема: уможливлення особи, яка скоїла злочин на території України та переховується за її межами, стати фактично недосяжною для застосування до неї кримінальної відповідальності у разі, якщо вона не може бути видана для криміналь-

ного переслідування на території України, або якщо іноземна держава, на території якої переховується така особа, відмовляється від її кримінального переслідування в рамках міжнародного співробітництва; унеможливлення захисту прав потерпілого та компенсації заподіяної йому шкоди як цивільному позивачу у кримінальному процесі та ін.

Метою цієї наукової праці є донесення до законотворців, юристів-практиків та теоретиків втрати унаслідок скасування внесених до чинного КПК України 16 січня 2014 року змін щодо запровадження в кримінальному процесі України інституту заочного кримінального провадження [1] як дієвого засобу протидії ухиленню підозрюваного (обвинуваченого) від юридичної відповідальності та належної форми забезпечення правових гарантій потерпілому. Завданням цього дослідження є опрацювання відповідних положень кримінального процесуального кодексу та внесення до чинного КПК України змін щодо запровадження в кримінальному процесі інституту заочного кримінального провадження.

Окремим організаційно-правовим та теоретичним аспектам проблеми реалізації інституту заочного кримінального провадження присвячені роботи В.Д. Волгіна, С.В. Постишева, І.Я. Фойницького, В.Т. Маляренка, Д.Т. Арабулі, К.Г. Бендерської, О.О. Казакова, О.В. Трофімова, А.С. Тукієва, Р.Г. Песцова та ін., проте на сьогодні не можна впевнено говорити про ґрунтовне теоретико-прикладне дослідження реалізації в кримінальному процесі процедури заочного кримінального провадження у розрізі забезпечення правових гарантій його суб'єктів та учасників. Варто відзначити, що інститут заочного кримінального провадження наразі має місце в кримінальному процесі Франції, Італії, Бельгії, Німеччини, Австрії, Данії, Швейцарії та в деяких інших європейських державах. Та навіть більше, якщо проаналізувати всі новели скасованого 28 січня 2014 року закону та порівняти їх із тими критеріями, які закріплені у міжнародних стандартах кримінального судочинства, зокрема Резолюції 75(11) Комітету Міністрів Ради Європи [2], то можна стверджувати, що останній відповідав міжнародним стандартам.

Як приклад, варто навести п.1-9 Резолюції (75) 11 Комітету Міністрів Ради Європи “Про критерії, що регламентують

розгляд, що проводиться у відсутність обвинуваченого” від 19.01.1973 року та відзняти ці позиції в нормах скасованого закону [2]. Так, заочний розгляд може бути проведений при відсутності обвинуваченого за: умови своєчасного повідомлення особи про проведення розгляду і надання йому достатнього часу для підготовки захисту, і наявності підтвердження про фактичне отримання такого повідомлення (ст. 523 -2 КПК України - *скасована*); умови проведення розгляду в загальному порядку і наданні захисту права втручатися в цей процес (п. 7 ч. 2 ст. 52, ч.1 ст. 523 -3 КПК України - *скасована*); умови забезпечення надання особі судового рішення, прийнятого за наслідками такого розгляду, і обчислення термінів на його оскарження лише з моменту вручення такого рішення (ч. 1 ст. ст. 523- 5 КПК України - *скасована*); умови надання особі права на оскарження судового рішення, винесеного за його відсутністю (абз. 3 ч. 3 ст. 395, ст. 523 - 5 КПК України щодо подачі заяви про скасування судового рішення, а також його оскарження в апеляційному порядку - *скасована*); за умови забезпечення права особи на повторне проведення розгляду в загальному порядку, якщо його відсутність була викликана наявністю поважних причин, про які він не міг повідомити уповноважені органи (п. 2 ч. 2 і ч. 3 ст. 523-6 КПК України - *скасована*) [3].

Також, можна констатувати, що запропонована в скасованому законі [1] процедура заочного провадження повною мірою узгоджується з практикою Європейського суду з прав людини. Адже, як пише народний депутат України Л.Ю. Миримський, запровадження процедури заочного кримінального провадження не викликає заперечень і з боку Європейського суду з прав людини (рішення від 18.05.04 у справі “Шомоді проти Італії” (Somogyi v. Italy), рішення від 14.06.01 у справі “Меденіца проти Швейцарії” (Medenica v. Switzerland) тощо), за умови, що при цьому дотримуються гарантії, які забезпечують права особи, закріплені “Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод” [4].

Скасований Закон України “Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України” (щодо заочного кримінального провадження)” [1] встановлював можливість здійснення кримінального провадження без участі особи, яка

ухиляється від прибуття до органів досудового розслідування або суду. Як правильно відзначив голова ВКДКА В. Загарія, запровадження у Кримінальному процесуальному кодексі України інституту заочного кримінального провадження дозволило б забезпечити притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які ухиляються від прибуття до органів досудового розслідування чи суду, наприклад, шляхом виїзду за межі території України. На сьогодні, відсутність можливості притягнення до кримінальної відповідальності таких осіб, з одного боку, дозволяє їм уникати покарання за вчинені злочини, а з іншого – унеможливорює захист прав потерпілого та компенсацію заподіяної йому шкоди як цивільному позивачу у кримінальному процесі [2].

Як підкреслює О. Демидюк, “застосування заочної форми кримінального провадження є найбільш ефективним стосовно осіб, які мають фінансові можливості уникати правосуддя, переховуючись за кордоном. При цьому, як зазначає автор, як приклад можна згадати справу славнозвісного “Ірпінського ректора” Петра Мельника. Але, разом з тим, у процесуальному законодавстві мають бути чітко регламентовані права захисника у такому процесі, що надасть безумовної гарантії ефективного захисту прав та свобод обвинуваченого та сприятиме дотриманню права на справедливий судовий розгляд, закріпленого у статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини” [5].

Варто нагадати, що почасти заочне провадження як інститут кримінально-процесуального права існував в дещо спотвореній формі і в дореволюційний, і в радянський етапи розвитку Української держави. Так, починаючи з часу прийняття Статуту Кримінального Судочинства 1864 року [6], означений вище інститут заочного кримінального провадження існував завжди, лишень його міграція в різний період розвитку чи занепаду кримінального процесу призводила до певних процесуальних процедур, що час від часу змінювались.

Отже, вперше в систематизованому вигляді у вітчизняному судочинстві інститут заочного кримінального провадження був відображений в Статуті Кримінального Судочинства 1864 року, та здебільшого стосувався заочного судового

розгляду кримінальних справ, а саме: 1) передбачався обов'язок мирового судді проголосити заочний вирок, якщо обвинувачений в проступку, за який передбачається покарання не більше арешту, не з'явився або не надіслав повіреного у зазначений строк; 2) встановлювався зв'язок між категоріями злочинів і можливістю проведення судового розгляду за відсутності обвинуваченого; 3) встановлювався принцип, за яким заочний судовий розгляд допускався по справам про злочини, за які передбачалося покарання невеликої тяжкості; 4) поважні причини, через які обвинувачений не міг прибути до вказаного строку, розглядалися як обставини, що виключають можливість заочного судового розгляду по кримінальній справі; 5) законодавець приділив належну увагу щодо необхідності відшкодування шкоди, спричиненої проступком, якщо вирок по кримінальній справі не може бути проголошений через відсутність обвинуваченого; 6) явка засудженого протягом визначеного невеликого проміжку часу (два тижні) після винесення щодо нього заочного вироку розглядалося як підстава для скасування заочного вироку і проведення нового судового розгляду в звичайному порядку [7, с. 13].

Підстави заочного кримінального провадження можна розподілити на матеріальні та процесуальні. До них можна віднести: 1) достатня сукупність неспростовних доказів, які містяться в матеріалах кримінального провадження, яка повинна однозначно свідчити про наявність всіх елементів предмету доказування по будь-якому складу кримінального правопорушення; 2) якщо підозрюваний, обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення ухиляється від прибуття на виклик до органу досудового розслідування або до суду, при цьому здійснення кримінального провадження визнано можливим за його відсутності; 3) факт відсутності обвинуваченого під час розслідування і розгляду конкретного кримінального провадження як не реалізацію свого права; 4) підозрюваний, обвинувачений вважається таким, що ухиляється від прибуття на виклик, якщо він, будучи належним чином повідомлений про дату, час і місце вчинення процесуальних дій чи проведення судового засідання, повторно не прибув до органу досудового розслідування чи до суду без поважних причин або не повідомив

про такі причини, або повідомлені ним причини визнані неповажними; 5) необхідність більш ефективного захисту інтересів потерпілого від кримінального правопорушення, а також зменшення можливостей для підозрюваного чи обвинуваченого зловживати своїми процесуальними правами.

Згідно з ч. 2 ст. 523-1 (назва - *Підстави для здійснення заочного кримінального провадження - скасована*) рішення про здійснення заочного кримінального провадження приймається слідчим за погодженням з прокурором чи прокурором під час досудового розслідування або судом під час судового провадження [1]. Щодо форми такого рішення, то воно має бути обернено у формі постанови чи ухвали відповідно та вручається підозрюваному чи обвинуваченому в порядку, передбаченому статтею 523-2 КПК України (*скасована*) [1]. Втім, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо кількох осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні одного або кількох кримінальних правопорушень, заочне кримінальне провадження можливе, якщо обставини, передбачені ч. 1 ст. 523-1 (*скасована*), наявні стосовно всіх підозрюваних чи обвинувачених [1].

Позитивними наслідками, які могли б досягатися за рахунок здійснення заочного кримінального провадження в кримінальному процесі України є: 1) можливість проведення заочного судового розгляду кримінальних проваджень; 2) уможливлення забезпечити реалізацію права потерпілого на доступ до правосуддя і компенсацію шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням; 3) розгляд кримінальних проваджень в розумні строки; 4) реалізація правосуддя в заочному режимі виключає необґрунтоване закінчення строків притягнення до кримінальної відповідальності [7, с. 13]; 5) застосування заочного провадження лише до особи у випадку якщо остання ухиляється від прибуття на виклик до органу досудового розслідування або суду; 6) можливість не позбавляти особу права прибути для безпосередньої участі у кримінальному провадженні, що матиме наслідком його здійснення у загальному порядку, передбаченому КПК України; 7) на стадії досудового розслідування запобіжником уникнення необґрунтованого заочного провадження є можливість підозрюваного, або

його захисника оскаржити рішення слідчого чи прокурора про здійснення такого провадження до слідчого судді; 8) за умови встановлення судом обставин чи доведення особисто обвинуваченим факту за яких він не прибув на судовий виклик з поважних причин, буде передувати скасування судового рішення, ухваленого за результатами заочного кримінального провадження та призначення судового розгляду в загальному порядку; 9) заочне кримінальне провадження можливе тільки щодо особи, яка отримала повідомлення про судовий розгляд справи, але ухиляється від нього, та неможливе щодо особи, стосовно якої відсутні відомості про місцезнаходження, та яку, відповідно, неможливо повідомити про судовий розгляд справи проти неї; 10) можливість підозрюваного (обвинуваченого) реалізувати своє право на захист дистанційно, через свого захисника, та спробувати довести свою невинуватість замість того, щоб переховуватись від слідства та суду [3]; 11) обов'язкова під час заочного кримінального провадження участь захисника та прийняття всіх процесуальних рішень та проведення всіх дій у заочному кримінальному провадженні з дотриманням всіх процесуальних гарантій для підозрюваного чи обвинуваченого, що унеможливуватиме порушення прав та законних інтересів такої особи; 12) уможлиблює спрощену процедуру оскарження підозрюваним чи обвинуваченим судового рішення, ухваленого за результатами заочного кримінального провадження; 13) гарантія підозрюваному чи обвинуваченому на оскарження рішення, ухваленого за результатами заочного кримінального провадження в апеляційному порядку [8].

Щодо негативних наслідків упровадження заочного кримінального провадження в кримінальному процесі України, то тут є лише одна обставина, це неможливість підозрюваного чи обвинуваченого скористатися всією сукупністю реалізації своїх прав та законних інтересів особисто, а не через адвоката, або як пише І. Степанов, за допомогою компенсаторних механізмів, які надає для означених осіб законодавець, встановлюючи правила проведення заочного кримінального провадження [3].

Відтак, упровадження в кримінальний процес України інституту заочного кримінального провадження можна вважа-

ти одним із засобів: прискорення досудового розслідування за відсутності підозрюваного (обвинуваченого); підвищення ефективності правосуддя у цілому; удосконалення законодавчих засад притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які ухиляються від участі у кримінальному провадженні, в тому числі переховуються на території іноземної держави; реалізації принципу невідворотності кримінального покарання, належного захисту публічних інтересів держави, а також інтеграцію до європейських, міжнародних стандартів забезпечення правових гарантій особам, що потерпіли від кримінальних правопорушень.

Перспективним у даному напрямі досліджень, вбачається видання наукових тез, статей, монографічних робіт, навчальних посібників у частині реалізації процедури заочного кримінального провадження та внесення відповідних змін до чинного КПК України чи повернення до скасованих 28 січня 2014 року Верховною Радою України змін від 16 січня 2014 року.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо заочного кримінального провадження) : Закон України від 16 січ. 2014 р. №725-VII // Урядовий кур'єр : Документи. – 2014. – № 11. – 21 січня. – С. 9–10.
2. Голова ВКДКА Валентин Загарія прокоментував окремі Закони України прийняті Верховною Радою України 16 січня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vkdka.org/golova-vkdka-valentin-zagariya-prokomentuvav-okremi-zakoni-ukrajini-prijnyati-verhovnoyu-radoyu-ukrajini-16-sichnya-2014-roku>.
3. Степанов І. Заочне кримінальне провадження – новела чи удосконалення? [Електронний ресурс] / І. Степанов // Закон і бізнес. – 2014. – 21 січня. – Режим доступу : <http://vnm.vn.court.gov.ua/sud0232/82843>.
4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо заочного кримінального провадження) [Електронний ресурс] : пояснювальна записка до проекту Закону України. – Режим доступу : <http://www.google.com.ua/url>.
5. Запровадження в Україні інституту заочного кримінального провадження відповідає практиці Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://paparacio.rv.ua/uk/news/print/2065>.

6. Даневский В. П. Наше предварительное следствие : его недостатки и реформа / Даневский В. П. – К. : Семенко Сергей, 2003. – 142 с.
7. Песцов Р. Г. Заочне провадження в кримінальному судочинстві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність” / Р. Г. Песцов. — Ірпінь, 2012. — 27 с. (с.13).
8. В Україні проводиться законотворча діяльність на виконання зобов'язань із запровадження європейських стандартів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://20minut.ua/Novyny-Vinnytsi/Vid-Chytachiv/v-ukrayini-provoditsya-zakonotvorcha-diyalnist-na-vikonannya-zobov-yaz-10310454.html>.

Розділ 2

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

У даному розділі зроблені спроби комплексно, з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досягнень науки адміністративного права, дослідити проблемні питання: взаємодії дільничних інспекторів прикордонної служби Державної прикордонної служби України та дільничних інспекторів міліції щодо охорони державного кордону; організаційно – правової сутності управлінської діяльності органів прокуратури як забезпечувальної функції для ефективного виконання покладених на неї завдань. Пропонуються окремі шляхи оптимізації управлінської діяльності прокуратури з урахуванням системного, діяльнісного та функціонального підходу в адміністративно-правовій, психологічній та юридичній науці.

Також у контексті розділу, розглянуті: окремі аспекти впровадження психотренінгових технологій у навчальний процес та практичну діяльність органів прокуратури України; організаційно – правові напрямки підвищення координаційної діяльності органів прокуратури із запобігання та протидії злочинності та сформульовано низку нових наукових положень та висновків, що мають вагоме значення для адміністративно-правової науки у цілому.

1. Державний кордон як об'єкт адміністративно-правового регулювання

Будь-яка держава не може існувати без території. Проте геополітичним атрибутом держави є не просто територія, а відповідний політичний простір, який визначається державними кордонами, закріпленими нормами національного та між-

народного законодавства. Нормальне функціонування кожної країни і рівень її соціально-економічного розвитку залежать від збереження цілісності державної території, тобто від стабільності державних кордонів, ефективності забезпечення їх надійної охорони.

У зв'язку з вищевказаним безперечним є те, що невід'ємною складовою державної прикордонної політики і державно-правового регулювання є створення ефективної, досконалої правової бази та умов для забезпечення суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності України. З огляду на зазначене безсумнівної актуальності набувають питання, пов'язані з державним регулюванням прикордонної безпеки та охорони державного кордону в цілому й адміністративно-правовим регулюванням зокрема.

У юридичній літературі питаннями визначення поняття і видів державного кордону України займалися Т. М. Самчук, О. І. Чудновський, Т. О. Цимбалістий, А. Б. Мостиський, Б. М. Клименко. Теоретичні проблеми щодо змісту адміністративно-правового регулювання були предметом досліджень таких учених, як В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, І. Л. Бачило, Д. М. Бахрах, Ю. П. Битяк, Т. О. Коломоєць, А. Т. Комзюк, М. М. Тищенко.

Роботи зазначених та інших авторів мають важливе наукове і практичне значення, а висновки та рекомендації, які містяться в них, формують підґрунтя для подальших досліджень даної проблематики. Однак у науці адміністративного права питання щодо врегулювання державного кордону та прикордонної безпеки як об'єктів адміністративного регулювання висвітлені недостатньо повно, фрагментарно, без комплексного підходу або в рамках вузької правової проблематики, що свідчить про актуальність обраної тематики.

Таким чином, метою даної наукової праці є дослідження державного кордону як об'єкта адміністративно правового регулювання. Для цього необхідно виконати такі завдання: по-перше, з'ясувати (сформулювати) поняття державного кордону; по-друге, проаналізувати особливості адміністративно-правового регулювання як окремої складової державного регулювання; по-третє, визначити та проаналізувати норми Кодек-

су України про адміністративні правопорушення (далі – КпАП України), які регулюють суспільні відносини у сфері прикордонної безпеки України. У юридичній енциклопедичній літературі державні кордони визначаються як території держав, які відмежовують їх одна від одної чи від відкритого моря і які визначають межі територіального верховенства [1, с. 97].

У свою чергу Н. Ушаков, під кордонами держави пропонує розуміти позначені на картах (а за найменшої можливості – і на місцевості) лінії, вертикалі поверхні, що проходять по цих лініях до межі земного простору з космосом, із одного боку, і до центру Землі – з іншого [2, с. 37]. Схожої думки дотримуються і С. В. Трохимчук та О. В. Федунь, зазначаючи, що державний кордон – це лінія, що проходить по поверхні землі (суходолу чи водного простору) та уявна вертикальна поверхня, яка проходить через неї у повітряному просторі і в надрах землі, і визначає межу території держави, відділяючи її від інших держав чи відкритих морів [3, с. 145].

На думку С. Г. Рябова, кордони держави – це офіційно визначена межа, що окреслює територію, на яку й поширюється влада конкретної держави [4, с. 139]. Т. О. Цимбалістий визначає державний кордон як встановлену юридично чи фактично штучну лінію (на суші і воді) і вертикальну поверхню, що проходить по цій лінії (у надрах, водах і повітряному просторі), які визначають просторові межі території держави і сфери здійснення нею свого суверенітету (територіального верховенства) [5, с. 8].

У ст. 1 Закону України “Про державний кордон” законодавець визначає державний кордон України як лінію і вертикальну поверхню, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України, суші, вод, надр, повітряного простору [6]. З огляду на вищезазначене, на нашу думку, цілком справедливо розуміти під державним кордоном офіційно визначену лінію, межу, вертикальну поверхню, що проходить по цій лінії, і яка окреслює територію, на котру поширюється влада (суверенітет) держави.

Без чітко визначених кордонів жодна держава не може не просто реалізувати весь комплекс своїх суверенних прав, а й існувати взагалі, що пов’язано з тим, що кордони є невід’ємним

чинником формування цілісного державно-територіального організму [7, с. 9–12]. Інакше кажучи, від функціонування державного кордону залежить розвиток міждержавних та позадержавних відносин. У зв'язку з цим однією з умов забезпечення національної безпеки будь-якої держави є встановлені, захищені правом і надійно охоронювані державні кордони, що, у свою чергу, безпосередньо залежить від якості державного регулювання відповідних суспільних відносин.

Здійснюючи вплив на формування суспільних відносин, держава забезпечує їх державне регулювання, котре в юридичній літературі розуміють як здійснюваний державою за допомогою всіх юридичних засобів владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення, охорони й розвитку, а також на поведінку і свідомість учасників цих відносин шляхом нормативного закріплення їх прав і обов'язків, встановлення певних дозволів та заборон, затвердження певних правових актів тощо [8, с. 59].

Слід наголосити, що державне регулювання в широкому розумінні включає в себе весь арсенал організаційно-правових засобів впливу на відповідні суспільні відносини, що за своїм характером можуть бути як адміністративно-правовими, так і господарськими, кримінально-правовими, зокрема шляхом встановлення відповідних заходів юридичної відповідальності. Державне регулювання у вузькому розумінні здійснюється за допомогою організаційно-розпорядчих засобів управлінського характеру, тобто заходами адміністративно-правового регулювання.

Враховуючи вищевикладене, на нашу думку, справедливим є висновок про те, що державне регулювання й адміністративно-правове регулювання відповідних відносин – близькі поняття, що співвідносяться між собою як загальне і особливе, як ціле і частина. У зв'язку з цим маємо підстави констатувати, що категорія “державне регулювання” у своєму вузькому значенні збігається з категорією “адміністративно-правове регулювання” і може використовуватись як аналог першої.

У науковій літературі поряд із поняттями “державне регулювання”, “адміністративно-правове регулювання” широко використовується і термін “правове регулювання”. У най-

більш загальному вигляді під правовим регулюванням учені розуміють здійснюваний за допомогою правових норм та інших юридичних засобів вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, розвитку та захисту [9, с. 229].

Оскільки державне регулювання, адміністративно-правове регулювання і правове регулювання здійснюються за допомогою правових норм, маємо підстави зазначити, що частиною загального правового регулювання суспільних відносин або державного регулювання суспільних відносин у широкому розумінні є адміністративно-правове регулювання чи державне регулювання у вузькому розумінні. Окремо підкреслимо, що природа адміністративно-правового регулювання базується на природі державної влади і державно-владній природі норм адміністративного права, серед яких переважають імперативні правові норми.

Аналізуючи норми законодавства стосовно закріплення порядку перетинання державного кордону України, звернемось до Закону України “Про державний кордон”. Статтею 35 даного нормативно-правового акта встановлено, що особи, які винні у порушенні або спробі порушення режиму державного кордону України, прикордонного режиму або режиму в пунктах пропуску через державний кордон України, у незаконному переміщенні або спробі незаконного переміщення через державний кордон України вантажів, матеріалів, документів та інших предметів, а також в інших порушеннях законодавства про державний кордон України, несуть кримінальну, адміністративну або іншу відповідальність згідно із законодавством України [6].

На сьогодні окремими положеннями КпАП України, а саме: ст. 202 КпАП України за порушення прикордонного режиму або режиму у пунктах пропуску через державний кордон України, а також ст. 204-1 за незаконне перетинання або спробу незаконного перетинання державного кордону України – передбачено адміністративну відповідальність [10]. Таким чином, враховуючи вищезазначені нормативні приписи КпАП України, маємо підстави стверджувати, що деякі адміністративні норми встановлюють певні дозволи та заборони щодо перетинання державного кордону України, тобто здійснюють вплив на формування суспільних відносин у сфері при-

кордонної безпеки, забезпечують їх державне, адміністративно-правове регулювання.

Слід окремо підкреслити, що адміністративно-правове регулювання суспільних відносин у сфері прикордонної безпеки здійснюється саме шляхом встановлення відповідних заходів адміністративної відповідальності. Так, ст. 202 КпАП України за порушення прикордонного режиму або режиму у пунктах пропуску через державний кордон України тягне за собою попередження або накладення штрафу на громадян до трьох неоподаткованих мінімумів доходів громадян, а на посадових осіб – від трьох до семи неоподаткованих мінімумів громадян.

У свою чергу, ст. 204-1 за незаконне перетинання або спробу незаконного перетинання державного кордону України тягне за собою накладення штрафу або виправні роботи. Як підсумок аналізу положень статей 202 та 204-1 КпАП відмітимо, що об'єктом адміністративно-правового регулювання у зазначених випадках є державний кордон та його безпека. Інакше кажучи, суспільні відносини у сфері прикордонної безпеки щодо захисту і надійної охорони державного кордону (офіційно визначеної лінії, межі, вертикальної поверхні, що проходить по цій лінії, і яка окреслює територію, на котру поширюється влада (суверенітет) держави) є предметом адміністративно-правового регулювання окремих норм КпАП України.

Отже, з огляду на все вищевикладене маємо підстави зробити такі висновки. Державний кордон є офіційно визначеною лінією, межею, вертикальною поверхнею, що проходить по цій лінії, яка окреслює територію, на котру поширюється влада (суверенітет) держави. Частиною загального правового регулювання суспільних відносин або державного регулювання суспільних відносин у широкому розумінні є адміністративно-правове регулювання чи державне регулювання у вузькому розумінні. Державний кордон та його безпека забезпечуються та охороняються окремими нормами адміністративного права, тобто є об'єктом адміністративно-правового регулювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Юридический энциклопедический словарь / [гл. ред. А. Я. Сухарев]. – 2-е изд. – М. : Сов. энцикл., 1987. – 527 с.
2. Ушаков Н. А. Международное право: основные термины и понятия : учеб. пособие / Н. А. Ушаков. – М. : ГПРАН, 1996. – 46 с.
3. Трохимчик С. В. Політична географія світу : навч. посіб. / С. В. Трохимчук, О. В. Федунь. – Л. : Простір, 2006. – 274 с.
4. Рябов С. Г. Політологічна теорія держави / С. Г. Рябов. – 2-ге вид. – К. : Тандем, 1996. – 240 с.
5. Цимбалістий Т. О. Конституційно-правовий статус державного кордону України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 20.02.03 «Військове право; військові аспекти міжнародного права» / Т. О. Цимбалістий. – Хмельницький, 1998. – 19 с.
6. Про державний кордон України : закон України від 4 листоп. 1991 р. № 1777-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 2. – Ст. 5.
7. Клименко Б. М. Территория и граница СССР / Б. М. Клименко, А. А. Порк. – М. : Междунар. отношения, 1985. – 302 с.
8. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. Т. 1 / [ред. кол. В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, Ю. П. Битяк, І. П. Голосніченко, Р. А. Каложний та ін.]. – К. : Юрид. думка, 2004. – 583 с.
9. Кравчук М. В. Теорія держави і права (опорні конспекти) : навч. посіб. / М. В. Кравчук. – К. : Атіка, 2003. – 288 с.
10. Кодекс про адміністративні правопорушення України [Електронний ресурс] : за станом на 1 жовт. 2009 р. – Режим доступу: <http://liga.com.ua>.

2. Взаємодія та координація між суб'єктами державного кордону

Надійна охорона державного кордону безпосередньо залежить від оптимізації діяльності Державної прикордонної служби України та дільничних інспекторів міліції щодо охорони державного кордону. Це пояснюється тим, що названі правоохоронні органи мають спільні цілі та завдання в забезпеченні прикордонної безпеки України, здійснюють свою діяльність специфічними формами і методами, незалежно один від одного і в межах встановленої законом компетенції. Відтак цілком логічно, на нашу думку, що результативність діяльності суб'єктів охорони державного кордону щодо забезпечення державної безпеки певною мірою визначається тим, як налаго-

джена між ними взаємодія. Відповідно успішність виконання спільних завдань безпосередньо залежить від налагодженої взаємодії та координації їх дій.

Огляд юридичної літератури дає підстави стверджувати, що теоретичні та практичні питання організації взаємодії як у цілому (організація як функція управління), так і окремих її аспектів (організація взаємодії галузевих служб і взаємодія з громадськими організаціями) неодноразово були предметом спеціальних наукових досліджень С. І. Айвазяна, О. М. Бандурки, А. А. Глієвого, С. Г. Калмикового, Б. П. Курашвілі, Б. М. Лазарева, О. А. Машкова, Н. Р. Нижника, В. М. Плішкіна, О. А. Сукатаєва, І. Л. Олійника, В. О. Шамрая, Ю. В. Харченка тощо. Проте у вітчизняній юридичній науці низка базових положень та основних проблем щодо організації взаємодії у сфері охорони державного кордону залишаються не вирішеними або дискусійними.

Так, звертає на себе увагу те, що в адміністративно-правовій літературі не існує єдиної точки зору стосовно сутності таких правових категорій, як взаємодія та координація. Деякі автори ототожнюють ці дві категорії, виходячи зі спільного для них поняття – узгодження. При цьому під узгодженням розуміють “...дію за значенням “узгоджувати” тобто надавати відповідність, будь-чому, єдності з чим-небудь, встановлювати відповідність, єдність між чимось” [1, с. 46]. Інші вважають, що координація – це діяльність щодо організації взаємодії, що поняття “координація” охоплює поняття “взаємодія” [2, с. 142]. Існує точка зору, відповідно до якої поняття “координація” охоплюється поняттям “взаємодія” [3, с. 33].

У зв’язку з цим поглибленого дослідження, на нашу думку, потребують питання щодо визначення як характеру взаємодії та координації взагалі, так і характеру взаємодії та координації Державної прикордонної служби України та дільничних інспекторів міліції як суб’єктів охорони державного кордону зокрема. Досліджуючи походження та етимологічне значення поняття “координація”, зазначимо, що даний термін походить від лат. *co* – спільно, *ordinatio* – погодження, узгодження, взаємопов’язування, упорядкування.

Словник іншомовних слів за редакцією О. С. Мельничука визначає координацію як узгодження, приведення у відповідність, встановлення взаємозв'язку між діями, поняттями, рухами тощо [4, с. 362]. Укладачі Великого тлумачного словника сучасної української мови дають два визначення терміна “координація”: 1) погодження, зведення до відповідності, установлення взаємозв'язку, контакту в діяльності людей, між діями, поняттями тощо; 2) узгодженість рухів, дій [5, с. 452–453].

Координувати, відповідно до Словника російської мови С. І. Ожегова за редакцією Н. Ю. Шведової, означає узгоджувати, встановлювати доцільні співвідношення між якими-небудь діями, явищами [6, с. 261]. Звертаючись до визначення етимології терміна “взаємодія”, зазначимо, що, на думку укладачів Великого тлумачного словника сучасної української мови, взаємодія – це взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між “ким-, чим-небудь” [5, с. 85]. Укладачі криміналістичного енциклопедичного словника визначають взаємодію як процес безпосереднього або опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що породжує їх взаємообумовленість і зв'язок [7, с. 42].

Таким чином, спираючись на вищевикладене, маємо підстави відмітити, що принципової суттєвої різниці між термінами “координація” та “взаємодія”, з урахуванням тільки етимології даних слів, не існує. Як під координацією, так і під взаємодією укладачі словників, як правило, розуміють погодження, узгодження, приведення у відповідність, встановлення взаємозв'язку між діями, предметами, людьми, рухами тощо. Однак, у довідковій літературі поняття “взаємодія” не обмежується тільки етимологією слова – огляд юридичної наукової літератури дає підстави стверджувати, що до з'ясування сутності поняття “взаємодія” неодноразово зверталися вчені різних галузей юридичної науки. Так, у кримінальному процесі та криміналістиці під взаємодією традиційно розуміють передбачену законом, іншими підзаконними актами узгоджена діяльність різних ланок однієї або декількох організаційних систем, спрямованих на досягнення загальної мети з найменшими витратами сил, засобів і часу [8, с. 384–385].

Під взаємодією в оперативно-розшуковій діяльності прийнято розуміти спільну узгоджену за цілями, завданнями, особами, місцем, часом діяльність (співробітництво) самостійних в організаційному аспекті суб'єктів оперативно-розшукової діяльності, котра здійснюється з використанням передбачуваних нормативно-правових актів засобів, які належать кожній зі сторін взаємодії [9, с. 33]. В адміністративно-правовій літературі взаємодію традиційно розуміють як будь-яку узгоджену діяльність державних органів і громадських організацій щодо виконання спільних завдань [10, с. 144] або як діяльність, узгоджену між собою за цілями, місцем та часом, з раціональним розподілом наявних сил та засобів [11, с. 7].

В. Г. Кутушев під взаємодією розуміє "...засновану на законодавчих та підзаконних нормативних актах, узгоджену спільну діяльність органів внутрішніх справ, інших рівноправних, адміністративно незалежних один від одного органів та громадських організацій в інтересах досягнення загальних цілей забезпечення правопорядку" [12, с. 64–65]. В. Т. Білоус визначає взаємодію як одно - або багаторазове упродовж значного часу поєднання сил, засобів, методів податкової міліції, органів внутрішніх справ, Служби безпеки України, прокуратури, митного контролю для досягнення завдань швидкого і повного розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, хто скоїв злочин, був справедливо притягнутий до відповідальності та покараний [13, с. 159].

На думку В. О. Малюткіна, взаємодія заснована на законах та підзаконних актах, узгоджена за метою, часом та місцем діяльності рівноправних структурних підрозділів і служб щодо спільного вирішення ними завдань профілактики злочинів шляхом найбільш доцільного поєднання методів і засобів, властивих цим органам [14, с. 38]. Аналіз вищезазначених понять дає підстави констатувати: як правило, під час розкриття змісту поняття "взаємодія" науковці зазначають, що 1) взаємодія полягає в узгодженні дій її суб'єктів за цілями, часом, місцем проведення, виконавцями і програмою; 2) для взаємодії необхідна наявність не менше двох суб'єктів; 3) під час взаємодії кожен із взаємодіючих суб'єктів (систем) діє в межах

наданої йому законодавцем компетенції; 4) суб'єктів взаємодії об'єднує єдина мета щодо виконання спільних завдань.

Проте, окрім вищевказаних ознак взаємодії, деякі автори відмічають і те, що взаємодія можлива тільки між рівноправними, адміністративно незалежними один від одного структурними підрозділами. Що ж стосується визначення дефініції “координація”, то її сутність також неодноразово була предметом дослідження вчених різних галузей права. Так, в адміністративно-правовій літературі під координацією дій правоохоронних органів П. М. Каркач і В. Л. Синчук розуміють діяльність, погоджену метою, часом, місцем, виконавцями і програмами дій (заходами) [15, с. 15].

Дослідник Р. Н. Зінуров визначає координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю як передбачену законом, об'єктивно обумовлену, узгоджену і постійну взаємодію з метою реалізації учасниками правоохоронної діяльності спільних заходів на найактуальніших напрямках протидії злочинам та іншим правопорушенням, яке здійснюється під організаційним керівництвом відповідної територіальної прокуратури [16, с. 33].

Учений С. В. Якубов пропонує наступне визначення: координаційна діяльність – це передбачене законом, об'єктивно обумовлене і постійне узгодження дій правоохоронних органів із метою реалізації учасниками правоохоронної діяльності спільних заходів з найбільш актуальних напрямків протидії злочинам та іншим правопорушенням, яке здійснюється під організаційним керівництвом відповідного органу, внаслідок чого відбувається реалізація державної політики протидії злочинності та забезпечення безпеки особи, суспільства і держави [17, с. 362].

У теорії управління координацію розглядають як одну зі складових (поряд із передбаченням, організацією, розпорядництвом і контролем) єдиної адміністративної функції. У той же час зазначається, що управління в цілому має координаційну природу і що координація характерна для будь-якої функції управління [18, с. 117]. На думку Б. М. Лазарева, координація належить до функцій управління [19, с. 160]. Він вважає, що координація може здійснюватись, по-перше, у певних межах; по-

друге, з урахуванням обов'язковості факторів координатора без підпорядкування йому; по-третє, на підставі договору координованих осіб.

Б. П. Курашвілі визначає координацію як “управління, що розглядається з позицій забезпечення узгодженості спільної діяльності об'єктів управління” [20, с. 85]. Окремі автори під проблемою координації розуміють проблему об'єднань, інтеграцій зусиль об'єктів управління, що мають спільну мету [21, с. 45–46]. За даним підходом, необхідна узгодженість будується на субординації управлінських відносин і пріоритетів дій, що з неї випливають. Існує група вчених, які координацію протиставляють субординації [22, с. 85]. Функції управління мають координаційний характер, що дозволяє узгоджувати функції компонентів систем по горизонталі.

З огляду на викладене, відмітимо, що в теорії управління, на думку деяких авторів, процес координації (узгодженість) будується на субординації управлінських відносин і пріоритетів дій, що з неї випливають, тобто має вертикальний ієрархічний характер. На думку інших, координація не є результатом делегування повноважень зверху, а навпаки, є результатом взаємного впливу на процес спільної діяльності всіх учасників, тобто координація має горизонтальну природу і модель. Крім цього, координацію розглядають і як функцію управління, і як одну зі складових єдиної адміністративної функції, і як зміст управління чи елемент управління.

Аналізуючи співвідношення понять “взаємодія” та “координація”, ми погоджуємося з думкою В. М. Плішкіна, В. О. Шамрая, І. Л. Олійник, А. А. Глієвого, Ю. В. Харченко та С. Г. Калмикова про те, що між поняттями “координація” та “взаємодія” існують відмінності. Зокрема, під координацією в органах внутрішніх справ В. М. Плішкін розуміє управлінську діяльність, спрямовану на погодження функціонування елементів системи органів внутрішніх справ у режимі, який забезпечує досягнення поставлених перед системою цілей, тобто координація полягає в організації, насамперед правовими засобами, взаємодії [23, с. 154].

В. О. Шамрай та І. Л. Олійник координацію визначають як заснований на законі і підзаконних актах управлінський

вплив вищого рівня суб'єктів відносно нижчого рівня, що здійснюється з метою спрямування діяльності взаємодіючих підсистем на виконання загальних завдань при самостійному, автономному вирішенні [24, с. 64]. А. А. Глієвий називає координацію “взаємодією по вертикалі”, а безпосередньо взаємодію – “взаємодією по горизонталі” [3, с. 33].

Своє бачення відмінності цих понять висловлюють і Ю. В. Харченко та С. Г. Калмиков. Розмежовуючи ці категорії, автори зазначають, що координація містить у собі елементи підпорядкування взаємодіючих підрозділів координуючому центрові, який наділений владними повноваженнями, рішення якого є обов'язковими для взаємодіючих сторін. Взаємодія використовується тоді, коли однієї координації для виконання складних завдань недостатньо. Суттєвою ознакою цього є відсутність відносин влади – підпорядкування, тобто суб'єкти взаємодії рівні між собою [25, с. 71]. При координації зусиль відносини влади та підпорядкування присутні, і суб'єкт координації наділений адміністративно-владними повноваженнями щодо частин та елементів системи, які виступають у конкретній ситуації об'єктами координації.

У даному контексті, на наш погляд, необхідно відмітити, що взаємодія є процесом не стихійним, а керованим і забезпечує не тільки збереження системних якостей, їх стійкість, а й впливає на ефективність управління. У зв'язку з цим виникає необхідність у координації таких зусиль з боку управління. На відміну від вищезазначених авторів, А. В. Загорний різницю між координацією і взаємодією вбачає у тому, що “координація – це управлінська діяльність щодо забезпечення взаємодії, а взаємодія – сама діяльність, узгоджена внаслідок координації за цілями, місцем, часом застосуванням сил та засобів для досягнення поставлених завдань” [26, с. 11–12]. Інакше кажучи, автор вважає, що координація є причиною взаємодії, а взаємодія є наслідком координації. Тобто координація і взаємодія пов'язані між собою причинно-наслідковими зв'язками.

Враховуючи вищевикладене, ми не підтримуємо точку зору тих авторів, які вважають, що і координація, і взаємодія мають однакову мету – узгодження дій, і вважаємо, що, окрім наявності чи відсутності між суб'єктами взаємодії та координа-

ції відносин влади–підпорядкування, зазначені правові категорії необхідно також розрізняти і за цілями. На наш погляд, метою координації є створення відповідного режиму відносин між суб'єктами, при якому виконання ними узгоджених завдань досягається з найменшими витратами сил, засобів та часу. Метою ж взаємодії є здійснення певних узгоджених дій, спрямованих на досягнення конкретного результату. Зокрема, складення комплексних планів, підготовка управлінських рішень, координаційні наради належать до координації. А здійснення спільних заходів щодо затримання злочинця, проведення комплексних заходів щодо забезпечення прикордонної безпеки є взаємодією.

Таким чином, проведений аналіз словникових джерел та спеціальної літератури, у яких використовуються категорії “взаємодія” та “координація”, дає підстави відмітити, що зазначені поняття дуже близькі, але не тотожні. А отже, знак рівності між ними ставити не можна. Хоча як взаємодія, так і координація є узгодженням (погодженням), критеріями розрізнення понять “взаємодія між суб'єктами охорони державного кордону” та “координація між суб'єктами охорони державного кордону”, на нашу думку, є:

1. Наявність чи відсутність відносин влади – підпорядкування між суб'єктами охорони державного кордону. На відміну від взаємодії, під час якої суб'єкти рівні, тобто не мають владних повноважень один стосовно одного, під час координації один із суб'єктів охорони державного кордону має право давати обов'язкові для виконання вказівки іншим учасникам.

2. Цілі координації та взаємодії. Метою координації суб'єктів охорони державного кордону є створення відповідного режиму відносин між даними суб'єктами, при якому виконання ними узгоджених завдань досягається з найменшими витратами сил, засобів та часу. Метою взаємодії суб'єктів охорони державного кордону є здійснення певних узгоджених дій, спрямованих на досягнення конкретного результату.

ЛІТЕРАТУРА

1. Полищук А. Д. Взаимодействие милиции с добровольными народными дружинами в сфере охраны общественного порядка. Административно-правовой аспект : учеб. пособие / Полищук А. Д. – Киев : НИИРИО КВШ МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1981. – 120 с.
2. Научная организация управления в аппаратах милиции / [Аксенов А. А., Золотарев В. Н., Зуйков Г. Г. и др.] ; под ред. Зуйкова Г. Г., Малкова В. Д. – М. : РИО Акад. МВД СССР, 1975. – 231 с.
3. Глісвий А. А. Взаємодія кримінальної міліції та оперативних підрозділів державного департаменту України з питань виконання покарань у боротьбі зі злочинністю дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04 / Глісвий А. А. – Х., 2002. – 267 с.
4. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. – К. : Голов. ред. Укр. енцикл. АН УРСР, 1975. – 386 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2004. – 1440 с.
6. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 17-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1985. – 797 с.
7. Шепітько В. Ю. Криміналістика : енцикл. слов. (укр.-рос. і рос.-укр.) / Шепітько В. Ю. ; за ред. В. Я. Тація. – Х. : Право, 2001. – 560 с.
8. Криміналістика : підручник / [Гірко В. М., Дудніков А. П., Журавель В. А.] ; за заг. ред. Шепітька В. Ю. – К. : Ін Юре, 2001. – 684 с.
9. Оперативно-розыскная энциклопедия / [авт.-сост. А. Ю. Шумилов]. – М. : Шумилова И. И., 2004. – 364 с.
10. Звирбуль В. К. Деятельность прокуратуры по предупреждению преступности: (научные основы) / Звирбуль В. К. – М. : Юрид. лит., 1971. – 165 с.
11. Веремеенко И. И. Взаимодействие милиции с добровольными народными дружинами / И. И. Веремеенко, Р. Г. Аксенов. – М. : Юрид. лит., 1975. – 86 с.
12. Кутушев В. Г. Теория и практика взаимодействия органов внутренних дел с другими государственными органами и общественностью в охране правопорядка / В. Г. Кутушев // Вопросы укрепления законности и устранения следственных ошибок в уголовном судопроизводстве : сб. труд. Академии МВД СССР. – М. : Акад. МВД СССР, 1985. – С. 62–67.
13. Білоус В. Т. Координація боротьби з економічною злочинністю : монографія / Білоус В. Т. – Ірпінь : Акад. держ. податк. служби України, 2002. – 440 с.
14. Малюткин В. А. Организация взаимодействия подразделений органов внутренних дел в осуществлении профилактики преступлений : [лекция № 13] / Малюткин В. А.; под ред. Г. А. Аванесова. – М. : РИО МВД СССР, 1976. – 40 с.

15. Каркач П. М. Координаційна функція прокуратури України : навч. посіб. / П. М. Каркач, В. Л. Синчук. – Х. : Право, 2005. – 96 с.
16. Зинуров Р. Н. Концептуальные основы и научно-практические проблемы координации деятельности правоохранительных органов по борьбе с преступностью (тенденции и закономерности) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11 / Зинуров Р. Н. – Уфа, 2003. – 351 с.
17. Якубов С. В. Административно-правовая сфера деятельности органов прокуратуры: координация противодействия правонарушениям : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 / Якубов С. В. – М., 2008. – 198 с.
18. Кунц Г. Управление: системный и ситуационный анализ управленческих функций : в 2 т. Т. 1 / Г. Кунц, С. О'Доннел ; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1981. – 625 с.
19. Лазарев Б. М. Государственное управление на этапе перестройки / Лазарев Б. М. – М. : Юрид. лит., 1988. – 280 с.
20. Курашвили Б. П. Очерк теории государственного управления / Курашвили Б. П. – М. : Наука, 1987. – 294 с.
21. Айвазян С. И. Правовые вопросы управления научными исследованиями / Айвазян С. И., Ведеев Ю. А., Сукатаева О. А. – М. : Наука, 1980. – 221 с.
22. Нижник Н. Р. Системний підхід в організації державного управління : посібник / Н. Р. Нижник, О. А. Машков ; за заг. ред. Н. Р. Нижник. – К. : Вид-во УАДУ, 1998. – 160 с.
23. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ : підручник / Плішкін В. М. ; за ред. Ю. Ф. Кравченка. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 1999. – 702 с.
24. Шамрай В. Поняття і суть взаємодії, її значення / В. Шамрай, І. Олійник // Прокуратура, людина, держава. – 2004. – № 1 (31). – С. 60–67.
25. Харченко Ю. В. Взаимодействие аппаратов уголовного розыска и 7-х отделов в раскрытии краж из квартир / Ю. В. Харченко, С. Г. Калмыков // Актуальные проблемы взаимодействия оперативных аппаратов органов внутренних дел : межвуз. сб. науч. тр. – Киев : НИ и РИО КВШ МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1988. – С. 69–74.
26. Загорный А. В. Координация деятельности органов внутренних дел с другими государственными органами общественными организациями в предупреждении правонарушений и укреплении общественного порядка : учеб. пособие / Загорный А. В. – М. : Акад. МВД СССР, 1981. – 68 с.

3. Порядок здійснення організаційної та функціональної взаємодії дільничних інспекторів прикордонної служби Державної прикордонної служби з дільничними інспекторами міліції щодо охорони державного кордону

Нормальне функціонування кожної країни і рівень її соціально-економічного розвитку залежать від збереження цілісності державної території, тобто від стабільності державних кордонів, ефективності забезпечення їх надійної охорони. У зв'язку з цим законодавець покладає обов'язок на дільничних інспекторів міліції (далі – ДІМ) та дільничних інспекторів прикордонної служби (далі – ДІПС) Державної прикордонної служби України взаємодіяти, здійснювати погоджену за метою, часом та місцем діяльність з метою охорони державного кордону.

Основним підзаконним нормативно-правовим актом, що закріплює та регулює порядок здійснення всіх форм взаємодії (до яких належать інформаційна, організаційна та функціональна взаємодія) між ДІМ та ДІПС щодо охорони державного кордону, є Інструкція про порядок взаємодії інспекторів прикордонної служби Державної прикордонної служби України та дільничних інспекторів міліції в системі МВС України.

Вивченню загальних проблем взаємодії правоохоронних органів у боротьбі з правопорушеннями та злочинами приділялась увага у працях Р. Г. Аксьонова, М. І. Ануфрієва, О. М. Бандурки, С. М. Гусарова, О. В. Джафарової, Д. Г. Заброди, Л. М. Корнієнка, А. М. Куліша, К. Б. Левченко, В. О. Малюткіна, О. М. Музичука, О. Ю. Синявської, О. Н. Ярмиша та інших учених. Ними досліджувалися теоретичні та практичні питання організації взаємодії як в цілому (організація як функція управління, взаємодія як різновид управлінської діяльності), так і окремих її різновидів (організація взаємодії галузевих служб органів внутрішніх справ, взаємодія з громадськими організаціями, засобами масової інформації, населенням тощо).

Однак спеціальні комплексні дослідження сутності такої взаємодії у сфері охорони державного кордону, а саме порядку здійснення організаційної та функціональної взаємодії

ДІМ та ДПС у сучасній науковій літературі відсутні. З огляду на зазначене, ми ставимо за мету дослідити порядок здійснення організаційної та функціональної взаємодії ДІМ та ДПС щодо охорони державного кордону

На нашу думку, перш ніж досліджувати порядок здійснення організаційної та функціональної взаємодії між ДІМ та ДПС щодо охорони державного кордону, необхідно з'ясувати що є організаційною взаємодією та функціональною взаємодією. Терміни “організаційна взаємодія” та “функціональна взаємодія” складаються з поєднання слів “взаємодія” та “організаційне”, “функціональне”. На наш погляд, з'ясування сутності даних понять дозволить нам встановити зміст указаних термінів.

Зважаючи на те, що взаємодією ДІМ та ДПС є врегульована адміністративно-правовими нормами, погоджена за метою, часом та місцем діяльність ДІМ та ДПС, яка здійснюється з метою охорони державного кордону, вважаємо доцільним зупинитися на аналізі термінів “організаційне” та “функціональне”. При цьому звернемо увагу на те, що дані терміни як прикметники дають можливість уточнити, яке саме явище мається на увазі. Сутність та зміст цих понять, як свідчить аналіз, фактично й зумовлює специфічний характер організаційної та функціональної взаємодії. З метою з'ясування терміна “організаційний”, на наше переконання, необхідно звернутися до визначення більш фундаментального поняття – “організація”, оскільки воно вже стало загальнонауковим та спирається на матеріали досліджень багатьох наукових дисциплін.

Укладачі філософського енциклопедичного словника за редакцією В. І. Шинкарука організацію визначають як форму усталеного взаємозв'язку елементів системи відповідно до законів її існування; процес або стан упорядкування, будову, тип функціонування системи тощо. Науковці окремо зазначають, що основними характеристиками організації є “упорядкування і спрямованість упорядкування” [1, с. 453]. Схоже визначення пропонують і словники іншомовних слів: “організація (франц. *organisation*) – 1) будова, устрій будь-чого; 2) сукупність людей, груп, об'єднаних для досягнення певної мети, вирішення певного завдання на основі принципів поділу праці, розподілу обов'язків та ієрархічної структури; громадське об'єднання,

державна установа” [2, с. 358]. Дієслово “організувати”, що виражає дію з утворення чогось, означає: 1) влаштувати, з’ясувати, створити, поєднати в єдине ціле; 2) упорядкувати, надати будь-чому планомірності, наприклад, організувати свою роботу [2, с. 458].

Таким чином, аналіз вищевикладеного свідчить, що поняття “організація” може означати об’єкт, властивості об’єкта та діяльність (процес) і вживатися для позначення різних семантичних категорій, приміром, організаційної взаємодії ДІМ та ДІПС. Що стосується етимологічного значення терміна “функціональний”, то укладачі Великого тлумачного словника слово “функціональний” визначають як такий, що: 1) пов’язаний із використанням певної функції, залежний від діяльності, призначення, а не від структури, будови; 2) пов’язаний із функцією, функціями, з виявом життєдіяльності організму, клітин, залежний від специфічної діяльності [3, с. 1335]. При цьому для терміна “функціональний” вихідним є “функція” (спосіб діяння речі або елемента системи, спрямований на досягнення певного ефекту [4, с. 748]).

З’ясувавши змістові характеристики понять “організаційний”, “функціональний” та “взаємодія”, звернімося до визначення їх властивостей у словосполученнях “організаційна взаємодія ДІПС та ДІМ” та “функціональна взаємодія ДІМ та ДІПС”, щоб проаналізувати порядок здійснення вказаних видів взаємодії ДІПС та ДІМ. На наш погляд, під організаційною взаємодією ДІМ та ДІПС слід розуміти взаємовигідні та взаємоузгодженні (за цілями, часом, місцем, ресурсами тощо) дії ДІМ та ДІПС як працівників структурних підрозділів ОВС та ДІПС України (учасників, партнерів, співвиконавців тощо), що спрямовані на влаштування та упорядкування їх роботи.

Відповідно функціональною взаємодією ДІМ та ДІПС є взаємовигідні та взаємоузгоджені (за цілями, часом, місцем, ресурсами тощо) способи діяльності ДІМ та ДІПС, що здійснюються з метою охорони державного кордону. З огляду на зазначені визначення організаційної взаємодії ДІМ та ДІПС та функціональної взаємодії ДІМ та ДІПС необхідно окремо підкреслити, що їх здійснення можливе завдяки наявності значної

кількості організаційних дій (заходів) у системі управління правоохоронними органами.

Огляд наукової юридичної літератури дає підстави стверджувати, що на сьогодні в теорії управління не визначено у повному та кінцевому варіанті перелік можливих організаційних дій. Так, на думку Д. М. Овсянка, до організаційних дій слід відносити: розроблення програм; проведення нарад; контроль; роз'яснення тих або інших заходів; забезпечення поєднання колегіальності та єдиноначальності; вивчення та узагальнення досвіду роботи, підбір кадрів тощо [5, с. 133].

Ф. Д. Фіночко до зазначених дій відносить роз'яснення змісту і мети законодавчих та інших правових заходів або тих чи інших заходів; інспектування роботи та інструктування нижчих органів (посадових осіб); розроблення програм, підготовку та проведення нарад, конференцій тощо [6, с. 125]. На думку О. О. Бандурки, усю сукупність організаційних дій можна звести до чотирьох основних груп. Відповідно до першої групи автор відносить дії, що спрямовані на організацію роботи з підлеглими працівниками; у межах другої вчений вирізняє організаційні дії, пов'язані із здійсненням внутрішньовідомчого контролю; у межах третьої, на думку науковця, реалізується організаційна робота, спрямована на вдосконалення практичної діяльності підрозділів та працівників міліції; у межах четвертої – забезпечується колегіальність управління в органах податкової служби [7, с. 272–273].

Таким чином, маємо підстави відмітити, що в теорії управління правоохоронним органами існує достатньо значна кількість організаційних дій, які використовуються суб'єктами управління в їх повсякденній діяльності. Враховуючи вищевикладене, а також беручи до уваги те, що порядок здійснення організаційної та функціональної взаємодії між ДІМ та ДІПС безпосередньо визначається та регулюється Інструкцією про порядок взаємодії інспекторів прикордонної служби Державної прикордонної служби України та дільничних інспекторів міліції в системі МВС України, вважаємо необхідним проаналізувати деякі положення даного підзаконного нормативно-правового акта.

Згідно з п. 2.3 зазначеної Інструкції контроль за дотриманням громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, а також біженцями та особами, яким надано притулок в Україні, та вимогами законодавства України з прикордонних питань і законодавства про правовий статус іноземців та осіб без громадянства здійснюється ДІМ та ДІПС в межах ділянок (секторів) відповідальності та адміністративних ділянок обслуговування шляхом спільного: а) відпрацювання залізничних станцій, автовокзалів, портів, пристаней, причалів, пунктів базування самохідних і несамохідних суден, населених пунктів та місцевості; б) обходу й огляду ділянок місцевості, місць можливого перебування та переховування правопорушників; в) затримання виявлених порушників законодавства України з прикордонних питань і про правовий статус іноземців та осіб без громадянства, оформлення відповідних документів. Графік таких спільних заходів складається щомісяця під час організації (уточнення) взаємодії та затверджується начальниками відділу прикордонної служби і міськрайоргану внутрішніх справ [8].

Таким чином, положення зазначеного пункту Інструкції свідчать про те, що функціональна взаємодія ДІМ та ДІПС щодо контролю за дотриманням громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, а також біженцями та особами, яким надано притулок в Україні, вимог законодавства України з прикордонних питань і про правовий статус іноземців та осіб без громадянства, здійснюється на підставі графіку спільних заходів, тобто певною мірою забезпечується організаційною взаємодією. Даний графік складається один раз на місяць і затверджується начальниками структурних підрозділів, у яких несуть службу ДІМ та ДІПС, начальником відділу прикордонної служби та начальником міськрайоргану внутрішніх справ.

Крім проведення спільних заходів ДІМ та ДІПС щодо контролю за дотриманням громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, а також біженцями та особами, яким надано притулок в Україні, вимог законодавства України з прикордонних питань, положення п. 2.5 Інструкції про порядок взаємодії інспекторів прикордонної служби Державної

прикордонної служби України та дільничних інспекторів міліції в системі МВС України свідчать про те, що ДІМ та ДІПС мають проводити спільні заходи з правового виховання місцевого населення та профілактики правопорушень законодавства України про державний кордон та інших правопорушень [8].

До заходів правового виховання місцевого населення та профілактики такого роду правопорушень законодавець відносить: виступи ДІМ та ДІПС перед населенням та трудовими колективами з метою профілактики порушень; виступи та опублікування відповідних матеріалів у засобах масової інформації; профілактичні бесіди із категоріями осіб – потенційних порушників законодавства України з прикордонних питань і про правовий статус іноземців та осіб без громадянства [8].

Слід окремо зауважити, що на нормативному рівні не встановлюється порядок проведення певних організаційних дій, що мали б забезпечити зазначений вид функціональної взаємодії ДІМ та ДІПС. Проте на підставі визначення поняття «організаційна взаємодія ДІМ та ДІПС», а також враховуючи положення п. 3.1–3.5 Інструкції про порядок взаємодії інспекторів прикордонної служби Державної прикордонної служби України та дільничних інспекторів міліції в системі МВС України, маємо достатні підстави зауважити, що порядок проведення спільних заходів із правового виховання місцевого населення та профілактики правопорушень законодавства охорони державного кордону України розглядаються, як правило, один раз на рік на спільних нарадах щодо організації взаємодії органів охорони державного кордону (прикордонних загонів) та міськрайорганів внутрішніх справ, головних управлінь, управлінь МВС у прикордонних областях окремим питанням [8].

У свою чергу п. 3.5 зазначеної Інструкції свідчить про те, що результати визначення та обговорення проведення таких спільних заходів із правового виховання місцевого населення та профілактики правопорушень законодавства охорони державного кордону України підлягають обов'язковій фіксації у відповідних документах. Залежно від виду структурного підрозділу, документи, що містять інформацію про такого роду результати, різні. Так, в органах охорони державного кордону зазначені результати обліковуються в окремій справі. У під-

розділах охорони державного кордону – в додатку “Результати уточнення взаємодії” календарного плану оперативно-службової діяльності. У ГУМВС, УМВС та міськрайорганах внутрішніх справ прикордонних областей – в окремій справі, у ДІПС та ДІМ – у робочих зошитах.

Таким чином, виходячи із зазначеного, маємо підстави констатувати, що: 1) виступи ДІМ та ДІПС перед населенням та трудовими колективами з метою профілактики порушень; 2) виступи та опублікування відповідних матеріалів у засобах масової інформації; 3) профілактичні бесіди із категоріями осіб – потенційних порушників законодавства України з прикордонних питань і про правовий статус іноземців та осіб без громадянства – плануються.

На підтвердження вищесказаного звернімось до протоколу спільної міжвідомчої наради представників відділу прикордонної служби «Дергачі», Дергачівської районної ради, Дергачівського РВ ГУМВС України в Харківській області та ін., який серед переліку спільних профілактичних заходів учасників наради містить обов’язок проводити заходи щодо роз’яснення населенню положень кримінального та адміністративного законодавства України з питань правопорушень, протидія яким віднесена до компетенцій прикордонного відомства (п. 2.6 зазначеного протоколу) [9].

Крім спільних заходів із правового виховання місцевого населення та профілактики правопорушень законодавства охорони державного кордону України, згідно з положеннями п. 2.6 Інструкції планується і проведення спільних навчань ДІМ та ДІПС з виявлення та затримання порушників законодавства України з прикордонних питань і про правовий статус іноземців та осіб без громадянства [8]. Зазначені навчання проводяться з метою удосконалення взаємодії ДІПС та ДІМ штабами прикордонних загонів спільно з органами і підрозділами внутрішніх справ один раз на рік. Відповідно їх плани опрацьовуються і погоджуються на рівні начальників ГУМВС, УМВС прикордонних областей та начальників відповідних органів охорони державного кордону безпосередньо перед проведенням спільних навчань.

Так, приміром, п. 5 Плану взаємодії прикордонної служби «Дергачі» та Дергачівського РВ ГУМВС України в Харківській області з питань підготовки до проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу, на 2011 рік від 10 січня 2011 р. затверджує необхідність проведення спільних планових занять, тренування та навчання, а також розроблення й уточнення планів взаємодії, типових планів проведення спільних операцій та інших документів. Крім цього указаний документ зобов'язує начальників УМВС прикордонних областей та начальників відповідних органів охорони державного кордону безпосередньо перед проведенням спільних навчань затверджувати підготовлені проекти планів (розпоряджень) на проведення спільних дій під час безпосередньої підготовки [10].

З огляду на все вищезазначене маємо підстави підкреслити, що такі види функціональної взаємодії ДІПС та ДІМ, як спільні заходи з правового виховання місцевого населення та профілактики правопорушень законодавства України про державний кордон, а також проведення спільних навчань ДІМ та ДІПС із виявлення та затримання порушників законодавства України з прикордонних питань, забезпечуються організаційною взаємодією, а саме розробленням та затвердженням відповідних планів. До переліку організаційних дій організаційної взаємодії ДІМ та ДІПС, який закріплений на нормативно-правовому рівні законодавцем, крім вищевикладених, належить і проведення спільних нарад ДІПС та ДІМ.

Так, п. 2.7. Інструкції із метою узагальнення результатів службової діяльності, визначення (уточнення) завдань взаємодії покладає обов'язок на ОВС та ДІПС України проводити спільні наради ДІПС та ДІМ [8]. Такі спільні наради мають проводитись не рідше ніж один раз на півроку в підрозділах охорони державного кордону та міськрайорганах внутрішніх справ. При цьому для вирішення питань взаємодії до підрозділів охорони державного кордону для участі у службових нарадах ДІПС можуть запрошуватись ДІМ, у свою чергу, ДІПС – до проведення службових нарад ДІМ у міськрайорганах внутрішніх справ з питань, що належать до їх компетенції.

Таким чином, зважаючи на зазначене, маємо підставі відмітити, що до участі у службових нарадах ОВС та органів Державної прикордонної служби України можуть запрошувати ДІМ та ДІПС. Метою запрошення ДІМ на службову нараду до органів ДІПС України, а ДІПС – на нараду до міськрайорганів внутрішніх справ може бути збір, обмін, аналіз інформації, обговорення різних за змістом питань, прийняття рішень, постановка завдань. Крім того, такі наради можуть передбачати вивчення основних принципів та методів управлінської діяльності, закріплення навичок організації роботи, поширення передового досвіду, підвищення рівня спеціальної підготовки ДІМ та ДІПС. Варто окремо наголосити, що за результатами такого роду службових нарад мають складатися протоколи [8]. Прикладом такого роду протоколу є протокол спільної наради керівництва Дергачівського РВ ГУМВС України в Харківській області та Дергачівської прикордонної служби “Дергачі” від 10 січня 2011 р. № 001 [11].

Узагальнивши все вищевикладене, можемо зробити наступні висновки:

1. Організаційною взаємодією ДІМ та ДІПС є взаємовигідні та взаємоузгоджені (за цілями, часом, місцем, ресурсами тощо) дії ДІМ та ДІПС як працівників структурних підрозділів ОВС та ДІПС України (учасників, партнерів, співвиконавців тощо), що спрямовані на влаштування та упорядкування їх роботи.

2. Функціональною взаємодією ДІМ та ДІПС є взаємовигідні та взаємоузгоджені (за цілями, часом, місцем, ресурсами тощо) способи діяльності ДІМ та ДІПС, що провадиться з метою охорони державного кордону.

3. Організаційна взаємодія ДІМ та ДІПС здійснюється через відповідні організаційні дії (заходів) у системі управління правоохоронними органами та, у свою чергу, забезпечує функціональну взаємодію ДІМ та ДІПС.

4. На законодавчому рівні закріплені такі види функціональної взаємодії ДІМ та ДІПС, як: 1) контроль за дотриманням громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, а також біженцями та особами, яким надано притулок в Україні, вимог законодавства України з прикордонних питань

і про правовий статус іноземців та осіб без громадянства; 2) спільні заходи з правового виховання місцевого населення та профілактики правопорушень законодавства України про державний кордон та інших правопорушень; 3) спільні навчання ДІМ та ДІПС з виявлення та затримання порушників законодавства України з прикордонних питань і про правовий статус іноземців та осіб без громадянства

ЛІТЕРАТУРА

1. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
2. Словарь иностранных слов : словарь / [ред. И. В. Лехин, С. М. Локшина, Ф. Н. Петрова]. – М. : Сов. энцикл., 1964. – 784 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2004. – 1440 с.
4. Філософський словник / ред. В. І. Шишкарук. – К. : УРЕ, 1986. – 800 с.
5. Овсянко Д. М. Административное право : учеб. пособие / Д. М. Овсянко. – М. : Юристъ, 2001. – 468 с.
6. Адміністративне право України : підручник / за ред. Ю. П. Битяка. – Х. : Право, 2000. – 370 с.
7. Бандурка О. О. Управління податковою службою в Україні : організаційно-правові аспекти : монографія / О. О. Бандурка. – Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2005. – 506 с.
8. Інструкція про порядок взаємодії інспекторів прикордонної служби Державної прикордонної служби України та дільничних інспекторів міліції в системі МВС України [Електронний ресурс] : наказ Адміністрації Державної прикордонної служби від 18 груд. 2003 р. № 380/1556. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0037-04>.
9. Протокол спільної міжвідомчої наради представників відділу прикордонної служби “Дергачі”, Дергачівської районної ради, Дергачівської районної Державної адміністрації, Дергачівського районного суду, Дергачівської районної прокуратури, Дергачівського РВ ГУМВС України в Харківській області, Дергачівського міжрайонного відділу УСБУ в Харківській області, Дергачівської районної ради УТМР та Дергачівської міжрайонної Державної податкової інспекції по проведенню оперативно-профілактичних заходів “Профілактика” на ділянці впс “Дергачі” від 15 черв. 2011 р. № 20.
10. План взаємодії прикордонної служби “Дергачі” та Дергачівського РВ ГУМВС України в Харківській області з питань підготовки до проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу на 2011 рік від 10 січ. 2011 р.

11. Протокол спільної наради керівництва Дергачівського РВ ГУМВС України в Харківській області та Дергачівської прикордонної служби «Дергачі» від 10 січ. 2011 р. № 001.

4. Принципи взаємодії Державної прикордонної служби України з дільничними інспекторами міліції

Забезпечення недоторканності державного кордону та охорона суверенних прав країни є найважливішою функцією кожної суверенної держави. Україна є незалежною державою і з прийняттям Конституції забезпечення територіальної цілісності та охорона державного кордону є одним із пріоритетних напрямків її прикордонної політики. Успішність виконання завдань щодо захисту територіальної цілісності та забезпечення прикордонної безпеки України залежить від ефективності взаємодії суб'єктів охорони державного кордону, до числа яких відносяться дільничні інспектори прикордонної служби Державної прикордонної служби України та дільничні інспектори міліції.

У свою чергу, спільне виконання покладених на суб'єктів охорони державного кордону завдань вимагає, щоб їх діяльність базувалася на чітко визначених, однакових для усіх засадах з урахуванням особливостей сфери суспільного життя, яка потребує врегулювання. Такими засадами в науковій юридичній літературі визнають принципи взаємодії [1, с. 94; 2, с. 20].

В адміністративно-правовій літературі принципи державного управління, принципи правоохоронної діяльності, принципи взаємодії міліції з громадськістю висвітлювались у роботах О. М. Бандурки, І. П. Голосніченка, А. В. Загороднього, Ю. Д. Кунєва, В. К. Колпакова, Т. Л. Маркелова, О. П. Рябенко, О. Ю. Синявської. Разом із тим, слід вказати на те, що адміністративно-правова характеристика принципів взаємодії Державної прикордонної служби України з дільничними інспекторами міліції не перебувала в центрі уваги цих дослідників, а тому, на нашу думку, потребує окремої уваги.

Зважаючи на вищевикладене, метою даної статті є дослідження принципів взаємодії Державної прикордонної служби України з дільничними інспекторами міліції щодо охорони

державного кордону. Досягнення поставленої мети вимагає вирішення наступних завдань: по-перше, визначити поняття принципів взаємодії Державної прикордонної служби України з дільничними інспекторами міліції; по-друге, розділити принципи взаємодії суб'єктів охорони державного кордону на групи; по-третє, охарактеризувати, розкрити зміст загальних принципів взаємодії Державної прикордонної служби України з дільничними інспекторами міліції.

З огляду на те, що принципи державного управління достатньо розроблені адміністративно-правовою наукою, а також використовуючи метод сходження від загального до конкретного, на наш погляд, дослідження системи принципів Державної прикордонної служби України з дільничними інспекторами міліції доцільно розпочати з аналізу принципів державного управління.

Укладачі Великого словника іноземних мов визначають принцип (від лат. *principium* – першооснова, джерело) як першоджерело, керівну ідею, основне правило поведінки, діяльності [3, с. 561]. У загальнотеоретичній юридичній літературі традиційно під принципами організації і діяльності державного апарату розуміють відправні засади, незаперечні вимоги, висунуті до формування і функціонування державних органів [1, с. 94]. За визначенням, розробленим Г. С. Яковлєвим, принцип організації – це «поняття, що відображає закономірність, якій підкорюється людська діяльність у галузі управління, адекватний вираз сукупного досвіду такої діяльності у її сутнісних моментах» [2, с. 20].

Що стосується визначення принципів державного управління в адміністративно-правовій літературі, то, на думку І. П. Голосніченка, принципи державного управління – це керівні теоретичні ідеї, покладені в основу формування та функціонування органів державної виконавчої влади [4, с. 7]. О. П. Рябченко під принципами державного управління розуміє “...об’єктивні, універсальні, необхідні закономірності взаємовідносин між суб’єктом та об’єктом управління, причому ці взаємовідносини змінюються відповідно до форм державного устрою” [5, с. 30].

Аналіз вищезазначених дефініцій поняття “принципи державного управління” дає підстави зробити висновок про достатній рівень їх подібності, а отже, про відносну стійкість поглядів щодо природи та змісту поняття принципів державного управління. Слід також зазначити, що принципи державного управління об’єктивні, тобто вони не залежать від волевиявлення та побажань окремих особистостей. Визнаючи об’єктивність принципів державного управління, окремо наголосимо, що їх неможливо вважати абсолютною істиною. Вони є інструментом впливу керівного суб’єкта на керований об’єкт. Принципи державного управління спираються на діалектичний закон розвитку. Із зміною форм державного устрою змінюються, трансформуються як методи та форми управління, так і принципи.

Інакше кажучи, число принципів не обмежене, про що засновник наукової організації праці А. Файоль справедливо зазначав: “...будь-яке правило, будь-який адміністративний засіб, який зміцнює суспільну організацію або полегшує її здійснення, займає власне місце серед принципів, у будь-якому випадку на весь той час, поки досвід затверджує його в цьому високому званні. Зміна стану речей може потягнути за собою зміну правил, детермінованих цим станом” [6, с. 69]. З огляду на зазначене маємо підстави відмітити, що будь-яка система принципів є відносно стійкою та повною. З часом система принципів має переглядатись, доповнюватись, змінюватись.

Окремо звернемо увагу на те, що принципи державного управління є інструментом впливу керівного суб’єкта на керований об’єкт, тобто інструментом координації. Під координацію В. Шамрай та І. Олійник розуміють заснований на законі і підзаконних актах управлінський вплив вищого рівня суб’єктів відносно нижчого рівня, що здійснюється з метою спрямування діяльності взаємодіючих підсистем на виконання загальних завдань при самостійному, автономному вирішенні [7, с. 64]. При цьому встановлення сутності категорії “взаємодія” дає підстави стверджувати, що її учасники, на відміну від учасників процесу координації, є рівноправними та адміністративно незалежними один від одного [8, с. 64–65].

Враховуючи викладене, на нашу думку, важливо з'ясувати, чи можна при формуванні системи принципів взаємодії суб'єктів охорони державного кордону використовувати положення, аналогічні тим, які стосуються координації у сфері правоохоронної діяльності. Підтримуючи погляди Т. Л. Маркелова та А. В. Загороднього стосовно того, що і для координації, і для взаємодії повинна існувати загальна система принципів [9, с. 37–38; 10, с. 14], ми вважаємо, що в процесі встановлення системи принципів взаємодії суб'єктів охорони державного кордону можна використовувати аналогічні положення, які стосуються координації в цій сфері правоохоронної діяльності.

Враховуючи вищевикладене вважаємо, що під принципами взаємодії Державної прикордонної служби України з дільничними інспекторами міліції необхідно розуміти систему відправних положень, незаперечних установок, які відбивають об'єктивні закономірності розвитку правоохоронних відносин у сфері охорони державного кордону і визначають сутність взаємовідносин, наприклад між дільничними інспекторами прикордонної служби Державної прикордонної служби України та дільничними інспекторами міліції, у процесі їх спільної діяльності.

Принципи, на яких ґрунтується діяльність із охорони державного кордону, складають цілісну систему, до якої враховуючи вищевикладені положення, а також положення нормативно-правових актів, які регулюють порядок організації та здійснення взаємодії суб'єктів охорони державного кордону [11; 12], на нашу думку, відносяться: принцип законності, науковості, безперервності, плановості, гласності, комплексності (системності), рівності (паритетності), спільності інтересів, “головної ланки”, маневреності та деякі інші.

Традиційно в юридичній літературі всю сукупність принципів взаємодії, незалежно від суб'єктів взаємодії, поділяють на дві групи: загальні та спеціальні (які, у свою чергу, ще називають організаційно-технічними) принципи взаємодії [13, с. 93]. Так, загальні принципи мають основоположний характер, відображають основні закономірності взаємодії, забезпечують гармонію, узгодженість і рівновагу в цьому процесі

[14, с. 10]. До них належать принципи законності, науковості, безперервності, плановості, гласності, комплексності (системності) та ін.

Відповідно, спеціальні принципи виступають своєрідною системою координат, у межах якої здійснюється взаємодія Державної прикордонної служби України з дільничними інспекторами міліції. Цю групу становлять принцип спільності інтересів, “головної ланки”, маневреності, рівності (паритетності) та ін. У зв’язку з тим, що спеціальні принципи взаємодії Державної прикордонної служби України з дільничними інспекторами міліції за своєю суттю є похідними від загальних принципів управління та загальних принципів взаємодії, а тому конкретизують і доповнюють їх, вважаємо за доцільне зупинитись на аналізі змісту вищезазначених загальних принципів.

Принцип законності. Взагалі законність є багатоаспектним соціально-правовим явищем, яке в юридичній науці розглядають як принцип, метод і режим. При цьому для законності є характерною наявність двох ознак – зовнішня (формальна) ознака та внутрішня (сутнісна) ознака. Зовнішня ознака передбачає обов’язкове виконання приписів законів та підзаконних нормативних актів державними органами, посадовими особами, окремими громадянами та різними громадськими об’єднаннями. Внутрішня ознака законності характеризується наявністю науково обґрунтованих та відповідних праву законів [15, с. 105].

Принцип законності в діяльності суб’єктів охорони державного кордону полягає в чіткому, неухильному дотриманні та виконанні приписів закону. До того ж він передбачає необхідність використання дільничними інспекторами прикордонної служби Державної прикордонної служби України та дільничними інспекторами міліції всіх наданих їм прав для виконання завдань, що на них покладені чинним законодавством, але таким чином, щоб заходи, що будуть за цього застосовані, не виходили за межі, встановлені законом. Іншими словами, жодні виняткові обставини або вказівки службових осіб не повинні стати підставою для незаконних дій або бездіяльності суб’єктів охорони державного кордону.

Принцип гласності передбачає створення та функціонування надійної системи інформаційного забезпечення взаємодіючих суб'єктів охорони державного кордону, а також наявність умов для поширення інформації про результати взаємодії, про цілі спільної діяльності дільничних інспекторів прикордонної служби Державної прикордонної служби України та дільничних інспекторів міліції, про виникаючі при цьому проблеми.

Крім цього, ефективна реалізація принципу гласності в процесі організації та здійснення взаємодії Державної прикордонної служби України з дільничними інспекторами міліції сприяє громадському контролю за процесом та результатами взаємодії суб'єктів охорони державного контролю та забезпечує його.

Принцип науковості (наукової обґрунтованості, об'єктивності). Принцип науковості у взаємоузгодженій діяльності суб'єктів охорони державного кордону означає творчий, науковий підхід до вирішення питань і проблем, що виникають у зв'язку з її здійсненням. Науковість виражається в застосуванні наукових методик збирання, аналізу, оброблення інформації (даних) про стан злочинності, громадського порядку, випадків незаконного перетинання кордону та інших відомостей, які необхідні для успішної боротьби з правопорушеннями. Науковість передбачає ретельний аналіз інформації, виявлення актуальних проблем, прогнозування, перспективне планування боротьби з правопорушеннями на прикордонній території, розроблення оптимальних варіантів вирішення проблем, обрання найбільш ефективних шляхів і засобів виконання намічених у планах заходів.

Принцип плановості – ще один із загальних принципів, який дозволяє враховувати велику кількість обставин, що можуть виникнути в процесі взаємодії суб'єктів охорони державного кордону, за рахунок розроблення чітких програм узгоджених дій та можливості прогнозування зміни оперативної обстановки. Зміст планування взаємодії Державної прикордонної служби України з дільничними інспекторами міліції полягає у визначенні їх спільних завдань, визначенні з урахуванням раціонального використання сил та методів, комплексу заходів,

здійснення яких забезпечить виконання поставлених перед ними завдань, встановленні термінів виконання запланованих заходів і виконавців.

Принцип комплексності (системності) проявляється у здійсненні невідкладних короткострокових, довгострокових, постійних заходів соціально-політичного, організаційно-управлінського, правового та іншого характеру, спрямованих на забезпечення прикордонної безпеки. Цей принцип передбачає: досягнення єдності цілей та основних напрямів у боротьбі з випадками незаконного перетинання державного кордону; взаємодію наявних сил та засобів усіх суб'єктів охорони державного кордону; врахування об'єктивних та суб'єктивних умов, що визначають вибір найбільш ефективних засобів і методів вирішення нагальних питань; врахування наявності та цілеспрямоване використання організаційно-технічних, правових та соціально-економічних факторів; постійну перевірку ефективності діяльності з охорони державного кордону та прикордонної безпеки.

Таким чином, принцип комплексності або системності означає, що суб'єкти взаємодії повинні виступати як взаємопов'язані елементи, які мають своє місце та наділені певною роллю в ході здійснення заходів щодо охорони державного кордону, а їх дії, що об'єднані однією цільовою програмою, повинні спрямовуватися на досягнення єдиної мети. Крім цього, заходи щодо охорони прикордонної безпеки мають бути взаємопов'язаними, містити певний субординаційний характер і порядок виконання (головні та другорядні, термінові для виконання та розраховані на перспективу тощо) й підпорядковуватися стратегічній меті: охороні державного кордону України та забезпеченню її територіальної цілісності.

Принцип безперервності, який означає, що процес взаємодії суб'єктів охорони державного кордону має здійснюватись постійно і бути безупинним, варіюючим лише свою швидкість. Постійність взаємодії опосередковується насамперед тим, що забезпечення прикордонної безпеки України та охорона державного кордону нашої країни не є тимчасовим явищем і вимагає вжиття планомірних та постійних заходів.

Таким чином, взаємодія Державної прикордонної служби України з дільничними інспекторами міліції щодо охорони державного кордону базується на певних принципах (системі відправних положень, незаперечних установок, які відбивають об'єктивні закономірності розвитку правоохоронних відносин у сфері охорони державного кордону і визначають сутність взаємовідносин між прикордонною службою України та дільничними інспекторами міліції).

Застосування зазначених принципів у процесі взаємодії суб'єктів охорони державного кордону повинно враховувати конкретний політичний та економічний стан держави й суспільства. Повністю запрограмувати та передбачити всі можливі наслідки суспільного розвитку неможливо, оскільки спроектована модель у кожному випадку деформується. Проте вищезазначені принципи взаємодії обґрунтовані наукою і тому, на наш погляд, повинні бути чітким орієнтиром під час охорони державного кордону.

Проаналізовані принципи взаємодії суб'єктів охорони державного кордону не є вичерпними, цей перелік можна продовжувати й звужувати. Ми проаналізували та розкрили зміст тих принципів взаємодії, розгляд яких допоміг глибше досягнути мету та сутність правоохоронної діяльності Державної прикордонної служби України з дільничними інспекторами міліції в галузі охорони державного кордону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
2. Яковлев Г. С. Аппарат управления: принципы организации / Г. С. Яковлев. – М. : Юрид. лит., 1974. – 230 с.
3. Сучасний словник іноземних слів : близько 20 тис. слів і словосполучень / укладачі: О. І. Скопенко, Т. В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.
4. Голосніченко І. П. Адміністративне право України (основні категорії і поняття) : навч. посіб. / І. П. Голосніченко. – Ірпінь : МАУП, 1998. – 108 с.
5. Рябченко О. П. Держава і економіка: адміністративно-правові аспекти взаємовідносин : монографія / О. П. Рябченко ; за заг. ред. О. М. Бандурки. – Х. : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 1999. – 304 с.

6. Кноринг В. И. Искусство управления : учебник / В. И. Кноринг. – М. : БЕК, 1997. – 228 с.
7. Шамрай В. Поняття і суть взаємодії, її значення / В. Шамрай, І. Олійник // Прокуратура, людина, держава. – 2004. – № 1 (31). – С. 60–67.
8. Кутушев В. Г. Теория и практика взаимодействия органов внутренних дел с другими государственными органами и общественностью в охране правопорядка : [сб. труд. Академии МВД СССР] / В. Г. Кутушев. – М. : Академия МВД СССР, 1985. – С. 62–67.
9. Маркелов Т. Л. Проблемы координации в борьбе с правонарушениями / Т. Л. Маркелов // Вопросы борьбы с преступностью. – М. : Юрид. лит., 1977. – Вып. 26. – С. 35–49.
10. Загорный А. В. Координация деятельности органов внутренних дел с другими государственными органами общественными организациями в предупреждении правонарушений и укреплении общественного порядка : учеб. пособие / А. В. Загорный. – М. : Юрид. лит., 1981. – 67 с.
11. Про державний кордон України : закон України від 4 листоп. 1991 р. № 1778-12 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 2. – Ст. 5.
12. Про Державну прикордонну службу України : закон України від 3 квітня 2003 р. № 661-4 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 27. – Ст. 208.
13. Синявська О. Ю. Принципи взаємодії персоналу органів внутрішніх справ з населенням / О. Ю. Синявська // Вісн. Харк. нац. ун-ту внутр. справ. – 2010. – № 2 (49). – С. 91–98.
14. Колпаков В. К. Взаимодействие милиции и общественности в сфере правопорядка : учеб. пособие / В. К. Колпаков. – К. : Укр. Акад. внутр. дел, 1993. – 80 с.
15. Ведерников Ю. А. Теория держави та права : навч. посіб. для підг. до держ. іспиту / Ю. А. Ведерников, В. С. Грекул. – Д. : ЮА МВСУ, 2002. – 201 с.

5. Досвід Республіки Білорусь щодо правового регулювання грального бізнесу

Діяльність грального бізнесу в Республіці Білорусь регулюється Указами Президента Республіки Білорусь та іншими нормативними правовими актами. Передові інформаційні технології впливають на розвиток грального бізнесу за допомогою впровадження постійно прогресуючих електронних засобів як у ігрове обладнання, так і в організацію ігрового процесу, що вимагає вдосконалення державного контролю в цілях забезпечення достовірних даних про процес здійснення азартних ігор та відстеження реальних доходів гральних закладів.

У зв'язку з цим була винесена постанова Радою Міністрів Республіки Білорусь від 12.01.2011 № 31 “Про затвердження Концепції розвитку грального бізнесу в Республіці Білорусь”. Концепцією передбачається вдосконалення підходів при регулюванні державою діяльності в сфері організації грального бізнесу з урахуванням використання передових інформаційних технологій в даному сегменті ринку. Основною метою реалізації цієї Концепції є створення системи ефективного державного регулювання сфери грального бізнесу, що забезпечує захист населення Республіки Білорусь від негативних проявів грального бізнесу з одночасним посиленням державного контролю за оборотами коштів у цій сфері [1].

Платниками податку на гральний бізнес є організації. Доходи, отримані платниками від грального бізнесу, не признаються об'єктами оподаткування: податком на додану вартість, за винятком цього податку, що справляється при ввезенні товарів на територію Республіки Білорусь; податком на прибуток. До об'єктів оподаткування податком на гральний бізнес відносяться: ігрові столи; ігрові автомати; каси тоталізаторів; каси букмекерських контор.

Загальна кількість об'єктів оподаткування податком на гральний бізнес кожного виду підлягає обов'язковій реєстрації за письмовою заявою платника у податкових органах за місцем взяття на облік до їх встановлення (використання) з обов'язковою видачею посвідчення про реєстрацію загальної кількості об'єктів оподаткування податком на гральний бізнес. У свідоцтві вказується кількість об'єктів оподаткування кожного виду, що приймається для визначення сум податку на гральний бізнес, і їх місцезнаходження. Податкова база податку на гральний бізнес визначається як максимальна кількість об'єктів оподаткування податком на гральний бізнес, зареєстрованих у податкових органах протягом звітного місяця.

З 1 січня 2011 р. відповідно до указу Президента Республіки Білорусь від 19 листопада 2010 р. № 599 встановлено такі ставки податку на гральний бізнес на одиницю об'єкта оподаткування: 36 077 000 рублів - ігровий стіл; 1 374 000 рублів - ігровий автомат; 12 296 000 рублів - каса тоталізатора; 3 698 000 рублів - каса букмекерської контори.

За наявності у ігрового столу більше одного ігрового поля ставка податку на гральний бізнес збільшується кратно кількості ігрових полів. Податковим періодом податку на гральний бізнес є календарний місяць. Сума податку на гральний бізнес обчислюється як добуток податкової бази та податкової ставки, встановленої на відповідний об'єкт оподаткування за місцем його розташування. Платники подають податковим органам за місцем реєстрації податкову декларацію (розрахунок) з податку на гральний бізнес не пізніше 20-го числа місяця, наступного за минулим податковим періодом. Сплата податку на гральний бізнес здійснюється не пізніше 22-го числа місяця, наступного за минулим податковим періодом [2, с 174].

Таким чином, проаналізувавши нормативно-правові акти Республіки Білорусь щодо грального бізнесу, можна зробити висновок, що діяльність Республіки Білорусь направлена на вирішення наступних завдань: забезпечення відповідності діяльності у сфері грального бізнесу рівню світового досвіду, в тому числі шляхом залучення до Республіки Білорусь іноземних інвестицій, спрямованих на цивілізований розвиток сфери грального бізнесу з урахуванням передових світових технологій; впровадження сучасних технологій як в гральний бізнес, так і в засоби контролю за ним; встановлення державного контролю за обігом грошових коштів у сфері грального бізнесу в Республіці Білорусь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Об утверждении Концепции развития игрового бизнеса в Республики Беларусь : утвр. Постановлением Советов Министров Республики Беларусь от 12.01.2011 № 31.
2. Вишневский А.А Финансовое право : курс лекций / А.А. Вишневский, И.В. Сауткин, С.М. Тихоненко ; под общ. ред. А.А.Вишневого ; М-во внутр. дел Респ. Беларусь, учреждение образования «Акад. М-ва внутр. дел Респ. Беларусь».-Минск: Акад. МВД, 2012.- 267с.

6. Правова природа місцевих податків і зборів України та Республіки Білорусь: порівняльний аналіз

В умовах розвитку податкової системи в Україні дослідження правової природи місцевих податків і зборів є надзвичайно актуальними. Більш того, на шляху інтеграції України до світового співробітництва особливо актуальним є питання запозичення досвіду правового регулювання податкової системи в інших державах. У ст. 67 Конституція України зазначено, що кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом [1].

Відповідно до ст. 8 Податкового кодексу України встановлюються загальнодержавні та місцеві податки та збори. До загальнодержавних належать податки та збори, що встановлені Податковим кодексом і є обов'язковими до сплати на усій території України, крім випадків, передбачених Податковим кодексом України. До місцевих належать податки та збори, що встановлені відповідно до переліку і в межах граничних розмірів ставок, визначених Податковим кодексом України, рішеннями сільських, селищних і міських рад у межах їх повноважень, і є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад.

Згідно зі ст. 9 Податкового кодексу України до місцевих податків та зборів належать: податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; єдиний податок; збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності; збір за місця для паркування транспортних засобів; туристичний збір. Місцеві ради обов'язково установлюють податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, єдиний податок та збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності. Місцеві ради в межах повноважень, визначених Податковим кодексом України, вирішують питання відповідно до вимог Податкового кодексу України щодо встановлення збору за місця для паркування транспортних засобів, туристичного збору.

Установлення місцевих податків та зборів, не передбачених податковим кодексом, забороняється. Зарухування місцевих податків та зборів до відповідних місцевих бюджетів

здійснюється відповідно до Бюджетного кодексу України [2]. Податкова система Білорусії включає в себе республіканські податки, збори (мита) та місцеві податки і збори. Республіканські податки, збори (мита) встановлюються Податковим кодексом або Президентом Республіки Білорусь і обов'язкові до сплати на всій території Республіки Білорусь. Місцеві податки і збори вводяться правовими актами (рішеннями) місцевих Рад депутатів відповідно до Податкового кодексу і обов'язкові до сплати на відповідних територіях.

Згідно зі ст. 9 Податкового кодексу Республіки Білорусь до місцевих податків і зборів належать: податок за володіння собаками; курортний збір; збір з заготівельників [3]. Платниками податку за володіння собаками є фізичні особи, об'єктом оподаткування - володіння собаками у віці трьох місяців і старше. Податкова база податку за володіння собаками визначається як кількість собак у віці трьох місяців і старше на 1-е число першого місяця податкового періоду. Ставки податку за володіння собаками встановлюються залежно від висоти в холці: до 40 см. - у розмірі не більше 0,5 базової величини за кожен місяць податкового періоду; від 40 до 70 см. - у розмірі не більше базової величини за кожен місяць податкового періоду; 70 і більше см., а також якщо породи собак включені до переліку потенційно небезпечних порід собак, - у розмірі не більше 1,5 базової величини за кожен місяць податкового періоду.

Податковим періодом податку за володіння собаками є календарний квартал. Сума податку за володіння собаками обчислюється як добуток податкової бази та податкової ставки. При обчисленні суми податку за володіння собаками приймається розмір базової величини, встановлений на 1-е число першого місяця податкового періоду. Сплата податку здійснюється платниками шляхом внесення сум податку організаціям, що здійснюють експлуатацію житлового фонду, одночасно з внесенням плати за користування житловим приміщенням (плати за технічне обслуговування) [4, с. 161].

Організації, що здійснюють експлуатацію житлового фонду, виробляють прийом сум податку за володіння собаками і їх перерахування до бюджету не пізніше 27-го числа місяця, наступного за минулим податковим періодом, а також пода-

ють до податкового органу за місцем взяття на облік інформацію про перерахування податку за володіння собаками у довільній формі не пізніше 30-го числа місяця, наступного за минулим податковим періодом. Податкова декларація (розрахунок) з податку за володіння собаками не представляється.

Платниками курортного збору є фізичні особи, за винятком осіб, які направляються на оздоровлення та санаторно-курортне лікування безкоштовно відповідно до законодавчими актами. Об'єктом оподаткування курортним збором визнається знаходження фізичної особи в санаторно-курортних і оздоровчих організаціях, розташованих на території відповідних адміністративно-територіальних одиниць Республіки Білорусь. Податкова база курортного збору визначається виходячи з вартості путівки до санаторно-курортну та оздоровчу організацію. Ставки курортного збору встановлюються залежно від виду санаторно-курортної та оздоровчої організації і не можуть перевищувати 3%. Податковим періодом курортного збору є календарний квартал. Сума курортного збору обчислюється як добуток податкової бази та ставки курортного збору.

Сплата курортного збору здійснюється платниками шляхом внесення сум збору санаторно-курортним або оздоровчим організаціям, які здійснюють прийом сум курортного збору та їх перерахування до бюджету не пізніше 22-го числа місяця, наступного за минулим податковим періодом. Санаторно-курортні та оздоровчі організації не пізніше 25-го числа місяця, наступного за минулим податковим періодом, подають до податкового органу за місцем взяття на облік інформацію про перерахування курортного збору в довільній формі. Податкова декларація (розрахунок) по курортному збору не представляється.

Платниками збору з заготівельників є організації та індивідуальні підприємці, об'єктом оподаткування збором - здійснення промисловий заготовки (закупівлі) дикорослих рослин (їх частин), грибів, технічного та лікарської сировини рослинного походження в цілях їх промислової переробки або реалізації, за винятком їх заготівлі, при якій платником внесено плату за побічне лісове користування.

Податкова база збору з заготівельників - вартість обсягу заготівлі (закупівлі), що визначається виходячи з заготівельних (закупівельних) цін. Ставки збору з заготівельників встановлюються в розмірі, що не перевищує 5%. Податковим періодом збору з заготівельників визнається календарний квартал. Сума збору визначається як добуток податкової бази та ставки збору з заготівельників. Платники щоквартально подають до податкових органів податкову декларацію (розрахунок) не пізніше 20-го числа місяця, наступного за минулим податковим періодом. Сплата збору здійснюється щоквартально не пізніше 22-го числа місяця, наступного за минулим податковим періодом [4, с. 162-163].

Таким чином, проаналізувавши досвід правового регулювання та види місцевих податків і зборів Республіки Білорусь, вважаємо за необхідне внести відповідні доповнення до ст. 9 Податкового кодексу України щодо переліку місцевих податків і зборів України, з метою унеможливлення випадків ухилення від сплати податків та приховування прибутків та раціонального використання бюджетних коштів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996.- № 30. – Ст. 141.
2. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] : станом на 01.04.2013 – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
3. Налоговый кодекс Республики Беларусь [Електронний ресурс] : станом на 20.03.2013 – Режим доступу: <http://pravo.levonevsky.org/kodeks/by/nk/20130320index-ob.htm/>.
4. Вишневский А.А Финансовое право: курс лекций / А.А. Вишневский, И.В. Сауткин, С.М. Тихоненко ; под общ. ред. А.А.Вишневого; М-во внутр. дел Респ. Беларусь, учреждение образования «Акад. М-ва внутр. дел Респ. Беларусь».-Минск: Акад. МВД, 2012.- 267с.

7. Особенности выезда детей граждан Украины в Российскую Федерацию и Республику Беларусь

Ежегодно в период весенне-летних каникул в пунктах пропуска через государственную границу значительно увеличивается пассажиропоток и количество туристических групп, в том числе и групп детей. С начала 2013 года сотрудники Государственной пограничной службы Украины вынуждены были отказать в пересечении государственной границы почти 1300 детям. Основными же причинами отказов в пропуске и дальше остаются отсутствие доверенностей родителей и документов на право пересечения границы, недействительные документы для заграничных поездок, окончание срока действия паспорта или техническая неисправность документа.

Как правило, количество не пропусков резко возрастает, когда люди массово едут на отдых, особенно перед наступлением летнего туристического сезона. Так, например в период с мая по август месяц 2012 года пограничникам пришлось отказать в пропуске почти 3 тысячам маленьким путешественникам, из них в 1800 детей отсутствовали доверенности от родителей.

Чтобы не испортить себе отдых нужно заранее готовить соответствующие документы, а также консультироваться по оформлению документов для пересечения границы в туристических фирмах, которые предоставляют эти услуги. В соответствии со ст. 2 Закона Украины «О порядке выезда из Украины и въезда в Украину граждан Украины» несовершеннолетние граждане Украины выезжают из Украины при наличии проездного документа ребенка, который выдается детям в возрасте до 18 лет или если они вписаны в загранпаспорт одного из родителей. При этом в паспорта родителей вклеиваются фотографии детей с 5-летнего возраста.

Согласно п. 4 Правил пересечения государственной границы гражданами Украины, утвержденных постановлением Кабинета Министров Украины от 27.01.95 № 57 (в редакции постановления Кабинета Министров Украины от 25.08.2010г. № 724) выезд из Украины граждан, не достигших 16-летнего

возраста, в сопровождении одного из родителей или других лиц, уполномоченных одним из родителей по нотариально заверенному согласию, осуществляется:

1) по нотариально заверенному согласию второго из родителей с указанием в ней государства следования и соответствующего временного промежутка пребывания в этом государстве, если второй из родителей отсутствует в пункте пропуска;

2) без нотариально заверенного согласия второго родителя: если второй из родителей является иностранцем или лицом без гражданства, что подтверждается записью об отце в свидетельстве о рождении ребенка, и который (которая) отсутствует в пункте пропуска; если в паспорте гражданина Украины для выезда за границу, с которым пересекает государственную границу гражданин, не достигший 16-летнего возраста, или проездном документе ребенка есть запись о выезде на постоянное место жительства за пределы Украины или отметка о взятии на консульский учет в дипломатическом представительстве или консульском учреждении Украины за рубежом в случае предъявления документов или их нотариально заверенных копий: свидетельства о смерти второго из родителей; решения суда о лишении родительских прав второго из родителей; решения суда о признании второго из родителей безвестно отсутствующим; решения суда о признании второго из родителей недееспособным; решение суда о предоставлении разрешения на выезд из Украины гражданину, не достигшему 16-летнего возраста, без согласия и сопровождения второго из родителей, справки о рождении ребенка, выданной отделом регистрации актов гражданского состояния, с указанием оснований внесения сведений об отце в соответствии с частью первой статьи 135 Семейного кодекса Украины (во время выезда ребенка за границу в сопровождении одинокой матери).

В соответствии с соглашением между Правительством Украины и Российской Федерации об условиях взаимных поездок граждан, дети - граждане Украины до 16 лет могут пересекать государственную границу при наличии свидетельства о рождении. Что касается Республики Беларусь, то дети - граждане Украины могут пересекать государственную границу при

наличии проездного документа ребенка, или по паспорту гражданина Украины для выезда за границу родителей, в который они вписаны.

Ребенком, согласно Семейному кодексу Украины, признается физическое лицо до достижения им совершеннолетия. При этом, согласно ст. 313 Гражданского кодекса Украины, физическое лицо, которое достигло шестнадцати лет, имеет право на свободный самостоятельный выезд за пределы Украины. Физическое лицо, которое не достигло шестнадцати лет, имеет право на выезд за пределы Украины только с согласия родителей (усыновителей), опекунов и в их сопровождении или в сопровождении лиц, уполномоченных ими.

I. Выезд за границу ребенка в возрасте 16-18 лет.

В таком возрасте, ребенок может выезжать за границу как с родителями, так и самостоятельно без согласия и сопровождения родителей или любого из взрослых. Если ребенок выезжает вместе с родителями или одним из родителей, то в соответствии с п. 17 «Правил оформления и выдачи паспортов гражданина Украины для выезда за границу и проездных документов ребенка, их временного задержания и изъятия», утвержденных постановлением КМУ от 31 марта 1995 № 231, сведения о детях вносятся в паспорта родителей или одного из родителей на основании заявления гражданина, в чей паспорт вписываются дети. При этом, на детей в возрасте от 5 до 18 лет, которые выезжают вместе с законными представителями, сведения о которых вписываются в их паспорта, подаются фотографии, которые вклеиваются в эти паспорта и скрепляются печатью.

Если ребенок уезжает за границу самостоятельно, необходимо оформить только проездной документ ребенка. Порядок его получения предусмотренный Законом Украины «О порядке выезда из Украины и въезда в Украину граждан Украины».

Оформление паспорта или проездного документа осуществляется на основании заявления родителей (законных представителей родителей или детей), а в случае, когда родители не состоят в браке между собой, - того из них, с кем проживает ребенок, подлинность подписи которых заверяют нотариально. При наличии возражений одного из родителей до-

кумент может быть оформлен на основании решения суда. Для детей от 14 до 18 лет в заявлении указывается отсутствие обстоятельств, ограничивающих в соответствии с законодательством право их выезда за границу. Такой проездной документ на ребенка оформляется на срок три года или до достижения им 18-летнего возраста.

II. Выезд за границу ребенка, не достигшего 16-летнего возраста.

В этом случае ребенок не имеет права самостоятельно выезда, пересечение границы может быть осуществлено только в сопровождении одного или обоих родителей или в сопровождении лиц, уполномоченных на это родителями. Порядок выезда детей с родителями аналогичный указанному выше (сведения о ребенке записываются в паспорте одного из родителей, на детей в возрасте от 5 до 18 лет вклеиваются их фото). При этом, если ребенок едет за границу с одним из родителей, обязательно необходимо оформить нотариальную согласие другого родителя с указанием государства следования и соответствующего временного промежутка пребывания в этом государстве, или предоставить другие документы, которые подтверждают, что получение такого согласия не требуется (решения суда о лишении родительских прав, свидетельство о смерти одного из супругов и т.д.).

Если ребенок выезжает за границу в сопровождении лиц, которые уполномочены родителями, на ребенка оформляется проездной документ ребенка в порядке, определенном Законом Украины «О порядке выезда из Украины и въезда в Украину граждан Украины», и изложенному выше, и дополнительно оформляется нотариально заверенная согласие обоих родителей с указанием государства следования и соответствующего временного промежутка пребывания в этом государстве.

III. Выезд детей за границу на отдых и оздоровление.

Выезд детей за границу на отдых и оздоровление регулируется постановлением КМУ от 21 декабря 2005 № 1251 «Об утверждении Порядка организации выезда детей за границу на отдых и оздоровление». Выше указанное постановление предусматривает, что для беспрепятственного пересечения госу-

дарственной границы организованными группами необходимо наличие соответствующих документов, а именно:

- проездного документа, выдаваемого в установленном порядке органом внутренних дел по месту жительства ребенка (свидетельство о рождении нужно только на границе с Российской Федерацией);

- согласованного списка группы детей и предоставленного разрешения на их выезд за границу на отдых и оздоровление по месту жительства детей Министерства по делам семьи, молодежи и гендерной политики Автономной Республики Крым, соответствующими структурными подразделениями по вопросам семьи, молодежи и спорта областных, Киевской и Севастопольской городских госадминистраций;

- нотариально заверенного согласия обоих родителей (опекунов, попечителей, приемных родителей, родителей-воспитателей) ребенка на его выезд за границу и его копия, которая заверяется организатором.

Кроме того, согласно правилам пересечения государственной границы гражданами Украины, выезд за пределы Украины несовершеннолетних граждан Украины осуществляется:

1. По нотариально заверенному согласию родителей с указанием государства следования и соответствующего временного промежутка пребывания в этом государстве;

2. Без нотариально заверенного согласия одного из родителей:

- если второй из родителей является иностранцем или лицом без гражданства, что подтверждается записью об отце в свидетельстве о рождении ребенка, и отсутствует в пункте пропуска;

- если в паспорте гражданина Украины для выезда за границу, с которым пересекает государственную границу гражданин Украины, не достигшим 16-летнего возраста, или в проездном документе ребенка есть соответствующая запись о выезде на постоянное место жительства за пределы Украины или отметка о взятии на консульский учет в дипломатическом представительстве Украины за границей;

- в случае предъявления документов или их нотариально заверенных копий: свидетельства о смерти второго из ро-

дителей; решения суда о лишении родительских прав второго из родителей; решения суда о признании второго из родителей безвестно отсутствующим; решения суда о признании второго из родителей недееспособным; решение суда о предоставлении разрешения на выезд за пределы Украины гражданина, который не достиг 16-летнего возраста, без согласия и сопровождения второго из родителей; справки о рождении ребенка, выданной отделом регистрации актов гражданского состояния, с указанием оснований внесения сведений об отце в соответствии с частью первой статьи 135 Семейного кодекса Украины (во время выезда ребенка за границу в сопровождении одинокой матери).

Таким образом, во избежание недоразумений на границе, связанных с отказом в пропуске через государственную границу, предлагаем гражданам, планирующим выезд за границу, в том числе с несовершеннолетними детьми, и организаторов поездок тщательно оформлять документы, туроператорам заблаговременно предоставлять информацию о пересечении границы туристическими группами, что следуют через пункты пропуска. Знание нормативно-правовых актов государств позволит обеспечить гражданам более комфортные условия пересечения границы, а именно быстрое прохождение паспортного контроля будет способствовать избежанию накопления транспортных средств в пунктах пропуска и дополнительно экономит время путешественников.

8. Щодо визначення поняття “недоторконість державного кордону”

Геополітичним атрибутом держави є не просто територія, а відповідний політичний простір, який визначається державними кордонами, закріпленими нормами національного та міжнародного законодавства. Нормальне функціонування кожної країни і рівень її соціально-економічного розвитку залежать від збереження цілісності державної території, від непорушності державних кордонів, ефективного забезпечення їх надійної охорони.

Саме державні кордони на карті і на місцевості позначають обмеження державної юрисдикції та суверенітету і окреслюють обсяг територіального верховенства держави від інших держав або території. Тобто вони являють собою особливий територіальний інститут, слугуючи найважливішим компонентом суверенітету держави та фактором її безпеки. Дослідженню окремих аспектів цієї проблеми присвячені роботи О. М. Бандурки, О. В. Джафарової, Р. С. Мельника, В. П. Петкова, О. П. Рябченко, В. М. Селіванова, В. Ф. Сіренка, М. М. Тищенко, О. В. Федунь, В. Л. Федоренко О. Н. Ярмиша та ін.

У юридичній енциклопедичній літературі державні кордони визначаються як території держав, що відмежовують їх одна від одної чи від відкритого моря і які визначають межі територіального верховенства [1, с. 97]. Н. Ушаков під кордонами держави пропонує розуміти позначені на картах (а за найменшої можливості і на місцевості) лінії, вертикалі поверхні, що проходять по цих лініях до межі земного простору з космосом, із одного боку, і з іншого – до центру Землі [2, с. 37]. Схожої думки дотримується і С. В. Трохимчук та О. В. Федунь, зазначаючи, що державний кордон – це лінія, яка проходить по поверхні землі (суходолу чи водного простору) і уявна вертикальна поверхня, що проходить через неї у повітряному просторі та в надрах землі, і визначає межу території держави, виділяючи її від інших держав чи відкритих морів [3, с. 145].

С. Рябов пропонує визначати кордони держави як офіційно встановлену межу, що окреслює територію, на яку й поширюється влада конкретної держави [4, с. 139]. Т. Цимбалістий визначає державний кордон як встановлену юридично чи фактично штучну лінію (на суші і воді) і вертикальну поверхню, що проходить по цій лінії (у надрах, водах і повітряному просторі), які визначають просторові межі території держави і сфери здійснення нею свого суверенітету (територіального верховенства) [5, с. 8].

У статті 1 Закону України від 04.11.91 р. № 1778-12 «Про державний кордон України» дано таке визначення: це лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України, суші, вод, надр, повітряного простору [6]. Враховуючи вищевикладене, пропонуємо під держав-

ним кордоном розуміти офіційно визначену лінію, межу, вертикальну поверхню, що проходить по цій лінії, і яка окреслює територію, на котру поширюється влада (суверенітет) держави.

Відповідно до Акту проголошення незалежності України зазначається, що територія України є неподільною і недоторканою [7], в Конституції України наголошується, що територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою; захист суверенітету і недоторканості державного кордону та забезпечення державної безпеки – найважливіші функції держави [8].

Тому доцільно з'ясувати, що необхідно розуміти під недоторканістю державного кордону. В. Л. Федоренко під недоторканістю державного кордону розуміє його непорушність, тобто загальновизнаний принцип міжнародного права, що забороняє будь-які територіальні посягання, односторонні зміни лінії державного кордону на місцевості та перетинання кордону всупереч відповідним міжнародним договорам і національному законодавству [9, с. 122].

Б. М. Клименко вважає, що недоторканість державних кордонів варто розглядати в декількох аспектах:

- по-перше, державні кордони недоторкані, тому що недоторкана державна територія. Кордон визначає межі державної території, і довільної зміни кордону не допускається, оскільки не допускається зміни приналежності території;
- по-друге, державні кордони недоторкані в тому розумінні, що недоторкана сама лінія кордону, позначена на місцевості прикордонними знаками, ніхто не має їх права руйнувати і довільно змінювати лінію кордону на найменші величини;
- по-третє, державний кордон недоторканий у тому розумінні, що він визначає кордони правопорядку, встановленого державою на своїй території, і ніхто, будь то приватні або службові особи, не вправі ступити на цю територію без дозволу уповноважених органів [10, с. 49].

Таким чином, з огляду на зазначене, маємо підстави констатувати що, під недоторканістю державного кордону необхідно вважати заборону будь-яких посягань на кордон, утримання від будь-яких вимог або дій, спрямованих на захоплення,

узурпацію частини або всієї території, а також забезпечення територіальної цілісності та незалежності держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Юридический энциклопедический словарь / [гл. ред. А.Я. Сухарев]. – 2-е изд. – М. : СЭ, 1987. – 527 с.
2. Ушаков Н.А. Международное право : основные термины и понятия : учебное пособие / Ушаков Н.А. – М. : ГПРАН, 1996. – 46 с.
3. Трохимчук С.В. Політична географія світу: навч. посібник / С.В. Трохимчук, О.В. Федунь, – Л. : Простір, 2006. – 274 с.
4. Рябов С.Г. Політологічна теорія держави / Рябов С.Г. – 2-ге вид. – К. : ТанDEM, 1996. – 240 с.
5. Цимбалістий Т.О. Конституційно-правовий статус державного кордону України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 20.02.03 “Військове право; військові аспекти міжнародного права” / Т.О. Цимбалістий. – Хмельницький, 1998. – 19 с.
6. Про державний кордон України : Закон України від 04.11.1991 № 1778-12 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 2. – Ст. 5.
7. Акт проголошення незалежності України : постанова Верховної Ради Української СРСР від 24.08.91 р. № 1427-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 38. – Ст. 502.
8. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
9. Юридична енциклопедія в 6 т. – Т. 4: Н-П. – К: Українська енциклопедія імені М.П. Бажана, 2002. – 720 с.
10. Клименко Б.М. Государственные границы – проблемы мира / Клименко Б.М. – М. : Международные отношения, 1964. – 138 с.

9. Державна монополія в гральному бізнесі: позитивні та негативні сторони

Більшість держав на сьогоднішній день перейшли від заборони грального бізнесу до його регулювання, у зв'язку з чим у світі склалися два основних підходи до участі держави в гральному бізнесі - державна монополія щодо всіх азартних ігор або окремих їх видів і відсутність державної монополії. Регулювання грального бізнесу в окремих країнах (Франція, Монако, Нідерланди, Норвегія, Непал, Ліван, Угорщина) здійснюється шляхом визнання виключного права держави на нього.

Негативними сторонами державної монополії є: відсутність конкуренції; залучення інвесторів здійснюється на розсуд держави; наявність “тіньового” грального бізнесу в країні. Позитивною стороною монополії держави на здійснення діяльності у сфері грального бізнесу є можливість дотримання інтересів держави. Позитивними сторонами відсутності державної монополії (Мексика, Туреччина, Ісландія, Андорра) є: стимулювання конкуренції серед учасників грального бізнесу; залучення більш широкого кола суб’єктів господарювання в дану сферу.

У ряді країн передбачені преференції для здійснення діяльності у сфері грального бізнесу для національних компаній (Франція, Молдова) або накладаються додаткові фінансові обтяження на іноземні компанії (Болгарія). Негативними сторонами є: створення перешкод для іноземних інвесторів; зменшення кількості залучених інвестицій. В окремих державах (Єгипет, Туніс, Марокко) організовувати проведення азартних ігор можуть тільки іноземні особи. У неісламських державах такий підхід, як правило, не практикується. У деяких країнах (Росія, Латвія, Польща, Чехія) вітчизняні та зарубіжні компанії беруть участь у гральному бізнесі на рівних умовах.

Позитивними сторонами є: відсутність перешкод для здійснення діяльності у сфері грального бізнесу; можливість залучення іноземних інвестицій в економіку держави. У тих країнах, де відсутня державна монополія на гральний бізнес, він, як правило, є ліцензованим видом діяльності. У штаті Невада (США) видаються необмежені і обмежені ліцензії (якщо кількість ігрових автоматів не перевищує 15 об’єктів, а гральний бізнес є супутнім по відношенню до основної діяльності закладу). У цілому законодавче регулювання грального бізнесу в штаті Невада досить жорстке і визначає всі аспекти проведення азартних ігор: гральні заклади розташовані в основному в готелях, до участі в іграх допускаються тільки особи, які досягли 21 року, ведуться списки осіб, яким заборонений доступ в гральні заклади.

Негативною стороною ліцензування є посередність пропонованих вимог до організаторів азартних ігор. Позитивною стороною є можливість участі у гральному бізнесі широко-

го кола осіб. У законодавстві ряду країн визначено види приміщень (ресторани, готелі), в яких можуть бути розміщені гральні заклади (Киргизстан, США, Єгипет).

У штаті Нью-Джерсі (США) казино може бути відкрито тільки в великому готелі чи іншому подібному місці [1]. Позитивними сторонами є: розвиток туристичної галузі країни; спрямування інвестиційних коштів у розвиток сфери послуг. Законодавство у сфері грального бізнесу не може вважатися сучасним, якщо в ньому не будуть передбачені обмеження, спрямовані на захист вразливих категорій населення та запобігання використання грального бізнесу в злочинних цілях.

Загальноприйнятим є обмеження допуску до ігор або ставками у гральних закладах осіб молодше 18 років. У багатьох країнах діти не можуть входити до приміщення певних гральних закладів. Новою тенденцією є заборона допуску осіб, що страждають залежністю від азартних ігор, для чого створюються спеціальні бази даних. Найчастіше вводиться заборона на відвідування гральних закладів окремими категоріями осіб: особами в уніформі, суддями, нотаріусами, а також співробітниками правоохоронних органів (якщо вони не знаходяться при виконанні службових обов'язків).

Позитивною стороною є захист соціально вразливих категорій населення. У світі існують три основні системи оподаткування. Податками обкладаються валова виручка або доходи (Франція, Угорщина, Німеччина, Бельгія, ПАР, Австралія, штат Невада, США). Позитивною стороною є можливість передбачити низьку ставку податку на доходи. У штаті Невада встановлені різні системи оподаткування залежно від виду ліцензії. Так, власник необмеженої ліцензії сплачує податок, який розраховується за такою схемою: 3,5 відсотка від перших 50 тис. доларів США, потім 4,5 відсотка від наступних 84 тис. доларів США. У разі, коли валова виручка перевищує 134 тис. доларів США на місяць, то від суми, що перевищує 134 тис. доларів США, додатково сплачується податок у розмірі 6,75 відсотка [1].

Негативними сторонами обкладення податком валової виручки або доходів є: відсутність обліку витрат у разі, якщо податок обчислюється від валової виручки; встановлення завищених ставок податку на гральний бізнес. В Німеччині сере-

дня податкова ставка для грального бізнесу становить 80 відсотків від валового доходу грального закладу і встановлюється законами земель. Існують винятки, наприклад, податкова ставка може складати всього 65 - 70 відсотків у перші роки діяльності казино, проте з часом вона все одно стане 80 відсотків. Більше того, для закладів, доходи яких дуже високі, податкова ставка збільшується і може досягати більше 90 відсотків. Податками обкладається ігрове обладнання (Домініканська Республіка). Позитивною стороною є можливість одержання більш високого прибутку, що залишається в розпорядженні платника. Негативною стороною є необхідність сплати податків навіть у разі неотримання платником доходу від грального бізнесу. У ряді країн (Латвія, Польща, Болгарія, Іспанія, Чехія) використовується змішана система, коли податком обкладаються як валова виручка, так і ігрове обладнання.

У ряді країн (Бельгія, Хорватія) ліцензія на здійснення грального бізнесу видається лише після формування та розміщення здобувачем на спеціальному депозитному рахунку банку гарантійного фонду. Гарантійний фонд створюється з метою забезпечення фінансових зобов'язань власника відповідної ліцензії і встановлюється найчастіше в залежності від виду грального закладу. Негативними сторонами є: додаткові витрати організаторів азартних ігор на здійснення грального бізнесу; формування гарантійного фонду незалежно від виду та кількості грального обладнання. Позитивною стороною є забезпечення фінансових зобов'язань організатора азартних ігор[1].

Таким чином, можемо зробити висновок, що у світі немає однакової думки стосовно державної монополії в гральному бізнесу, і тому кожна країна приймає відповідні нормативні акти щодо регулювання цього виду бізнесу із урахуванням менталітету та традицій населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Об утверждении Концепции развития игрового бизнеса в Республики Беларусь : утвр. постановлением Советов Министров Республики Беларусь от 12.01.2011 № 31.

10. Діяльність органів публічної адміністрації щодо регулювання питання перетинання державного кордону: на прикладі Республіки Білорусь

В останні роки білоруським законодавством скасовано багато обмежень на в'їзд до Республіки Білорусь і виїзд з неї для білоруських та іноземних громадян, в результаті чого значно збільшилось бажаючих перетнути державний кордон. Адміністративно - правовий режим виїзду з Республіки Білорусь і в'їзду до Республіки Білорусь, з одного боку, є складовою частиною адміністративно - правових режимів, спрямованих на забезпечення державної безпеки в цілому і державному кордоні зокрема. З іншого боку, він є самостійним адміністративним режимом, регулюючим безпосередньо суспільні відносини, що виникають на державному кордоні у зв'язку з виїздом громадян з Республіки Білорусь і в'їздом їх на територію Республіки Білорусь.

У розробці, встановленні та забезпеченні адміністративно правового режиму “виїзд – в'їзд” беруть участь Президент Республіки Білорусь; Уряд Республіки Білорусь; МЗС Республіки Білорусь; МВС Республіки Білорусь; ДПК Республіки Білорусь та інші міністерства і відомства Республіки Білорусь; державні та громадські організації Республіки Білорусь [1, с. 160]. Президент Республіки Білорусь затверджує шляхом підписання закони Республіки Білорусь і міжнародні договори Республіки Білорусь з іноземними державами, що встановлюють основні положення адміністративно - правового режиму “виїзд – в'їзд” [1].

Уряд Республіки Білорусь приймає рішення про порядок виїзду – в'їзду білоруських громадян, іноземних громадян та осіб без громадянства; затверджує перелік міст і районів, закритих для відвідування іноземними громадянами і встановлює правила перебування іноземних громадян в Республіці Білорусь; затверджує зразки документів, що засвідчують громадянство Республіки Білорусь; розробляє заходи, що забезпечують реалізацію прав громадянами Республіки Білорусь на вільний виїзд за межі Республіки Білорусь і безперешкодне пове-

рення в Україну, а також заходи, спрямовані на вдосконалення порядку відряджання громадян нашої країни за кордон.

МЗС Республіки Білорусь на основі рішень вищих органів державної влади і управління Республіки Білорусь оформляє в межах своєї компетенції документи на право виїзду з Республіки Білорусь і в'їзду до Республіки Білорусь громадянам Республіки Білорусь, іноземцям та особам без громадянства. Дипломатичні представництва або консульські установи МЗС Республіки Білорусь приймають клопотання про виїзд з Республіки Білорусь та в'їзд до Республіки Білорусь у приватних справах. До приватних справ відносяться зустріч з близькими родичами, укладення шлюбу, відвідування важко хворих родичів, відвідування місць поховання близьких родичів, вирішення питань про спадщину та інші поважні причини [1, с. 161]. Дипломатичними представництвами чи консульськими установами МЗС Республіки Білорусь встановлюється і продовжується термін тимчасового перебування громадян Республіки Білорусь за кордоном у приватних справах.

Найбільш складною і комплексною за своїм змістом є діяльність МВС Республіки Білорусь щодо забезпечення адміністративно - правового режиму “виїзд – в'їзд”, на яку покладається відповідальність щодо юридичного оформлення більшості документів для всіх категорій громадян Республіки Білорусь (виїжджають з Республіки Білорусь на певний час, виїжджають з неї на постійне місце проживання, що в'їжджають до Республіки Білорусь і т. д.). МВС Республіки Білорусь забезпечує права громадян Республіки Білорусь на вільний виїзд за її межі і безперешкодне повернення; видає дозвіл іноземним громадянам на виїзд за кордон і в'їзд в Республіку Білорусь у приватних справах; визначає правила перебування іноземних громадян в Республіці Білорусь та здійснює контроль за додержанням вимог нормативних актів, що регулюють питання адміністративно - правового режиму “виїзд – в'їзд” [3].

Міністерства та відомства Республіки Білорусь, які здійснюють на Державному кордоні Республіки Білорусь митний, санітарно - карантинний, ветеринарний, фітосанітарний та інші види контролю видають у межах своєї компетенції нормативні акти, обов'язкові для виконання всіма юридичними

та фізичними особами на території Республіки Білорусь; контролюють дотримання підприємствами, організаціями, установами, громадськими об'єднаннями вимог міжнародних договорів Республіки Білорусь, законодавства Республіки Білорусь з питань, що входять в їх компетенцію. У необхідних випадках у пунктах пропуску через державний кордон контрольні органи (пункти) організують практичну роботу, встановлюють засоби і методи контролю відповідно до установлених вимог. Вони взаємодіють один з одним і сприяють ДПК Республіки Білорусь в охороні Державного кордону Республіки Білорусь і дотриманні правил її перетину фізичними особами.

Діяльність ДПК Республіки Білорусь і органів прикордонної служби у сфері забезпечення адміністративно - правового режиму “виїзд – в'їзд” за своїм змістом також є багатоплановою і складається з досить відособлених напрямів. У кінцевому рахунку вона спрямована на забезпечення виїжджають і в'їжджають особами встановлених правил перетину Державного кордону Республіки Білорусь. Це досягається шляхом участі органів управління ДПК Республіки Білорусь і органів прикордонної служби у розробці проектів концепцій національної та прикордонної безпеки Республіки Білорусь; розробці та внесення в установленому порядку на розгляд Президента Республіки Білорусь та Ради Міністрів Республіки Білорусь пропозицій з питань проведення державної прикордонної політики, вдосконалення захисту та охорони державного кордону, забезпечення її режиму і функціонування пунктів пропуску; розробці нормативних актів, що визначають правила перетину Державного кордону Республіки Білорусь фізичними та юридичними особами.

Органи прикордонної служби Республіки Білорусь з метою забезпечення адміністративно - правового режиму “виїзд – в'їзд” відповідно до законодавства зобов'язані: здійснювати в межах своєї компетенції заходів по боротьбі з незаконною міграцією, організованою злочинністю, тероризмом, контрабандою та адміністративними митними правопорушеннями; контролювати додержання громадянами та організаціями режиму державного кордону, прикордонного режиму та режиму в пунктах пропуску через державний кордон; здійснювати прикор-

донний контроль і пропуск через державний кордон громадян, товарів (у пунктах спрощеного пропуску через державний кордон), а також в межах своєї компетенції транспортних засобів у порядку, встановленому законодавством Республіки Білорусь; розробляти і здійснювати у взаємодії з іншими уповноваженими державними органами заходи щодо вдосконалення пропуску через державний кордон громадян, брати участь у реалізації заходів щодо вдосконалення пропуску через Державний кордон вантажів, товарів, тварин і транспортних засобів; попереджати і припиняти в'їзд до Республіки Білорусь іноземних громадян та осіб без громадянства, яким відповідно до законодавчими актами Республіки Білорусь та міжнародними договорами заборонено в'їзд до Республіки Білорусь, а також виїзд громадян, право на виїзд яких з Республіки Білорусь тимчасово обмежено [4].

У компетенцію органів прикордонної служби в цій сфері також входить організація загального обліку фізичних осіб, які перетинають державний кордон; виявлення окремих осіб, які перебувають на оперативному обліку правоохоронних органів Республіки Білорусь та виконання інших функцій, встановлених відомчими нормативними правовими актами [1, с. 163].

Необхідно відзначити особливу роль КДБ Республіки Білорусь у сфері забезпечення адміністративно - правового режиму “виїзд – в'їзд”. Органи державної безпеки відповідно до законодавства беруть участь у межах своєї компетенції у вирішенні питань, що стосуються в'їзду на територію Республіки Білорусь та виїзду за її межі громадян Республіки Білорусь, іноземних громадян та осіб без громадянства, а також режиму перебування іноземних громадян та осіб без громадянства на території Республіки Білорусь; вносять пропозиції до державних органів та інші організації, що здійснюють діяльність з використанням державних таємниць, про тимчасове обмеження права громадян, обізнаних про державну таємницю, на виїзд з Республіки Білорусь; проводять у межах своєї компетенції перевірочні заходи щодо громадян у зв'язку з наданням їм допуску до державних таємниць, здійсненням ними діяльності у сфері державних таємниць; вносять приписи до державних органів та інші організації, які здійснюють діяльність з використанням державних таємниць, про припинення допуску до державних

таємниць громадян; здійснюють інші повноваження відповідно до іншими актами законодавства Республіки Білорусь.

Таким чином, можемо зробити висновок, що адміністративно - правовий режим “виїзд – в’їзд” встановлюється Урядом Республіки Білорусь відповідно до положення міжнародних договорів і нормативних правових актів Республіки Білорусь, які, як правило, погоджуються з відповідними органами державного управління Республіки Білорусь. Здійснення контролю за підтриманням режиму “виїзд – в’їзд” покладається на органи внутрішніх справ, органи прикордонної служби, органи державної безпеки та інших державні органи Республіки Білорусь в межах їх компетенції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Административно-правовые режимы Республики Беларусь / В.Ф. Ермолович [и др.] / под общ. ред. В.Ф. Ермолович ; М-во внутр. Дел Респ. Беларусь, учреждение образования «Акад. М-ва внутр. дел Респ. Беларусь». – Минск : Акад. МВД. – 291 с.
2. О Президенте Республики Беларусь [Електронний ресурс]: Закон Респ. Беларусь от 21.02.1995 № 3602-XII .- Режим доступу <http://www.pravoby.info/docum09/part33/akt33750.htm>
3. Об органах внутренних дел Республики Беларусь [Електронний ресурс]: Закон Респ. Беларусь от 17.07.2007 № 263-3. – Режим дступу: <http://www.pravoby.info/docum09/part09/akt09539.htm>
4. Об органах пограничной службы Республики Беларусь [Електронний ресурс]: Закон Респ. Беларусь от 11.11.2008 № 454-3. – Режим доступу: <http://www.pravoby.info/docum09/part03/akt03682.htm>

11. Особливості заканадавчого регулювання інформаційної безпеки в Республіці Білорусь

Законодавство Республіки Білорусь, що стосується забезпечення інформаційної безпеки, почало формуватися з моменту здобуття країною незалежності, і в даний час, динамічно розвиваючись, має вертикальну (за видами юридичних актів) і горизонтальну (по галузях законодавства) структуру. Перший високотехнологічний злочин в Білорусії був зафіксован 20 лис-

топада 1998 року. Так, впровадивши в програмне забезпечення комп'ютера шкідливу програму "BackOrifice", зловмисник здійснив несанкціонований доступ до мережових реквізитів користувачів Інтернету з числа клієнтів найбільшого в Білорусії столичного сервіс-провайдера [1, с. 100-101]. За період з 1998 по 2000 рр. було порушено лише 3 кримінальні справи, пов'язаних з використанням комп'ютерних технологій. З моменту набрання чинності у 2001 році КК Білорусії число зареєстрованих злочинів даної категорії почало стрімко зростати.

Багато дослідників, в тому числі і закордонні, відзначають прогресивний характер КК Білорусії, який досить точно сприйняв концепцію комп'ютерної злочинності, майбутні її тенденції, і в цьому відношенні навіть випередив Конвенцію Ради Європи про кіберзлочинність 2001 року. У Кримінальному Кодексі Білорусії 1999 р. включена глава № 31 "Злочини проти інформаційної безпеки", що містить 7 складів злочинів. 8 листопада 2011 року був прийнятий Указ Президента Республіки Білорусь № 515 "Про деякі питання розвитку інформаційного суспільства в Республіці Білорусь", який передбачає створення Ради з розвитку інформаційного суспільства при Президентові Республіки Білорусь, а також затверджує Положення про Раду з розвитку інформаційного суспільства при Президентові Республіки Білорусь, склад зазначеної Ради та Положення про незалежного регулятора у сфері інформаційно - комунікаційних технологій, складу Ради незалежного регулятора у сфері інформаційно-комунікаційних технологій [2].

У зв'язку з розвиненням комп'ютеризації у республіці з'явилася необхідність вдосконалення процесу документообігу та відповідної нормативної основи. У зв'язку з цим був прийнятий 28 грудня 2009 року Закон Республіки Білорусь "Про електронний документ і електронний цифровий підпис" [3]. У листопаді 2010 року Указом Президента Республіки Білорусь була прийнята нова Концепція національної безпеки, в якій вперше було дано визначення інформаційної безпеки, визначено основні національні інтереси в інформаційній сфері, а також названі внутрішні і зовнішні джерела загроз інформаційної безпеки. Пріоритетним напрямком на шляху нейтралізації цих загроз відповідно до документа є вдосконалення нормативної право-

вої бази забезпечення інформаційної безпеки і завершення формування комплексної державної системи забезпечення інформаційної безпеки. При цьому важливе значення відводиться нарощуванню діяльності правоохоронних органів щодо запобігання, виявлення та припинення злочинів проти інформаційної безпеки, а також надійному забезпеченню безпеки інформації, що охороняється відповідно до законодавства.

27 травня 2009 року набула чинності Постанова Ради Міністрів Республіки Білорусь № 675 [4], якою було затверджено Положення про порядок захисту інформації, Положення про порядок атестації систем захисту, Положення про порядок проведення експертизи засобів захисту інформації. Ці положення розроблені відповідно до Закону Республіки Білорусь від 10 листопада 2008 року “Про інформацію, інформатизації і захисту інформації” та визначають порядок захисту інформації в державних інформаційних системах, а також інформаційних системах, що містять інформацію, поширення і (або) надання якої обмежено, порядок атестації та державної експертизи систем і засобів захисту такої інформації. Повсюдне поширення в Білорусії мережі Інтернет призвело не тільки до того, що кіберпростір став одним з основних джерел отримання інформації, але й до того, що Інтернет став “майданчиком” скоєння різних правопорушень і, особливо, в комерційній сфері. Все це вимагало від держави вжиття рішучих заходів щодо створення нормативної основи регулювання національного сегменту мережі Інтернет.

З цією метою 1 лютого 2010 року був прийнятий Указ Президента Республіки Білорусь № 60 “Про заходи щодо вдосконалення використання національного сегменту мережі Інтернет” [5]. Документ спрямований на захист інтересів громадян, суспільства і держави в інформаційній сфері, підвищення якості та здешевлення інтернет-послуг, забезпечення подальшого розвитку національного сегменту мережі Інтернет. Пізніше на виконання даного указу в квітні 2010 року були прийняті дві Постанови Ради Міністрів Республіки Білорусь - № 644 та № 649 [6, 7]. Дані нормативні акти регламентують порядок реєстрації та здійснення юридичними та фізичними особами діяльності з реалізації товарів, виконання робіт, надання послуг

на території Республіки Білорусь з використанням інформаційних мереж, систем і ресурсів, що мають підключення до мережі Інтернет.

Саме сукупність даних нормативних правових актів становить правову основу регулювання відносин, що складаються в процесі обігу інформації та забезпечення інформаційної безпеки. Таким чином, можемо зробити висновок, що норми кримінального закону Республіки Білорусь про злочини проти інформаційної безпеки є частиною національного інформаційного законодавства як комплексної галузі права і захищають найбільш важливі суспільні відносини у даній сфері. Прийняття КК Білорусії з одного боку опосередковано викликало зростання числа комп'ютерних злочинів, так як у нього були включені склади, що раніше не мали місця в національному кримінальному законодавстві; а з іншого боку правоохоронці отримали “інструментарій” боротьби з комп'ютерними злочинами у вигляді норм кримінального закону, що передбачають кримінальну відповідальність за вчинення подібних діянь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маслеченко, С.В. Білоруський сегмент злочинності у сфері високих технологій. - 2007 - С.100 -104.
2. Указ Президента Республіки Білорусь від 8 листопада 2011 року № 515 «Про деякі питання розвитку інформаційного суспільства в Республіці Білорусь» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oac.gov.by/law/law/19.html>.
3. Закон Республіки Білорусь від 28 грудня 2009 року № 113 -З « Про електронний документ і електронний цифровий підпис». НРПА від 12 січня 2010 р. № 2/ 1665. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oac.gov.by/law/law/14.html>.
4. Постанова Ради Міністрів Республіки Білорусь від 27 травня 2009 р., № 675 «Про деякі питання захисту інформації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oac.gov.by/law/law/21.html>.
5. Указ Президента Республіки Білорусь № 60 «Про заходи щодо вдосконалення використання національного сегменту мережі Інтернет» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oac.gov.by/law/law/12.html>.
6. Постанова Ради Міністрів Республіки Білорусь № 644 Про деякі питання вдосконалення використання національного сегменту глобальної

комп'ютерної мережі Інтернет » [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oac.gov.by/law/law/02.html>.

7. Постанова Ради Міністрів Республіки Білорусь № 649 «Про реєстрацію інтернет -магазинів в Торговому реєстрі Республіки Білорусь, механізм контролю за їх функціонуванням та внесення доповнень і змін до деяких постанов Рад Міністрів Республіки Білорусь» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oac.gov.by/law/law/03.html>.

12. Органи внутрішніх справ як один із суб'єктів протидії корупції: питання сьогодення

Окреслено коло суб'єктів, які безпосередньо здійснюють у межах своєї компетенції заходи щодо виявлення, припинення та розслідування корупційних правопорушень. Особлива увага приділена ОВС та заходам, які вживають щодо протидії корупції. Одним із пріоритетних напрямів розбудови України як демократичної держави є боротьба з корупцією. Наразі в державі створені умови для викорінення корупційних проявів і не просто задекларовано наміри запобігання та протидії корупції, а реально виявлено політичну волю на вищих щаблях влади щодо проведення повного реформування не лише антикорупційного законодавства, а і всієї державної антикорупційної політики.

На важливість даної проблеми звертали увагу у свої працях такі вітчизняні вчені, як: О.М. Бандурка, М.Ю. Бездольний, С.М. Гусаров, О.В. Джафарова, Д.Г. Заброра, В.А. Завгородній, М.І. Мельник, О.М. Охотнікова, О.Я. Прохоренко, С.С. Вогульський, С.С. Серьогін, О.В. Ткаченко, Р.М. Тучак, С.О. Шатрава та інші.

На сьогодні Закон України “Про засади запобігання і протидії корупції” чітко визначив перелік спеціально уповноважених суб'єктів, які безпосередньо здійснюють у межах своєї компетенції заходи щодо виявлення, припинення та розслідування корупційних правопорушень. Отже, відповідно до п. 5 ст. 5 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції” спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції є органи прокуратури, спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх

справ України, податкової міліції, по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, підрозділи внутрішньої безпеки митних органів, якщо інше не передбачено законом [1, с. 117].

Слід зазначити, особливість діяльності органів внутрішніх справ як суб'єкта протидії корупції полягає в тому, що вони повсякденно протидіють корупції. Тому, за результатами вжитих упродовж 2012 року практичних заходів було направлено до суду 1018 протоколів, складених за матеріалами органів внутрішніх справ, у тому числі 612, або 60,1%, – безпосередньо спецпідрозділами БОЗ МВС України, які відповідно до ч. 5 ст. 5 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції” є спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції.

За результатами їх судового розгляду оштрафовано 799 осіб, у тому числі 446, або 55,8%, – за використання службового становища (ст. 172-2 КУпАП), а також за порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 172-4 КУпАП), – 52, одержання дарунка (пожертви) (ст. 172-5 КУпАП) – 11, порушення вимог фінансового контролю (ст. 172-6 КУпАП) – 192, не повідомлення про конфлікт інтересів (ст. 172-7 КУпАП) – 26, незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень (ст. 172-8 КУпАП) – 2, та невиконання заходів щодо протидії корупції (ст. 172-8 КУпАП) – 6.

Зокрема, до відповідальності у вигляді штрафу притягнуто 118 місцевих депутатів, 50 держслужбовців (з них по 1 – 2-ї та 3-ї категорії, 6 – 4-ї категорії), 130 посадових осіб органів місцевого самоврядування (з них 2 – 3-ї категорії, 88 – 4-ї категорії), 19 службових осіб держадміністрацій, а також працівників податкової (2), кримінально-виконавчої (8), прикордонної (4) та митної (2) служб, органів цивільного захисту (6), внутрішніх справ (112) та військовослужбовців (12). Загальна сума штрафів склала 833 тис. 857 грн.

Зокрема, за рішенням суду накладено штраф у розмірі 850 грн. на директора департаменту одного із міністерств, який одночасно виконував роботи з надання експертно-консультаційних послуг та отримав кошти в розмірі 1 тис. грн.,

чим порушив встановлені законом обмеження щодо заняття іншою оплачуваною діяльністю (ст. 172-4 КУпАП). За порушення вимог фінансового контролю (ст. 172-6 КУпАП) оштрафовано на 170 грн. голову райради (посадова особа місцевого самоврядування 3-ї категорії) та трьох депутатів райради, які не подали у встановлені терміни декларації про доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за 2011 рік [2].

Враховуючи викладене, можна зробити висновок, що діяльність МВС України спрямована на викорінення корупції в Україні. Тому вони не зупиняються на досягнутому та продовжують спрямовувати всі заходи на підвищення ефективності оперативно-службової діяльності у сфері боротьби з корупцією. Конкретні завдання на цьому пріоритетному напрямку роботи визначені Планом основних заходів Міністерства внутрішніх справ на 2013 рік, рішенням колегії МВС України від 18.01.2013 “Про підсумки оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України за 2012 рік, ефективність їх роботи в умовах докорінної зміни кримінального процесуального законодавства та завдання щодо посилення протидії злочинності, забезпечення охорони громадського порядку і безпеки, зміцнення кадрового потенціалу, дисципліни і законності серед особового складу у 2013 році”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шатрава С.О. Діяльність спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції: питання сьогодення // Право і безпека – 2012. - № 5(47). ст. 117-120.
2. Інформація спеціально уповноваженого суб'єкта у сфері протидії корупції про вжиті у 2012 році заходи щодо протидії корупції та про осіб, притягнутих до відповідальності за вчинення корупційний правопорушень [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.guboz.gov.ua/index.php?option=com_

13. Основні суб'єкти, які забезпечують безпеку життєдіяльності персоналу ОВС України

Для будь-якого процесу управління характерна наявність певного кола суб'єктів управління, які так чи інакше впливають на об'єкт з метою переведення останнього у новий бажаний стан для забезпечення його ефективного функціонування, досягнення поставлених цілей. Коло суб'єктів, які безпосередньо впливають на процеси управління щодо забезпечення безпеки життєдіяльності персоналу, спрямовують свою роботу на мінімізацію та уникнення негативного впливу різних факторів на працівників ОВС.

Найбільш ґрунтовно проблема безпеки життєдіяльності персоналу в ОВС України висвітлена у працях О.М. Бандурки, І.Л. Бачило, Ю.П. Битяка, Є.Д. Додіна, Р.В. Калюжного, С.В. Ківалова, В.К. Колпакова, О.Ю. Михайлової, О.Ю. Синявської, та ін. Теоретичні аспекти статусу органів державної влади розглядалися у працях В. Б. Авер'янова, О.М. Бандурки, О.В. Джафарової, О. В. Кузьменко, В. Л. Наумова, В. Ф. Опришка, О. П. Рябченко, А.О. Селіванова, М. М. Тищенко, О. Ф. Фрицького, О. І. Харитонової, В. М. Шаповала, Л.П. Юзькова, М.К. Якимчука та інших учених. Роботи зазначених авторів присвяченні проблемам визначення адміністративно – правового статусу як органів виконавчої влади, так і посадових осіб.

Система суб'єктів забезпечення безпеки життєдіяльності персоналу ОВС – це сукупність органів і посадових осіб, які відповідно до законодавства є учасниками управлінських відносин, чия діяльність спрямована на усунення факторів, небезпечних для життя, здоров'я, честі, гідності і недоторканності громадян як під час виконання працівниками органів внутрішніх справ своїх посадово-функціональних завдань та обов'язків, так і в їх особистій життєдіяльності, та які наділені управлінськими функціями у сфері забезпечення безпеки життєдіяльності персоналу органів внутрішніх справ України та здатні їх здійснювати [1, с. 132].

Основними суб'єктами, що забезпечують безпеку життєдіяльності персоналу ОВС України є :

1. Верховна Рада України - парламент як єдиний орган законодавчої влади в державі. Саме до повноваження Верховної Ради належить внесення змін до Конституції України, де закріплено основні права, свободи та обов'язки людини і громадянина, інші основоположні засади організації державної влади в країні тощо; призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захист прав і свобод людини в Україні; затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Міністерства внутрішніх справ України тощо [2].

Протягом останніх років Верховною Радою України було прийнято велика кількість нормативно – правових актів, які стосуються діяльності Міністерства внутрішніх справ України. До таких нормативно-правових актів можна віднести: Дисциплінарний статут ОВС України; Закон України “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб”; Закон України “Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів”; Закон України “Про статус ветеранів військової служби і ветеранів органів внутрішніх справ і деяких інших осіб та їх соціальний захист”.

2. Президент України як гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. У межах своєї компетенції та на виконання Конституції і законів України Президент здійснює оперативне керівництво органами виконавчої влади, в тому числі органами внутрішніх справ. Для забезпечення виконання своїх повноваження Президент наділяється правом видавати укази і розпорядження, які є обов'язковими для виконання, у тому числі і ті, що мають відношення до забезпечення безпеки життєдіяльності персоналу ОВС України [2]. До них можна віднести: Указ Президента України “Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України”; Указ Президента України “Про День міліції”.

3. Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади. Одним з основних завдань Кабінету Міністрів України є реалізація заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина. З метою забезпечення належної службової діяльності органів внутрішніх справ України Кабінетом Міністрів України видаються нормативно-правові акти, спрямовані на регулювання та деталізацію основних прав та інтересів працівників міліції в цілому, а також на гарантування їх особистої безпеки [1, с. 133].

З метою підвищення ефективності діяльності Кабінету Міністрів України в цілому та координації роботи центральних органів виконавчої влади у формуванні та реалізації державної політики в Кабінеті Міністрів діють урядові комітети, зокрема Урядовий комітет з питань національної безпеки, правової, молодіжної політики, екології та підготовки до проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу, до складу якого входить Міністр внутрішніх справ України [3].

До компетенції урядових комітетів входить попередній розгляд проектів законів, у тому числі й тих, що стосуються забезпечення безпеки працівників органів внутрішніх справ, військовослужбовців, попередній розгляд актів Президента України, постанов Кабінету Міністрів, проектів розпоряджень Кабінету Міністрів про схвалення концепцій реалізації державної політики у сфері національної безпеки, оборони, правоохоронної діяльності та роботи підприємств військово-промислового комплексу, концепцій державних цільових програм та концепцій законів тощо [1, с. 133]. До таких постанов можна віднести: Постанова Кабінету Міністрів України “Деякі питання надання підрозділами Міністерства внутрішніх справ та Державної міграційної служби платних послуг”.

Отже, суб'єкти забезпечення безпеки життєдіяльності персоналу ОВС України за своєю юридичною природою є досить різними. Вони відрізняються між собою місцем у системі органів державної влади, юридичною силою правових актів, які вони видають у процесі своєї діяльності тощо. Кожен з них відіграє особливу роль в забезпеченні безпеки життєдіяльності персоналу в ОВС України, адже певна прогалина, не уточнен-

ня, невірною викладена мета того чи іншого нормативно – правового акту тягне за собою негативні наслідки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Михайлова Ю. О. Система суб'єктів забезпечення безпеки життєдіяльності персоналу органів внутрішніх справ // Право і безпека – 2010. - № 5(37). Ст. 132-137.
2. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
3. Про затвердження переліку урядових комітетів та їх посадові складу [Електронний ресурс]: розпорядження Кабінету Міністрів України от від 1 листопада 2010 р. № 2071-р. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2071-2010-%D1%80>

14. Проблеми насильства в сім'ї в Україні: шляхи їх подолання

Незважаючи на всі кроки зроблені органами влади України щодо створення нашої держави правовою, соціальною, демократичною проблема насильства в сім'ї на сьогодні залишається широко розповсюджена. Не дивлячись на існування у цій сфері великої кількості законів та підзаконних нормативних-правових актів, насильство в сім'ї залишається одним із серйозних проявів порушення прав людини.

Багато науковців, а саме: О.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, О.М. Джужа, О.В. Джафарова, О.М. Ключев, К.Б. Левченко, Ю.В. Лисюк, О.В. Негодченко, Г.О. Пономаренко, Т.В. Шимко, Х.П. Ярмачі визначають, що насильство в сім'ї є найпоширенішим серед видів насильства та найскладнішим для протидії. Згідно з чинним українським законодавством насильство в сім'ї розглядається як будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю [1].

Проблема насильства в сім'ї - це не тільки питання безпеки окремої особи, але й безпека держави в цілому. Сім'я є основою суспільства і повинна перебувати під особливим захистом держави. На сьогодні в Україні, простежуються тенденції до поширення насильницьких дій у сім'ї, у стосунках батьків і дітей, чоловіка і жінки. У сім'ях від насильства потерпають всі члени родини, але найчастіше воно торкається слабких, нездатних захистити себе і залежних членів сім'ї: дітей, людей похилого віку, осіб з обмеженими фізичними чи психічними можливостями, жінок. Більшість фахівців стверджують, що найбільше потерпають від насильства в сім'ї жінки та неповнолітні діти.

У сім'ях жінки страждають від побиття, словесних образ, знущань, морально-етичних принижень, погроз та сексуальних домагань. Такого насильства зазнають жінки всіх вікових і соціально-економічних груп. В Україні постраждали жінки рідко звертаються до органів внутрішніх справ зі скаргою за власної ініціативи. Серед причин такої поведінки – страх помсти з боку партнера, страх зганьбити сім'ю, відчуття власної провини, занижена самооцінка, а також фінансова залежність. Насильство й жорстоке поводження поширене також щодо дітей.

Дослідники стверджують, що діти в Україні практично не обізнані щодо можливостей захисту від жорстокого поводження і отримання допомоги. За кордоном основна кількість повідомлень про жорстоке поводження з дітьми надходить від вчителів, оскільки вони бачать дитину майже щодня та мають можливість спостерігати за її станом. В Україні така практика не розповсюджена. Проблема насильства в сім'ї над жінками і дітьми в нашому суспільстві є водночас і дуже старою, і новою. Старою – тому що вона існує стільки часу, скільки існує й сім'я. Новою – тому що на сьогодні еволюційна суспільна свідомість дає можливість усвідомити це явище як соціальне зло, як порушення прав певних членів суспільства [2, с. 151]. Слід зазначити, що існують зовнішні та внутрішні причини, які сприяють вчиненню насильства в сім'ї.

До зовнішніх причин можна віднести: 1) майнове розшарування суспільства, зниження рівня життя частини населення України, безробіття, бідність, соціально-побутова невлаштованість; 2) низький загальний рівень духовності, інтелі-

гентності, вихованості в сімейних відносинах; 3) низька соціальна та юридична захищеність жертв домашнього насильства. До внутрішніх причин можна віднести: 1) низький рівень особистої культури; 2) нерівномірний розподіл влади між чоловіком і жінкою; 3) зловживання алкоголем, наркотиками; 4) психічні розлади; 5) низька самооцінка особи; 6) високий рівень агресії.

Із наведеного можна зробити висновок, що незалежно від умовного поділу вказаних причин, практично всі вони в різному співвідношенні формують те негативне підґрунтя, що сприяє вчиненню насильства у сім'ї. Отже, насильство в сім'ї стає тривожним фактором українського соціальної дійсності, загрожуючи демократичному розвитку суспільства, вільного від дискримінації, руйнуючи людські стосунки і спотворюючи моделі виховання молодого покоління[3, с. 155].

Викладене дає підстави для таких пропозицій щодо вдосконалення протидії насильству в сім'ї: посилення громадського контролю за дотриманням законодавства у сфері запобігання гендерному насиллю; посилення громадського контролю за діями державних органів, які мають виявляти на ранньому етапі сім'ї, в яких відбувається насильство або є реальна загроза його вчинення; сприяння підвищенню рівня правової культури серед населення через засоби масової інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України “Про попередження насильства в сім'ї” від 15 листопада 2001 року, № 2789-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/2789-14>.
2. Шимко Т.В. Насильство в сім'ї як порушення прав людини / Шимко Т.В. // Взаємодія ОВС та громадських організацій щодо протидії насильству у сім'ї: м.к.с. — Івано-Франківськ : ЛДУВС ПЮІ, 2010. – С. 229.
3. Шимко Т.В. Насильство в сім'ї – проблеми сьогодення / Шимко Т.В. // Взаємодія ОВС та громадських організацій щодо протидії насильству у сім'ї: м.к.с. — Івано-Франківськ : ЛДУВС ПЮІ, 2010. – С. 229.

15. Адміністративна відповідальність за порушення правил системи реєстрації населення в Республіці Білорусь

Система реєстрації населення як один з важливих правових інститутів забезпечується різними заходами правового захисту, зокрема застосуванням заходів адміністративної відповідальності. Застосування цих заходів визначається характером порушення, ступенем провини та іншими факторами, які обов'язково враховуються при розгляді конкретного правопорушення [1, с. 116]. КпАП Республіки Білорусь (ст. 23.53-23.55) встановлені протиправні діяння, вчинення яких тягне адміністративну відповідальність громадян за порушення правил системи реєстрації населення [2].

Такими адміністративними правопорушеннями є:

1. проживання без реєстрації за місцем проживання або за місцем перебування у випадках, коли реєстрація за місцем перебування є обов'язковою;

2. проживання без документів, що засвідчують особу, або за недійсними документами, що посвідчують особу;

3. незаконне вилучення посадовою особою документа, що посвідчує особу;

4. прийняття документа, що посвідчує особу, а також проїзного документа Республіки Білорусь, що видається окремим категоріям іноземних громадян та осіб без громадянства, які постійно проживають в Республіці Білорусь, в заставу;

5. порушення іноземним громадянином або особою без громадянства правил перебування в Республіці Білорусь, тобто перебування в Республіці Білорусь без візи Республіки Білорусь, міграційної карти, паспорта або іншого документа, що його замінює, призначеного для виїзду за кордон і виданого відповідним органом держави громадянської належності або звичайного місця проживання іноземного громадянина або особи без громадянства або виданого міжнародною організацією, або перебування в Республіці Білорусь за недійсними документами, недотримання встановленого порядку реєстрації або пересування і вибору місця проживання або місця перебування, ухилення від виїзду після закінчення визначеного їм те-

рміну перебування, а також порушення правил транзитного проїзду (транзиту) через територію Республіки Білорусь або порядку заняття трудової або іншої діяльності;

6. невжиття індивідуальним підприємцем або уповноваженою посадовою особою юридичної особи, приймаючими іноземного громадянина або особу без громадянства, встановлених заходів щодо їх своєчасної реєстрації, отримання ними дозволу на тимчасове проживання в Республіці Білорусь, виїзду цих осіб із Республіки Білорусь після закінчення визначеного їм терміну перебування в Республіці Білорусь;

7. невжиття фізичною особою, що запросив до Республіки Білорусь іноземного громадянина або особу без громадянства, встановлених заходів щодо їх своєчасної реєстрації, виїзду з Республіки Білорусь після закінчення визначеного їм терміну перебування в Республіці Білорусь;

8. надання житлового чи іншого приміщення для проживання, транспортного засобу іноземному громадянину чи особі без громадянства, що знаходиться в Республіці Білорусь з порушенням правил перебування в Республіці Білорусь і правил транзитного проїзду (транзиту) через територію Республіки Білорусь, або використання іноземного громадянина або особи без громадянства для здійснення трудової, підприємницької або іншої діяльності з порушенням встановленого порядку.

Дія цієї норми не поширюється на осіб, які звернулися з клопотанням про надання статусу біженця або додаткового захисту або притулку в Республіці Білорусь за умови, що вони без зволікань звернулися з таким клопотанням.

Суб'єктами вищеназваних проступків можуть бути: громадяни Республіки Білорусь; іноземні громадяни (за винятком іноземців, що володіють дипломатичним імунітетом); особи без громадянства; індивідуальні підприємці; посадові особи; уповноважені посадові особи юридичних осіб. Суб'єкт до моменту вчинення правопорушення повинен досягти 16 - річного віку. Слід також зазначити, що ряд перерахованих складів правопорушень мають спеціальним суб'єктом посадових осіб підприємств, організацій, установ або осіб, відповідальних за дотримання правил системи реєстрації населення.

Суб'єктивна сторона даних правопорушень полягає в тому, що порушення правил системи реєстрації населення може бути вчинено як умисно, так і з необережності. Наприклад, особа умисно навмисно продовжує проживати в місцевості, де йому відмовлено в реєстрації, усвідомлюючи протиправний характер своєї дії, і бажаючи його вчинити. Для необережного порушення правил системи реєстрації населення характерна відсутність належної уважності. Так, особа несвоєчасно отримує або обмінює паспорт, недбало зберігає паспорт, хоча повинне або могло передбачити протиправні наслідки своєї дії чи бездіяльності та запобігти їм.

Об'єктом даної групи правопорушень виступає встановлений державою порядок управління і суспільні відносини, що складаються в цій сфері. Безпосереднім об'єктом є система реєстрації населення Республіки Білорусь. Об'єктивну сторону зазначених вище правопорушень утворюють протиправні діяння (дії або бездіяльність) конкретних осіб. Найбільш характерним порушенням правил системи реєстрації населення є бездіяльність. Несвоєчасне отримання паспорта, проживання без прописки або реєстрації є невиконанням юридичного обов'язку.

Проживання без паспорта завжди тягне проживання без реєстрації, отже, особа повинна притягуватися до відповідальності за двома складам правопорушень. Порушенням є і створення умов, що сприяють цим діянням [1, с. 117]. В якості адміністративних стягнень за порушення системи реєстрації населення застосовуються попередження та накладення штрафу в розмірі від двох до чотирьох базових величин за ст. 23.53 КпАП Республіки Білорусь; в розмірі від чотирьох до п'яти базових величин - за ч. 1 ст. 23.54 КпАП Республіки Білорусь; в розмірі від двох до шести базових величин - за ч. 2 ст. 23.54 КпАП Республіки Білорусь.

Стаття 23.55 КпАП Республіки Білорусь передбачає такі санкції: попередження з депортацією або без депортації або накладення штрафу в розмірі до 20 базових величин з депортацією або без депортації - за ч. 1 даної статті; попередження або накладення штрафу в розмірі до 20 базових величин - за ч. 2; попередження або накладення штрафу в розмірі до 10 базових величин - за ч. 3; попередження або накладення штрафу в роз-

мірі до 20 базових величин - за ч. 4; накладення штрафу в розмірі до 30 базових величин - за ч. 5 [2].

Накладати стягнення за порушення паспортної системи мають право адміністративні комісії при виконавчих комітетах районних, міських, районних у містах Рад депутатів, а також органи внутрішніх справ Республіки Білорусь. Резюмуючи, зазначимо, що система реєстрації населення має велике значення у регулюванні різних суспільних відносин у зв'язку з тим, що вона є основним засобом поточного обліку населення; формує дані про кількість осіб, які прибули на проживання і вибули в другій місцевості, які є вихідним матеріалом для подальшого узагальнення органами державної статистики; забезпечує ведення персонального обліку населення, необхідного для проведення адресно - довідкової роботи та обліку військовозов'язаних; є вихідним матеріалом для вивчення адміністративної обстановки; впорядковує пересування населення шляхом введення спеціальних правил проживання і переїзду на проживання в інші місцевості.

Система реєстрації населення завжди перебувала й перебуває у віданні МВС Республіки Білорусь. Головна функція цієї системи - правоохоронна, працівники органів внутрішніх справ широко використовують можливості системи реєстрації населення при розшуку і встановленні особи громадян, здійсненні профілактичної роботи з особами, схильними до вчинення протиправних дій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Административно-правовые режимы Республики Беларусь / В.Ф. Ермолович [и др.] / под общ. ред. В.Ф. Ермолович ; М-во внутр. Дел Респ. Беларусь, учреждение образования «Акад. М-ва внутр. дел Респ. Беларусь». – Минск : Акад. МВД. – 291 с.
2. Кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях [Електронний ресурс] – станом на 20.03.2013. - Режим доступу: http://www.wipo.int/wipolex/es/text.jsp?file_id=230041

16. Сутність управлінської діяльності в органах прокуратури

У даній науковій праці розглянута організаційно – правова сутність управлінської діяльності органів прокуратури як забезпечувальної функції для ефективного виконання покладених на неї завдань. У цьому контексті пропонуються окремі шляхи оптимізації управлінської діяльності прокуратури з урахуванням системного, діяльнісного та функціонального підходу в психологічній та юридичній науці. Метою цієї праці є дослідження організаційно – правових напрямків оптимізації управлінської функції органів прокуратури як внутрішньовідомчої так і зовнішньої сфери діяльності.

Необхідною умовою створення правової держави є реформування діяльності правоохоронних органів, що у значній мірі пов'язане з перебудовою психології осіб, які від імені держави реалізують відповідні функції, підвищенням престижу такої роботи та рівня професійної майстерності кадрів, покликаних попереджувати, розслідувати злочини, забезпечувати належний рівень громадського порядку, надавати правову та соціальну допомогу населенню [1, с. 1]. Це положення повною мірою стосується і органів прокуратури України, оскільки діяльність останніх спрямована на всемірне утвердження верховенства закону, зміцнення правопорядку і має своїм завданням захист від неправомірних посягань: закріплених Конституцією України незалежності республіки, суспільного та державного ладу, політичної та економічної системи, прав національних груп і територіальних утворень; гарантованих Конституцією, іншими законами України та міжнародними правовими актами соціально - економічних, політичних, особистих прав і свобод людини та громадянина; основ демократичного устрою державної влади, правового статусу місцевих Рад, органів самоорганізації населення (ст. 4. Закон України “Про Прокуратуру”).

Водночас, управління у системі органів прокуратури, підпорядковуючись загальним закономірностям управлінської діяльності, має специфічні аспекти, обумовлені характером конституційних функцій прокуратури [2, с. 58]. Серед таких ас-

пектів нами виокремлюється і психологічний. Оптимізація прокурорської праці та поліпшення управлінської роботи окремих її органів і посадових осіб, як слушно зазначив професор М.І. Мичко, є одним із завдань посилення впливу прокуратури на забезпечення принципу верховенства закону в Україні [3].

Актуальність даного дослідження зумовлена низкою науково - теоретичних і практичних чинників управління та оптимізації діяльності органів прокуратури, а саме: відсутністю концептуальних моделей психологічного відбору кандидатів на керівні посади в органах прокуратури України; недостатньою вивченістю психологічних засад відбору кандидатів на управлінські посади в органах прокуратури України; необхідністю визначення теоретичної сутності психологічного відбору кандидатів на керівні посади в органи прокуратури України; важливістю виявлення професійно важливих якостей керівника органу, підрозділу, що сприятимуть успішному й ефективному здійсненню ним управлінської діяльності; потребою органів прокуратури України у керівниках нової форми.

Сьогодні існують декілька різних наукових підходів обґрунтування суті процесу управління, а саме: системний, функціональний і діяльнісний. Системний являє собою систему, що включає суб'єкт управління – керівника, групу керівників; об'єкт управління і взаємодію між ними [4]. Функціональний - розглядає управління через його основні функції [5; 6]. У цьому разі управління виступає як процес планування, організації, мотивації і контролю, котрий необхідний для формулювання і досягнення цілей організації [7, с. 38].

У свою чергу представники психологічної та суміжних до неї наук різних шкіл управління, у діяльнісному підході виокремлюють специфічну форму людської діяльності [7, с. 5 – 12; 8; 9, 25 - 36]. З цих позицій управління є свідомою цілеспрямованою діяльністю людини, котра впорядковує і підчиняє своїм інтересам елементи зовнішнього середовища - суспільства, живої і неживої природи, техніки [10, с. 4].

Перед з'ясуванням суті та змісту організаційних та психологічних чинників управління в діяльності органів прокуратури, слід розглянути її понятійно – категоріальний апарат, а саме: “управління”, “керівництво”, “організація”, “керівник ор-

ганів прокуратури”. Термін “керівництво”, на думку деяких вчених, уживається і в широкому, й у вузькому значеннях. У широкому він співпадає з поняттям “управління” (наприклад, у ст. 15 Закону України “Про прокуратуру”, в якій перелічені повноваження Генерального прокурора України щодо керівництва органами прокуратури, тобто йдеться про управлінські функції Генерального прокурора)

У вузькому - використовується тоді, коли йдеться про діяльність прокурора з керівництва підлеглими йому працівниками, тобто первинним трудовим колективом, наприклад, діяльність районного, міського прокурора з керівництва колективом районної, міської прокуратури або діяльність начальника управління чи відділу обласної прокуратури з керівництва підлеглими йому працівниками [11, с. 13, 14].

В Законі України "Про прокуратуру" (1991) замість терміну керівники застосовується термін "прокурор". Саме тому, нами, в науковій праці термін “керівники” використовується стосовно до прокурорів областей, міст, районів, ректора Національної академії прокуратури України (надалі – НАПУ), їх заступників, проректорів, начальників управлінь і відділів центрального апарата Генеральної прокуратури АРК і органів прокуратури на місцях, а також до їх заступників. Відтак, зазначений термін нами використовується до посадових осіб, котрі на постійній основі керують різними підрозділами органів прокуратури, мають увірений підлеглий колектив (штат) і реалізують управлінські функції.

Таким чином, керівництво - це організаційно - управлінський вплив прокурора - керівника на увірений йому прокурорський колектив. Прокурор району, міста, начальник відділу, управління прокуратури області організовують та скеровують роботу своїх підлеглих, а прокурор області, ректор НАПУ та Генеральний прокурор України - керують та управляють, оскільки їм підпорядковані і первинні колективи прокуратури, і організаційні структури, що безпосередньо керують нижчестоящими прокурорами, підрозділами, працівниками НАПУ. Поняття “організація”, на думку С.В. Кувакіна, охоплює такі аспекти: створення, реорганізацію організаційних структур управління, тобто зміни, що відбуваються у організаційній формі управлін-

ня; організуючий вплив суб'єкта на об'єкт управління з метою впорядкування та узгодженості, тобто взаємодії елементів системи управління; діяльність, що забезпечує здійснення процесу управління, тобто прийняття та реалізацію управлінських рішень [12, с. 7].

Наразі слушною є позиція Л. Давиденка та П. Каркача, котрі визначають організацію, як “систему заходів, спеціально створених та підтримуваних прокурором у підлеглому йому трудовому колективі, а управління - це щоденна його діяльність з упорядкування цієї системи, вирішення конкретних завдань, що постають перед прокуратурою та її органами в цілому”, вважаючи, що відмінність між “організацією” та “управлінням” є занадто умовною та теоретичною. Аргументуючи зазначене, вчені пишуть, що “у практичній діяльності відмінності не існує, бо дії прокурора - керівника є і складовими елементами організації роботи, і способом управління підлеглим колективом та підлеглими структурами органів прокуратури” [11, с. 13].

Основними елементами організації роботи в органах прокуратури є [11, с. 13]: розподіл прокурорської роботи та розподіл службових обов'язків, створення та підтримання в органах прокуратури організаційного порядку, планування роботи; визначення системи контролю за її виконанням та інші заходи організаційного характеру.

Організувати систему управління, на думку Є. Запорожцева, означає забезпечити психологічні умови, які сприятимуть оптимальній результативності роботи. Такими умовами, вчений називає: 1) формування перспективної концепції діяльності; 2) формування ділової цілеспрямованості працівників; 3) оптимізація організаційного клімату; 4) врахування неформальної (неофіційної) структури колективу; 5) зміцнення дисципліни та забезпечення взаємної вимогливості [1].

Заслужовує на увагу, позиція вченого С.В. Кувакіна, котрий розглядає співвідношення понять “організація” та “управління”, у наступному [12, с. 9]:

1. Організація та управління тісно пов'язані, оскільки управління здійснюється у відповідних формах. Організаційні форми управління дозволяють розширити управлінський вплив суб'єкта на об'єкт управління.

2. Організація та управління мають місце лише в системних утвореннях, при чому організація може передувати управлінню, а управління здійснюється в організованих системах.

3. Метою управління є досягнення запрограмованого стану системи, в той же час метою організації є впорядкування та узгодження зв'язків між елементами системи.

4. Управління здійснюється лише в суб'єктно - об'єктних зв'язках, проте організація включає різностатусні зв'язки та організаційні дії, що пов'язані з використанням матеріально-технічних засобів.

5. Управління не існує поза системними утвореннями, проте як організаційна діяльність може сприяти або передувати створенню системи в період її побудови, а також супроводжувати процес функціонування системи.

6. Управлінська діяльність здійснюється в межах особливого роду суспільних відносин – управлінських, у складі яких існує і їх різновид – організаційні.

Належна організація роботи і управління в прокуратурі покликана, на думку В. Долежана, сприяти реалізації її конституційних функцій [2].

Організація процесу управління передбачає реалізацію постійно повторюваних стадій управлінського циклу: підготовка й прийняття управлінського рішення, доведення його до підлеглих, мобілізація їх на виконання даного рішення, контроль за ходом виконання рішення та його корекція. Кожна із стадій має значну психологічну насиченість і потребує врахування її психологічних аспектів [1].

М. Говорухіним, під управлінням в органах прокуратури, пропонується розуміти вплив вищестоящих прокурорів на підлеглих і органи нижчого підпорядкування, керівництво і контроль за їх діяльністю з метою забезпечення ефективного виконання покладених на них завдань [13, с. 46]. Водночас, автор зазначає, що зміст управлінської діяльності вищестоящих прокурорів значно ширший, ніж допомога і контроль за діяльністю нижчестоящих прокуратур, а відтак організація роботи здійснюється у горизонтальній площині, а управління – у вертикальній [13, с. 46].

Основні засади і напрями організації роботи органів прокуратури України, спрямованість управлінської діяльності прокурорів на забезпечення ефективного виконання покладених на них завдань і функцій, визначені ст. 15 Закону України “Про прокуратуру”. Як слушно зазначає Я.І. Радзивидло, для будь – якого прокурора однією із основних складових його професії є управлінська діяльність [4, с. 40]. До теперішнього часу психологічних досліджень особливостей управління в органах прокуратури практично не проводилося. У працях авторів інших спеціальностей (в першу чергу, юристів) порушувалися інші аспекти управління, не пов’язані з цілями і завданнями цього дослідження. У цій ситуації ми вважаємо за необхідне, по-перше, проаналізувати нормативні акти, що визначають організаційні основи будови органів прокуратури, по-друге, вивчити досвід психологічного аналізу управлінської діяльності, накопичений в інших, близьких за своїми цілями і функціями до прокуратури правоохоронних органах, в першу чергу, в МВС [14, с. 114].

Сьогодні утвердження нової моделі державного управління здійснюється через гостре протистояння прогресивних начал із недієздатними стереотипами; не поодинокими є також випадки втручання антисоціальних і навіть криміногенних сил. На превеликий жаль, сьогодні в управлінні недостатньо вивчено і не викристалізовано чіткі методологічні і науково-практичні підходи, які б оптимально узгоджували особистісні інтереси працівників та інтереси організації. Явні соціально - психологічні невідповідності зумовлюють зменшення зацікавленості працівників у якісному виконанні службових обов'язків, знижують ефективність використання професійного потенціалу [15, с. 3].

Органи прокуратури України є невід'ємною частиною системи державного управління, виконуючи специфічні, притаманні лише йому функції. Тому зміни, що відбуваються в країні, потребують від Генеральної прокуратури України змін у стратегії та тактиці управління як всією системою, так і кожним окремим підрозділом. “Комплексне реформування прокуратури та її становлення як незалежного державного органу потребують переосмислення та глибокого аналізу засад її ор-

ганізації та діяльності, одним з найважливіших аспектів яких”, на думку М. Якимчука, “є управління” [16, с. 3].

Управління в органах прокуратури, на нашу думку, можна визначити як цілеспрямований вплив керівника на увірений прокурорський колектив, з метою ефективного вирішення поставлених завдань. Для цього керівник повинен одночасно використовувати такі протилежні засоби впливу, як: а) адміністративно – командні (постановка завдання, контроль за їх виконанням, застосування заходів дисциплінарного впливу за виконанням або неналежним виконанням покладених на працівника обов’язків), та б) соціально – психологічні (стимулювання - матеріальна, моральна винагорода).

Оволодіння сучасними керівниками основами психологічного забезпечення ефективної управлінської діяльності визначає високу продуктивність їхньої взаємодії в системі “людина - людина”. У свою чергу це, на думку А.О. Тихончука, забезпечує військовому керівнику розвиток його активності, ініціативи, творчості, продуктивної самореалізації в обраній сфері професійної діяльності [15, с. 5]. Тому цілком прийнятно, на нашу думку, означене положення вважати характерним і для органів прокуратури. Адже, як пише М.К. Якимчук, службова дисципліна в системі органів прокуратури наближена до військової [16, с. 3]. Таким чином, управління в органах прокуратури варто розглядати як вироблену практикою забезпечувальну функцію у розрізі регламентованих Конституцією України (1996 р.) та чинним Законом “Про прокуратуру” (1991 р.) основних фахових напрямків (функцій) діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Запорожцев Є.Г Психологічні особливості діяльності керівника органів внутрішніх справ України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 19.00.06 / НАВСУ. – К., 2000. – 21 с.
2. Долежан В. Співвідношення управлінських і процесуальних відносин у діяльності прокуратури // Вісник прокуратури. - № 9 (63), 2006 . – С. 58 - 64.
3. Мичко М.І. Теоретичні і практичні проблеми організації роботи в апараті прокуратури області: Монографія. – Донецьк, 2000. – 160 с.

4. Радзивидло Я. Й. Личностно - профессиональное становление работников прокуратуры в процессе деятельности: Дисс...канд. психол. наук: 19.00.06 / Национальный университет внутренних дел. - Харьков – 2005 - 179 с.
5. Столяренко А.М. Психологические и педагогические проблемы управления в МВД. – М.: Академия МВД СССР, 1982. – 58 с.
6. Столяренко А.М. Опыт разработки психологической концепции управления в сфере правопорядка // Психологический журнал. – 1984. – Т. 4, № 3. – С. 12 – 20
7. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. – М.: Дело, 1992. – 702 с.С. 38].
8. Романов В.В. Военно - юридическая психология. – М.: ВКИ, 1991. – 255 с.
9. Day D., Silverman S. Personality and job performance: evidence of incremental validity // Personnel Psychology. – 1989. – № 42. – P 25 - 36
10. Веснин В.Р. Основы менеджмента. – М.: Триада, 1996. – 384 с.
11. Давиденко Л., Каркач П. Питання організації роботи та управління в органах прокуратури // Вісник прокуратури. - № 4 (16), 2002. – С. 12 – 15.
12. Кувакін С.В. Організаційні форми управління органами внутрішніх справ: загальнотеоретичний аспект: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національний університет внутрішніх справ. - Харків – 2001. – 18 с.
13. Говоруха М. Поняття та значення організації роботи прокурора у виконавчому провадженні // Вісник прокуратури. – 2008. - № 3 (81). - С. 45 – 50.
14. Кроз М.В. Система психологической оценки прокурорских работников: Дисс... канд... психол. наук: 19.00.06 / НИИ Проблем укрепления законности и правопорядка Генеральной прокуратуры Российской Федерации – Москва - 1999. - 225 с.
15. Тихончук А.О. Психологічні умови ефективної управлінської діяльності керівників військових колективів: Автореф. дис... канд. психол. наук: 20.02.02 / Національна Академія Прикордонних військ України імені Б. Хмельницького. – Хмельницький. – 2000. – 19 с.
16. Якимчук М. К. Організаційно - правові основи управління в органах прокуратури України: Автореф. дис... доктора юрид. наук: 12.00.07 / Національна академія наук України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. - Київ – 2002 – 34 с.

17. Роль психологічного тренінгу в професійній підготовці прокурорських працівників

У представлений науковій праці розглянуті окремі аспекти впровадження психотренінгових технологій у навчальний процес та практичну діяльність органів прокуратури України. У

контексті цього виокремлюються шляхи оптимізації професійної підготовки прокурорсько – слідчих працівників. Роль тренінгу у навчанні та практиці характеризується тим, що він: формує настанову особи, яка навчається, на необхідність засвоєння матеріалу, що викладається; розвиває практично – предметний інтерес; виробляє навички швидкого запису лекційного матеріалу в індивідуальній і доступній формі; розвиває посидючість і формує позитивний досвід фіксації та засвоєння великого об'єму спеціальної професійної інформації; формує впевненість у необмеженості власних можливостей [1, с. 40].

Про ефективність тренінгових технологій у підготовці фахівців правоохоронців відзначено у наукових працях Л.І. Мороз, Л.І. Казміренко, В.І. Барко, Н.І. Ковальчишиної, В.І. Анушкевича, Ю.С. Пулатової, С.В. Асямова, Н.В. Давиденко, І.О. Петухова та ін, однак стосовно професійної підготовки прокурорських працівників таких досліджень в українській юридичній та психологічній науці майже не проводилось.

Відповідно до словника психолога - практика, тренінг – це галузь практичної психології, орієнтована на використання активних методів групової психологічної роботи для розвитку соціально - практичної компетенції [2, с. 866]. Н.І. Ковальчишина, визначає психологічний тренінг як інтегровану, універсальну систему цілеспрямованого психологічного тренування особистості відповідно до її потреб та цілей діяльності [3, с. 17]. У широкому розумінні під психологічним тренінгом, як правило, розуміють своєрідні форми навчання знань та окремих умінь у сфері спілкування, а також форми, що відповідають їх корекції [4, с. 54].

Таким чином, метою нашого дослідження є опрацювання ефективних шляхів запровадження та використання психотренінгових технологій у професійній підготовці працівників органів прокуратури як складової частини кадрового забезпечення у зазначеному напрямі правоохоронної діяльності. Існує думка, що професійно - психологічний тренінг являє собою систему цілеспрямованих тренувань та вправ, що дозволяють ефективно розвивати професійно значущі якості особистості працівника правоохоронних органів. Зазначений тренінг також передбачає оволодіння працівником системою відповідних

психологічних прийомів, що підвищують ефективність його професійної діяльності [5, с. 56].

З точки зору змісту, коло завдань, що вирішується засобами психологічного тренінгу, є широким, а отже, різноманітними є і форми тренінгу. Всю безліч форм професійно - психологічного тренінгу можна поділити на два великих класи: орієнтовані на розвиток спеціальних умінь (наприклад уміння вести дискусію, розв'язувати міжособистісні конфлікти); націлені на поглиблення досвіду аналізу ситуації спілкування – мається на увазі підвищення адекватності аналізу себе, партнера у спілкуванні, групової ситуації в цілому [6, с. 46].

Існує безліч кваліфікацій методів тренінгу, але, по суті, всі вони виокремлюються у дві великі сфери, що частково перехрещуються, - групові дискусії та ігри. Метод групової дискусії використовується, як правило, у формі аналізу конкретних ситуацій та у формі групового самоаналізу. У тренінгу, групова дискусія може бути використана як з метою надання можливості учасникам побачити проблему з різних сторін (це уточнює взаємні позиції, що зменшує опір сприйняттю нової інформації від ведучого та інших членів групи), так і як способу групової рефлексії через аналіз індивідуальних переживань (це підсилює згуртованість групи та одночасно полегшує саморозкриття учасників).

Натомість, ігрові методи включають в себе: ситуаційно ситуативно - рольові; дидактичні; творчі; організаційні; імітаційні та ділові ігри. На першій стадії групової роботи ігри є ефективним способом подолання скованості та напруження учасників, як безболісного зняття “психологічного захисту”. Дуже часто ігри стають інструментом діагностики та самодіагностики, за допомогою якої можна легко виявити наявність бар’єрів у спілкуванні та інших серйозних психологічних проблем. Завдяки грі інтенсифікується процес навчання, закріплюються нові поведінкові навички, набуваються способи оптимальної взаємодії з іншими людьми, тренуються та закріплюються вербальні та невербальні комутативні уміння [7, с. 154].

Зазначені методи можуть бути використані як кожен окремо, однак частіше за все вони є складовою комплексних програм, які містять набір різних методів – залежно від поста-

влених завдань та інших факторів. Серед інших методів можна виділити: *Методи, спрямовані на розвиток соціальної перцепції*, за допомогою яких учасники групи розвивають уміння сприймати, розуміти та оцінювати самих себе, інших людей, свою групу. *Методи тілесно - орієнтованої терапії*, в яку входять три основні підгрупи: робота над структурою тіла (техніка Александера, метод Фельденкрайза); нервово-м'язова релаксація; східні методи (айкідо, хатха - йога, тайчі). *Медитативні техніки*, найчастіше застосовуються для навчання релаксації, умінню успішно долати емоційну напругу та стресові стани. За їх допомогою розвивають навички автосугестії та закріплюються способи саморегуляції [8, с. 126].

Використання методів саморегуляції прокурорами, як пише В.І. Анушкевич, сприяє підвищенню рівня витримки, емоційної зрілості, зменшенню роздратованості, поривчатості і одночасно збільшенню працездатності [9, с. 129].

Розробляючи план тренінгу, потрібно визначити тему заняття та вибір прийомів і технік, які будуть застосовуватись у тренінгу. У плані необхідно враховувати, що кожне заняття повинно складатись з таких частин: 1. *Початок роботи*: обмін почуттями; учасники говорять про відчуття у конкретний момент, що допомагає тренеру оцінити настрій групи, її бажання чи небажання працювати для планування своїх майбутніх дій. 2. *Вступна частина або розминка*: допомагає включити групу у роботу, зняти напругу та втому. 3. *Основна частина*: обговорюється основна тема заняття. 4. *Шерінг (обговорення)* - дозволяє членам групи акцентувати увагу на тому, що вони відчували та знали у процесі заняття, що дає можливість поділитися своїми враженнями з іншими членами групи. 5. *Завершення роботи* - підведення підсумків заняття [7, с. 56].

Крім того, тренінг сприяє вирішенню таких завдань психолого-педагогічного супроводження, як: вибір стратегії і тактики психологічного впливу в ході навчально - виховного процесу, визначення психологічних завдань та відповідних методів, прийомів і засобів щодо формування професійно важливих якостей у студентів; формування в керівного складу умінь і навичок упереджувального управління та кадрового менеджменту; визначення психологічних передумов успішності; спри-

яння професійній самоідентифікації та соціально - психологічній адаптованості слухачів до умов навчання у вищому навчальному закладі; забезпечення високого рівня психологічної підготовленості студентів до майбутньої професійної діяльності, формування в них психоемоційної стійкості до можливих фізичних та психологічних перевантажень у критичних ситуаціях та в складних умовах оперативно - службової діяльності; упровадження сучасних тренінгових технологій у навчально - виховний процес [10, с. 78, 79].

Для проведення професійно - психологічної підготовки прокурорських працівників можуть використовуватися наступні основні види психологічних тренінгів: тренінг пізнавальних якостей; комунікативний тренінг; рольовий тренінг; психореґулюючі тренування та психотехнічні ігри. При здійсненні професійно - психологічного тренінгу необхідно керуватися певними принципами його організації. В якості загальних принципів виступають: наукова обґрунтованість та доцільність тренінгу; професійна спрямованість тренінгу; систематичність та поступовість його проведення; свідомість та активність учнів; доступність підготовки.

Професійна спрямованість тренінгу виражається у максимальній конкретизації завдань та змісту підготовки, виходячи із специфіки професійної діяльності працівників та психологічних труднощів, якими вони випробовуються. Також із врахуванням вищезазначеного необхідно цілеспрямовано обирати навчальні завдання, методи, об'єкти, імітувати умови та дії. Систематичність та послідовність у проведенні професійно - психологічного тренінгу полягає у суворому логічному зв'язку проходження психологічної підготовки, коли нові знання, навички та вміння формуються на ґрунті попередніх, а попередні потребують подальшого розвитку.

Принцип свідомості та активності студентів чи практичних прокурорських працівників полягає в забезпеченні свідомої роботи працівників по самовдосконаленню, активізації їх пізнавальної діяльності, формуванню стійких інтересів до занять з професійно - психологічної підготовки. Принцип доступності підготовки вимагає організувати та проводити психологічну підготовку таким чином, щоб учасники тренінгу могли

свідомо засвоїти необхідні знання та потрібні навички при певному напруженні своїх розумових та фізичних зусиль. Однією з важливих умов ефективної організації професійно-психологічного тренінгу, є знання працівників, які беруть участь у тренінгу своїх внутрішніх резервів, рівня розвитку професійно значущих якостей особистості, адже це дозволить раціонально організувати програму їх підготовки, концентрувати свої зусилля у потрібному напрямку [11, с. 200].

Тренінги, будучи формою практичної психологічної роботи, завжди відображають визначену парадигму того напрямку, поглядів якого дотримується психолог чи будь – який інший тренер, що його проводить. Таких парадигм можна виділити декілька: тренінг як своєрідна форма дресури, за якої жорсткими маніпулятивними прийомами, за допомогою позитивного підкріплення формуються потрібні патерни поведінки, а за допомогою негативного підкріплення “стираються” шкідливі та непотрібні; тренінг як тренування, в результаті якого відбувається формування і відпрацювання умінь та навичок ефективної поведінки; тренінг як форма активного навчання, основною метою якого є, насамперед, передача психологічних знань, а також розвиток деяких вмінь та навичок; тренінг як метод створення умов для саморозвитку учасників та самостійного пошуку способів вирішення власних проблем [8, с. 152].

Грунтуючись на окремих працях з юридичної психології, стосовно конкретних напрямків використання тренінгів для підготовки працівників правоохоронних органів [12, с. 213], слід виокремити наступну їх типологію:

1. Використання тренінгів в професійно - психологічній підготовці широкого кола працівників (без поділу на конкретну специфіку завдань та поділу за конкретними спрямуваннями різних підрозділів). У такому випадку впровадження тренінгів відбувається через чітке затвердження тренінгів у рамках занять службової підготовки з виділенням мінімального часу для проведення тренінгу з працівниками.

Для проведення професійної підготовки широкого кола працівників органів прокуратури, доцільно використовувати тренінг “комунікація – стрес – безпека”, оскільки він дає змогу формувати або розвивати ті особистісні психологічні якості та

навички, які є важливими для всіх прокурорських працівників, незалежно від їх професійного спрямування та перебування в тих чи інших підрозділах.

2. Використання тренінгів особливого спрямування в професійній підготовці та проведення спеціальних тренінгів перед виконанням конкретних професійних завдань.

Застосування традиційних лекційно - семінарських методів професійного навчання, як слушно пише Л.І. Мороз, мають переважно репродуктивний характер, що не дозволяє повністю використати можливості становлення особистості компетентного фахівця як суб'єкта діяльності. Останнє можливе за умов доповнення традиційних методів підготовки кадрів інтерактивними методами розвивального навчання, застосування ефективних і надійних навчальних технологій, які б забезпечували формування необхідних знань й умінь, становлення професійних якостей та індивідуально - психологічних властивостей особистості працівника - правоохоронця [13, с. 3].

При цьому для відпрацювання алгоритму поведінки прокурорського працівника в змодельованій професійній ситуації важливим чинником є не лише визначення тренером та учасниками тренінгової групи шляхів вирішення службових проблем та виконання поставлених завдань, але, чи не в першу чергу, моделювання емоційних станів та визначення особливостей їх впливу на ефективне виконання поставлених завдань.

3. Використання тренінгів у навчальному процесі під час навчання студентів (слухачів) Національної академії прокуратури України (далі – НАПУ), під час проходження курсів підвищення кваліфікації та перепідготовки.

Застосування тренінгів в цій сфері доцільно проводити шляхом включення тренінгових занять у навчальні плани НАПУ, що здійснює підготовку фахівців для органів прокуратури. Тематика тренінгів у даному випадку розширюється як за рахунок проведення тренінгів загального спрямування, так і за рахунок впровадження тренінгів, спрямованих на конкретні напрямки прокурорської діяльності (загальний нагляд, підтримання державного обвинувачення і.т.д.). Професійні психотехнічні ігри є однією з нових форм розвитку окремих якостей людини. Вони проводяться в групах, найчастіше попарно і трива-

лістю 10 - 20 хвилин. Для розвитку у прокурорсько - слідчих працівників необхідних професійних психологічних якостей у нагоді стануть наступні навчальні ситуації та тренувальні ігри. Аналіз специфіки прокурорської діяльності та її вимог до працівників органів прокуратури, а також анкетування проведене

Узагальнюючи досвід тренінгової діяльності та актуальність її впровадження у діяльність правоохоронних органів, можна стверджувати, що впровадження тренінгу у професійну підготовку персоналу для працівників правоохоронних органів, у тому числі працівників прокуратури України, сприятиме розвиткові особистісних якостей та навичок, що в свою чергу, дасть змогу підвищити рівень ефективності виконання останніми професійних завдань та підвищити авторитет серед населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шульга А.А. Роль тренінга в расширении возможностей усвоения материала при обучении в вузах МВД Украины // Психологічні тренінгові технології у правоохоронній діяльності: науково – методичні та організаційно – практичні проблеми впровадження і використання, перспективи розвитку: Матеріали міжнародної науково – практичної конференції, Донецьк, 27 – 28 травня 2005 року: У 2 – х ч. – Донецьк: ДЮІ МВС при Дон-Ну, 2005. – Ч. 2. – С. 35 – 40
2. Словарь психолога-практика / Сост. С.Ю. Головин. – 2-е изд., перераб. и доп. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, - 2001.- 976 с.
3. Ковальчишина Н.І. Зміни у мотиваційній сфері особистості слідчих на ранніх стадіях професіоналізації: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19. 00.06 / ХНУВС. – Харків - 2008 – 22 с.
4. Мороз Л.І. Основи професійно-психологічного тренінгу. – Монографія - К., 2004. – 279 с.
5. Барко В.І. Психологія управління персоналом органів внутрішніх справ (проактивний підхід): Монографія. – К.: Ніка-Центр, 2003. – 448 с.
6. Давиденко Н.В., Петухова І.О. Доцільність тренінгових технологій у галузевому вищому навчальному закладі // Психологічні тренінгові технології у правоохоронній діяльності: науково – методичні та організаційно – практичні проблеми впровадження і використання, перспективи розвитку: Матеріали міжнародної науково – практичної конференції, Донецьк, 27 – 28 травня 2005 року: У 2 – х ч. – Донецьк: ДЮІ МВС при Дон-Ну, 2005. – Ч. 2. – С. 41 – 47

7. Вачков И.В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники: Учебное пособие. – 2-ое изд. перераб. и доп. – М.: Издательство «Ось-89», 2003.- 224 с.
8. Санни Стаут. Управленческий тренинг. – СПб.: Питер, 2002. – 256 с.
9. Анушкевич В.І. Роль саморегуляції в успішності професійної діяльності прокурорів: Дис. канд. психол. наук: 19.00.06 / ХНУВС. – Харків – 2008. – 184 с.
10. Зайцев М.А. Роль і місце тренінгу в системі психолого - педагогічного супроводження навчально-виховного процесу у вищих закладах освіти МВС України // Психологічні тренінгові технології у правоохоронній діяльності: науково – методичні та організаційно – практичні проблеми впровадження і використання, перспективи розвитку: Матеріали міжнародної науково – практичної конференції, Донецьк, 27 – 28 травня 2005 року: У 2 – х ч. – Донецьк: ДЮІ МВС при ДонНУ, 2005. – Ч. 2. – С. 75 – 80.
11. Корнев О.М. Професійно - психологічна підготовка працівників підрозділів швидкого реагування міліції України: Дис. канд. псих. наук.-К., 2001.-238 с.
12. Чайка П.Т. Використання тренінгових методик у системі професійної підготовки персоналу МВС України // Психологічні тренінгові технології у правоохоронній діяльності: науково-методичні та організаційно-практичні проблеми впровадження і використання, перспективи розвитку: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Донецьк, 27 - 28 травня 2005 року: у 2-х ч. – Донецьк: ДЮІ МВС при ДонНУ, - 2005. – Ч.1. – С. 212 – 214.
13. Мороз Л.І. Теоретичні та прикладні засади професійно-психологічного тренінгу працівників органів внутрішніх справ України Автореф. дис... доктора психол. наук: 19.00.06 / КНУВС Київ – 2008 - 37 с.

18. Оптимізація психологічної адаптації прокурорських працівників – початківців до професійної діяльності

У представленій науковій праці на основі проведених автором психологічних досліджень, пропонується в органах прокуратури України застосовувати модифіковану методику Томаса – Кілмена для виявлення конфліктної установки та обрання прокурорськими працівниками ефективного стилю поведінки у конфліктній ситуації. На сучасному розвитку нашої держави система органів прокуратури потребує відповідного високопрофесійного персоналу, здатного мислити та діяти цілком самостійно. Це означає, що окрім засвоєння професійних знань, підготовка кадрів обов'язково повинна спрямовуватися

на розвиток у працівників органів прокуратури якостей, необхідних для успішної роботи, а також на оптимізацію всього процесу їх професійної діяльності.

Теоретичний аналіз проблеми психологічної і соціально - психологічної адаптації людини дозволив визначити психологічну адаптацію як процес встановлення оптимальної відповідності особистості й навколишнього середовища в ході здійснення властивій людині діяльності. Дослідження проведені О.В. Івановою, показало, що з метою інтенсифікації адаптаційного процесу, профілактики й корекції можливих варіантів його розвитку в небажаних напрямках є ефективним впровадження моделі психолого - педагогічного забезпечення соціально - психологічної адаптації курсантів на етапі їх первинного професійного становлення [1, с. 9], це цілком узгоджується і з магістерською підготовкою майбутніх прокурорських працівників в Національній академії прокуратури України.

На превеликий жаль організаційні засади професійної адаптації прокурорсько - слідчих працівників тільки починають досліджуватися наукою, як і вся система їх професійно - психологічної підготовки. Тому для їх розробки потрібно спочатку дослідити саме явище адаптації, а також слід уважно і ретельно опрацювати здобутки в даній сфері інших наук, і те, що можна використати в діяльності органів прокуратури України, особливо при вдосконаленні роботи з випускниками вищих навчальних закладів з підготовки фахівців для органів прокуратури.

Продовжуючи тему недостатнього наукового дослідження проблем адаптації молодих працівників органів прокуратури, для кращого розуміння сутності даного питання, доцільно дослідити конкретні статистичні дані, здобуті за результатами адаптації працівників інших правоохоронних органів, умови і характер діяльності яких є схожими, а деяких випадках і ідентичними з діяльністю прокурорсько - слідчих працівників. Наприклад, дослідження професійної адаптації молодих працівників - випускників вищих навчальних закладів МВС України, здійснене в період 2000 – 2001 років фахівцями Національної академії внутрішніх справ, довело, що нині ця проблема є вкрай актуальною. Зокрема, було встановлено, що адаптація до службової діяльності пройшла успішно для 42,4% молодих пра-

цівників, з перемінним успіхом та складно - відповідно, для 47,1% та 10,5% опитаних випускників вищих навчальних закладів.

Серед найсуттєвіших *причин недосконалої адаптації* називалися такі: призначення не за фахом - 7,4%; часті зміни безпосереднього керівництва - 6,2%; не призначення наставника - 5,0%; негативні стосунки з безпосереднім керівництвом - 5,0%; психологічна несумісність у колективі - 1,5%. Відповідними були й оцінки діяльності ОВС як результат *недоліків адаптації*, серед яких зазначено такі: робота за фахом є нецікавою - 40,0%; робота в підрозділі невдячна, не дає задоволення - 37,0%; робота загалом прийнятна в сучасних умовах труднощів щодо працевлаштування - 28,0%. Лише 27% випускників визнали, що їх робота є соціально значущою, 78% респондентів визнавали низьким рівень їх соціального захисту, 66% опитаних були не задоволені своїми побутовими умовами, а 60% - умовами службової діяльності [2, с. 5].

За наявності схожих характеру діяльності та механізму її здійснення, почасти аналогічними будуть й проблеми адаптації молодих прокурорсько - слідчих працівників. Тому в даному випадку можна перенести результати даного дослідження в площину проблем адаптації прокурорсько - слідчих працівників. Втім для отримання більш точного результату, нами, було проведено і власне дослідження причин та умов недосконалої адаптації молодих працівників органів прокуратури з урахуванням всіх особливостей даного виду професії. Так, опитування нами (45% зі стажем понад 5 років – 35%, зі стажем понад 10 років – 20%) наставників по організації роботи з підшефним в органах прокуратури виявило, що 39,2% підшефних пройшли стажування чи так звану школу первинної підготовки повністю, 27,0% частково та 73,0% не пройшли.

Цікавим є те, що наставники (прокурорські працівники зі стажем понад 5 – 10 років) оцінюють мотиви вступу підшефного (молодого прокурорського працівника) на службу в органи прокуратури як: корисливий – 15,4%, бажання працювати – 53,6%, заради влади – 57,6% та соціальних благ – 55,9%. При чому, на думку наставників, лише – 37,6% молодих працівників задоволені роботою в прокуратурі, натомість -9,3 % частково задоволені та – 53,0% незадоволені. Наставники виокремили

професійні та особистісні якості підшефних, котрі викликають занепокоєння для подальшого їх перебування в органах прокуратури. Викликає особливу стурбованість, те що 73,95 % молодих працівників, вбачають з позицій опитаних наставників, сенс своєї служби в задоволенні власних інтересів, із них 34, 41% здатні піддаватись спокусам та 41,44 % мають слабку професійно – психологічну підготовленість, 43,73 % низьку працездатність, 37,26 % без енергійність, 30,99 % не виваженість.

В опитувальнику, прокурорами, були означені умови службової діяльності, котрі викликають труднощі в адаптації молодих працівників. Ними виявились: необхідність знати велику кількості нормативних документів (75,7%); необхідність суворого додержання законності (55,3%); уміння налагоджувати стосунки з громадянами (17,5%); необхідність швидко оцінювати оперативну обстановку та приймати рішення (21,3%); владні повноваження працівників прокуратури (59,3%); суворостатутна дисципліна (93,5%); монотонність і рутинність служби в органах прокуратури (16,3%); необхідність виявляти самостійність та ініціативу (73,8%); складний режим роботи (95,2%); необхідність удосконалити фахову майстерність (9,1%); уміння налагоджувати стосунки з керівництвом, колегами по роботі (91,3%); постійний контроль з боку керівництва (94,7%); ставлення рідних і знайомих до служби в органах прокуратури (96,8%).

Для підтвердження отриманих результатів, нами (в період 2005 – 2009 років), додатково було проведено опитування керівників органів прокуратури (з них зі стажем понад 5 років - 70%, понад 10 років -30%) щодо роботи з випускниками вищих навчальних закладів призначених на прокурорські посади. За наслідками анкетування виявилось, що випускникові для повної адаптації до службової діяльності потрібно від шести місяців до одного року (вказали – 98,9% опитаних).

Опитуванням, визначені умови службової діяльності, що викликають труднощі в адаптації молодих працівників: необхідність знати велику кількість нормативних документів (91,3%); необхідність суворо додержувати законності (57,2%); уміння налагоджувати спілкування з громадянами (18,4%); необхідність швидко оцінювати оперативну обстановку та при-

ймати відповідні рішення (23,4%); владні повноваження, які використовує працівник (61,0%); сувора статутна дисципліна (91,4%); монотонність, рутинність службової діяльності, відсутність “романтики” (18,8%); беззаперечне виконання наказів керівництва (65,8%); необхідність виявляти самостійність та ініціативу (75,3%); складний режим роботи (98,9%); необхідність постійно удосконалювати професійну майстерність (10,1%); уміння налагоджувати стосунки з працівниками (92,8%); постійний контроль з боку керівництва (95,2%); складне чи негативне ставлення громадян, друзів та знайомих до служби в органах прокуратури (97,3%); негативні емоції, пов'язані з виконанням службових обов'язків (99,0%).

Процес адаптації також залежить від керівництва прокуратури, до якої прийнятий на роботу молодий спеціаліст, адже безпосереднє керівництво стажуванням забезпечують міські та районні прокурори, на котрих, як пише кадровий прокурор В. Ольховий покладається: “складання разом з молодими спеціалістами індивідуальних планів стажування, контроль за їх виконанням, періодичне заслуховування на оперативних нарадах звітів про хід стажування; створення необхідних трудових та побутових умов для виконання плану стажування; підготовка після закінчення строку стажування проекту атестації з висновком про відповідність займаній посаді і присвоєння класного чину; подання звіту прокуратурі вищого рівня про виконання молодими спеціалістами індивідуальних планів стажування” [3].

Враховуючи зазначене та ґрунтуючись на результатах проведеного нами опитування, можна сказати, що професіоналізм молодого працівника залежить від уміння та прагнення керівника стажування (наставника) навчити молодого підшефного (випускника) працювати в органах прокуратури. Як зазначає Є. Блажівський, “одне з головних завдань, що стоїть перед керівництвом прокуратури області, міськими, районними, міжрайонними прокурорами, - надання всебічної дієвої допомоги молодим спеціалістам в опануванні прокурорсько - слідчою професією”. До речі, у прокуратурі Львівської області з цього приводу напрацьований позитивний досвід, адже розроблено положення про школу молодого спеціаліста, яким пе-

редбачено проведення двічі на рік семінарських занять з молодими працівниками [4, с. 24].

Керівниками означені основні чинники, що впливають на успішність адаптації випускника, а саме: особистість самого працівника (81,9%) зміст діяльності й умови служби (99,2%); діяльність керівників підрозділу (76,2%); діяльність наставників (24,5%); ставлення до працівника в колективі (51,3%); сім'я та побут (73,2%). Також керівниками були визначені чинники, які пов'язані з діяльністю наставника та є вирішальними щодо успішності адаптації випускника. Ними названі: уміння наставника вивчити працівника (73,6%); психологічний контакт (сумісність) з підшефним (94,9%); уміння організувати навчання працівника (95,4%); уміння виховувати у підлеглого необхідні якості (99,0%); уміння залучити до роботи з підшефним представників громадськості (24,3%); педагогічний такт і здібності наставника (58,0%).

У зв'язку з цим, виокремлені критерії за якими керівники прокуратури добирають наставників, а саме: показники службової діяльності (99,0%); моральні якості наставників (75,9%); особиста дисциплінованість (96,4%); схильність до виховної роботи (76,4%); комунікативність (комунікабельність), уміння встановлювати контакти з людьми (99,2%); загальний рівень культури наставника (90,7%); особисті якості підшефного (98,9%); участь наставника в громадській роботі (72,6%); за порадами керівництва та колег по роботі (37,5%); призначають тих, у кого немає підшефних (43,2%).

Труднощі в адаптації молодого працівника, на думку керівників, також викликані сімейними стосунками та побутовими проблемами: матеріальне забезпечення (99,0%); ставлення родини до прокурорської праці (94,9%); наявність вільного часу для сімейного спілкування (95,2%); житлові умови (100%); ставлення друзів, близьких товаришів до роботи працівника (76,2%). На питання опитувальника, чи вважають керівники, що робота наставників їх підрозділу сприяє адаптації випускників, були отримані такі дані: безумовно, так (53,0%); певним чином, так (4,2%); майже не сприяє (25,3%). 17,5% опитаних не змогли відповісти на це питання взагалі.

Отже, завдяки проведеному дослідженню, нами були з'ясовані чинники, які створюють певні труднощі адаптаційного періоду. Це дозволить спрямувати заходи на їх усунення, та на опрацювання технології адаптаційних процесів, що, безумовно, має вплинути і на поліпшення адаптації випускників до практичної роботи. Слід виходити з того, що умови, які дозволяють поліпшити соціально-психологічну адаптацію працівників, повинні враховуватись як у процесі попереднього навчання випускника, так і при безпосередньому вступі його на посаду в органах прокуратури. Серед чинників успішної адаптації при вступі на посаду виділяють наступні: мотиви діяльності, цінності, авторитет і адаптивний досвід молодого працівника [2, с.8].

Мотиваційна сфера працівника посідає одне з головних місць серед виділених чинників, оскільки на це вказали 62,74% керівників прокуратури в проведеному нами опитуванні. В сучасних умовах нерідко відбувається переорієнтування фахової спрямованості прокурорсько - слідчих працівників, багато хто з працівників навіть висловлює готовність залишити службу. У 2007 та 2008 р.р. з органів прокуратури звільнялося щорічно близько 70 осіб зі стажем роботи до 3 років, які прийшли з базових вузів, та ще 20 - 25 – з інших навчальних закладів. Усього близько 100 [4, с.11].

У мотиваційній сфері особистості значна роль належить цілеусвідомленню, тому для оптимізації процесу адаптації випускників необхідно в особистих бесідах максимально повно інформувати їх про цілі і завдання професійної діяльності, доводити до їх розуміння важливість для держави і суспільства вирішуваних ними службових завдань. Можливим є поточне коригування, уточнення нагальних завдань залежно від індивідуальних особливостей колишніх випускників, оперативної обстановки на території обслуговування, в регіоні або державі.

Одним із показників адаптованості молодих працівників прокуратури є їх авторитет, що виражає рівень позитивних стосунків із колегами по службі. Цей рівень залежить від виявлення ним своїх особистих якостей у процесі вступу на посаду і встановлення взаємин із колегами, коли відбувається формування усталеного позитивного або негативного уявлення про нього, що закріплюється у свідомості колег на рівні стереоти-

пу. На жаль, проведеним нами анкетуванням виявлено, що 43,2% прокурорських працівників не вважають себе авторитетними в силу своїх професійних та особистісних якостей у своєму колективі. Хоча і визначають (95,06% опитаних) авторитет як основну професійно – психологічну якість прокурорського працівника.

Вважаємо за необхідне навести причини, котрі впливають на авторитетність прокурорського працівника: недостатній досвід процесуально - організаційної роботи (38,2%); соціально - психологічна несумісність з працівниками (37,6%); інтелектуальне переважання підлеглих при відносній рівності інших якостей (19,4%); невміння вбачати декілька шляхів вирішення завдання та прогнозувати найефективніший (18,6%); нездатність швидко встановлювати контакт з різними працівниками (21,3%); невміння вести бесіду, діалог, обстоювати свою точку зору за різних обставин (38,6%); нездатність принадажувати до себе людей, викликати у них довіру (37,8%); невміння знайти доцільну форму спілкування в залежності від психологічного стану та індивідуальних особливостей співрозмовника (56,8%); невміння зрозуміло довести до співрозмовника свої думки та наміри, логічно та обґрунтовано викласти інформацію (36,9%); недостатній рівень професійно - психологічної підготовки (57,6%); відсутність професійно важливих якостей (54,2%); наявність негативних психологічних властивостей (37,6%).

Основні якості, що сприяють підвищенню авторитету молодого працівника органів прокуратури, а отже, і його адаптивній спроможності, є: особистий позитивний приклад; висока працездатність; високі моральні якості; наявність організаторських здібностей; компетентність; відповідні кваліфікаційні характеристики професії; висока загальна і педагогічна культура; зацікавленість у роботі з людьми; діяльний і товариський характер; спритність та розважливість тощо.

Отже, викладене дозволяє визначити такі основні шляхи оптимізації процесу психологічної адаптації випускників Національної академії прокуратури України при їх безпосередньому вступі на посаду:

1. Постійний самостійний розвиток прокурорсько - слідчої спрямованості згідно з кваліфікаційними характеристиками.

2. Коригування керівництвом прокуратури розвитку у працівників мотиваційної орієнтації на досягнення успіху у виконанні функціональних обов'язків.

3. Оптимізація за допомогою психологів мотивації розуміння у взаємовідносинах із колегами в процесі управлінської діяльності.

4. Заохочення до завоювання і підтримки високого авторитету працівника серед колег.

5. Прогнозування й урахування керівництвом прокуратури психологічної адаптації випускників органами управління, вплив на її перебіг відповідно до прогнозу і своєчасне подання різнобічної, в тому числі психологічної допомоги.

6. Проведення комплексу заходів (тренінгів) щодо вдосконалення засобів спілкування керівника з працівниками.

7. Формування у працівників прокуратури психологічної установки на самовиховання, самоосвіту, саморегулювання і розвиток управлінської діяльності, позитивного стилю спілкування з громадянами та колегами по роботі, використання відповідних методик для розвитку взаєморозуміння і регуляції спілкування.

Реалізація розглянутих основних шляхів істотно сприятиме психологічній адаптованості випускників Національної академії прокуратури України.

Таким чином, проблема адаптації випускників Національної академії прокуратури України до умов професійної діяльності - це складний, багатофакторний і плинний процес. Успішність якого визначається активною позицією молодого працівника прокуратури, його особистісними позитивними властивостями, а також ретельною, плідною, науково - обґрунтованою роботою працівників кадрових апаратів, керівників прокуратури України, наставників, доброзичливістю колег по службі, колективу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іванова О.В. Соціально-психологічна адаптація курсантів у вищому закладі освіти МВС як етап професійного становлення майбутніх співро-

бітників пенітенціарної системи: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.06 / НАВСУ. – Київ. -1999. - 17 с.

2. Адаптація випускників вищих навчальних закладів МВС України до службової діяльності: Психолого-педагогічні рекомендації / В.Г. Андросюк, Л.І. Казіміренко, І.Г. Кириченко та ін. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2001. – 48 с.

3. Блажівський Є. Усвідомлюючи потребу постійного самовдосконалення // Вісник прокуратури № 9 (27), 2003. – С. 22 – 24.

4. Остапчук В. Щодо проблем добору кадрів для органів прокуратури // Вісник прокуратури № 4.- К.- 2009.- С.14 – 16.

19. Напрями підвищення ролі прокуратури в координації діяльності правоохоронних органів

У науковій праці розглянуті організаційно – правові напрямки підвищення координаційної діяльності органів прокуратури із запобігання та протидії злочинності. У цьому контексті пропонуються шляхи законодавчого закріплення координаційної діяльності прокуратури як забезпечувальної функції.

Метою цієї праці є дослідження організаційно – правових напрямків координаційної діяльності органів прокуратури з визначенням шляхів їх оптимізації. Прокуратура як державний орган повинна координувати діяльність правоохоронних органів у запобіганні та протидії злочинності. Така позиція, на думку П. Каркача, відповідає вимогам “Концепції реформування кримінальної юстиції України”, затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008 і передбачає, що прокурор здійснює процесуальне керівництво та координацію процесуальних дій при досудовому розслідуванні [1].

Вчений, вважає, що “координаційна функція є допоміжною щодо основних конституційних функцій прокуратури, і за своєю суттю має не наглядовий, а управлінський характер [1]. Адже, як пише російська вчена Ю.В. Капітонова, правовий характер власне координації, її правове значення і наповнення різне і залежить від того, в якій сфері правових відносин вона використовується як форма управління. Саме управління, на думку вченої, носить часом координуючий характер у тому сен-

сі, що забезпечує узгодженість функціонування підвідомчих структур з метою виконання спільних завдань [2, с. 22].

Тож не можна стверджувати, що у ст. 121 Конституції України міститься виключний перелік функцій прокуратури, оскільки, крім здійснення власне прокурорсько - наглядової діяльності, прокуратура, як і будь - який інший орган державної влади, виконує також інші функції, до яких, зокрема, можна віднести: участь прокурорів у правотворчій діяльності, міжнародно - правове співробітництво, кадрове та матеріально - технічне забезпечення, облік та статистична звітність” [1]. На наш погляд, до цього переліку ще можна віднести профілактичну функцію органів прокуратури, що здійснюється у трьох формах [3, с. 433]: а) особиста участь прокурорських працівників у складенні програм комплексної протидії злочинності та планів профілактики окремих злочинів; б) надсилання до відповідних органів влади й управління подань, що містять пропозиції щодо зміцнення правопорядку в певному регіоні, місті, районі, підвищення протидії злочинності; в) надання громадськості інформації державним органом влади про стан законності у певному регіоні, місті, районі та заходи щодо її зміцнення.

Окрім, цього, вважаємо, що виокремлені вище вченим П. Каркач, функції хоча і мають право на існування, та навряд чи можна їх назвати “допоміжними”, адже вони з практичних міркувань, більше застосовуються як “забезпечувальні”. Про нормативне закріплення координаційної функції за прокуратурою наголошувалося і в монографічній роботі професора М.К. Якимчука [4, с. 251]. Подібну позицію займає вчена – практик І. Європіна, яка зазначила, що “координаційну діяльність органів прокуратури варто розглядати як функцію, передбачену ст. ст. 10 і 29 Закону України "Про прокуратуру" (1991), метою якої є об'єднання зусиль правоохоронних та інших державних структур для боротьби зі злочинністю” [5]. Цих міркувань притримується і вчена Л. Прінь [6].

Слушною з цього приводу є позиція О. Гардецького, котрий пише, “враховуючи те, що функції та форми управління розкривають напрями та шляхи впливу суб'єктів управління на об'єкти управління, координацію прокуратурою діяльності правоохоронних органів боротьбі зі злочинністю можна розгляда-

ти і як функцію прокуратури, і як форму її діяльності” [7]. Професор М.І. Мичко, розглядає координаційну діяльність прокурорів як одну з додаткових функцій органів прокуратури, що має своєю метою - завданням підвищення ефективності всієї системи боротьби зі злочинністю і попередження злочинів” [8, с. 24]. З огляду на наведені погляди відомих вчених та практиків, керуючись чинним законодавством, і зокрема Законом України “Про прокуратуру” (1991 р.), слід зазначити, що забезпечувальна функція координації цілком відповідає вимогам ст. 123 Конституції України, де передбачено, що організація і порядок діяльності органів прокуратури визначаються законом” [1].

Що стосується координації як функції, то вона на думку І. Європіної, “реалізовується прокуратурою через співробітництво з правоохоронними та іншими державними органами, основним завданням і обов'язком яких є боротьба зі злочинністю” [5]. До основних напрямків, за якими здійснюється координація діяльності правоохоронних органів, належить:

- спільний всебічний аналіз стану злочинності та корупції, їх структури та динаміки, прогнозування тенденцій з метою визначення загальних засад та шляхів боротьби із злочинністю у всіх її формах та проявах;

- розробка та здійснення спільних цільових заходів щодо виявлення, розкриття, розслідування, припинення і профілактики злочинів, а також усунення причин та умов, що сприяли їх вчиненню;

- розробка та подання узгоджених пропозицій до проєктів державних та регіональних програм боротьби із злочинністю та корупцією;

- виконання загальнодержавних і регіональних програм боротьби із злочинністю та корупцією;

- внесення узгоджених пропозицій органам державної влади та місцевого самоврядування щодо покращення криміногенної ситуації;

- розробка та подання пропозицій компетентним органам щодо удосконалення нормативно - правового регулювання діяльності у сфері боротьби із злочинністю та корупцією;

— спільне ініціювання наукових досліджень з проблем боротьби із злочинністю і корупцією, участь у їх проведенні.

Не виключається можливість здійснення координації за іншими напрямками, в тому числі [9]: підготовка і направлення інформацій з питань боротьби зі злочинністю Президенту, Верховній Раді, Кабінету Міністрів України, іншим державним органам, а також органам місцевого самоврядування з метою їх відповідного реагування; узагальнення (по узгодженій програмі) практики застосування законів по боротьбі зі злочинними проявами і підготовка пропозицій щодо покращення правоохоронної діяльності; узагальнення практики виконання міжнародних договорів і угод з іноземними державами та міжнародними організаціями з питань співробітництва у галузі боротьби зі злочинністю і підготовки відповідних пропозицій; вивчення практики координації дій правоохоронних органів, поширення позитивного досвіду та новітніх технологій, що сприятимуть оптимізації їх діяльності; виявлення випадків протидії роботі правоохоронних органів органами державної влади та місцевого самоврядування та запровадження дієвих заходів щодо виправлення таких ситуацій на місцях.

До цього переліку, підтримуючи позицію С.С. Мірошніченка, варто додати окремі напрямки координаційної роботи органів прокуратури з попереджувальної (профілактичної) діяльності, а саме: “а) координація застосування законодавства, що безпосередньо регламентує питання протидії організованій злочинності; б) координація участі правоохоронних органів у правотворчості; в) спільний аналіз стану організованої злочинності, її структури й динаміки, прогнозування тенденцій розвитку” [10, с. 15].

У цьому контексті, заслуговують на увагу, виокремлені автором, критерії оцінки попереджувальної роботи органів прокуратури, а саме: “а) забезпечення своєчасного і якісного виявлення організованих злочинів, здійснення оперативно - розшукових заходів, розслідування кримінальних справ про злочини, вчинені у складі організованих злочинних груп або за участю їх лідерів чи учасників; б) дотримання спеціальними підрозділами законних прав та інтересів усіх учасників кримінального судочинства; в) відшкодування збитків, заподіяних

внаслідок організованої злочинної діяльності; г) вжиття заходів по попередженню таких злочинів, усунення причин та умов, що їм сприяють; д) забезпечення засобами прокурорського нагляду виконання правоохоронними органами обов'язків щодо профілактики цієї злочинності; є) забезпечення своєчасності виявлення і вжиття конкретних заходів по реальному усуненню прокурором будь - яких порушень законодавства при провадженні ОРД, дізнання й досудового слідства; ж) своєчасність реагування прокурорів на повідомлення громадян та юридичних осіб про факти вчинення таких злочинів” [10, с. 16].

Оцінку ефективності таких напрямків координаційної діяльності можна дати лише на підставі детального вивчення і аналізу усього комплексу форм, методів, завдань та напрямків цієї діяльності [11, с. 39, 40]. Наприклад, при оцінці ефективності координаційної діяльності, зокрема органів прокуратури, можуть бути використані такі науково – практичні методи, як: витребування прокурорами статистичної та іншої інформації; аналізу стану злочинності, її структури та динаміки; вивчення і узагальнення практики виявлення, розслідування злочинів, інших правопорушень та прийняття по них відповідних рішень; аналізу реалізації державних і регіональних програм у боротьбі із злочинністю; узагальнення та аналізу практики наглядової діяльності прокуратури щодо виконання законів правоохоронними органами; узагальнення та вивчення повідомлень засобів масової інформації щодо боротьби із злочинністю, стану законності та правопорядку, захисту прав і законних інтересів громадян, їх об'єднань; вивчення науково - практичних пропозицій та рекомендацій щодо боротьби з правопорушеннями, злочинністю, корупцією та їх попередженню.

До таких методів, на нашу думку, варто також віднести і вивчення динаміки довіри громадськості до прозорості діяльності прокуратури та підвищення її іміджу серед населення. Оскільки, проведеним опитуванням мешканців Сумської і Харківської областей у кількості 215 осіб з метою визначення особливостей сприйняття представниками громадськості іміджу органів прокуратури засвідчило, що 26% опитаних респондентів, вважають, що прокуратура прозоро і демократично здійснює свою діяльність [12, с. 26].

Л. Прінь, пропонує при визначенні результативності координаційних заходів правоохоронних органів враховувати такі показники [6]: рівень злочинності, в тому числі кількість особливо небезпечних злочинів та злочинів у сфері економіки; дані про боротьбу з корупцією; рівень розкриття злочинів, у тому числі й особливо небезпечних; якість і строки слідства, кількість кримінальних справ, повернутих на додаткове розслідування; винесення виправдувальних вироків; скасовані та змінені вирoki у кримінальних справах, із них — за апеляційними та касаційними поданнями прокурорів. Деякі вчені — практики, пропонують “нормативно визначити критерії ефективності здійснення координаційної діяльності, оскільки ні в нормативних документах, які регламентують координацію дій правоохоронних органів, ні на практиці вони чітко не визначені, що впливає на оцінку результативності координаційних дій” [13]. До означених вище критеріїв ефективності здійснення координаційної діяльності, доцільно, на нашу думку, віднести і відповідальність керівників правоохоронних органів як одну з обов'язкових умов успішної координації та взаємодії.

Згідно із суттю мети і завдань координації, кожен керівник державного, контролюючого, правоохоронного, владного органу, що бере участь у координації, здійснює свої повноваження самостійно, а також контролює виконання узгоджених ходів, беручи на себе певну відповідальність. Дуже важливо в законодавчому порядку встановити відповідальність керівників за своєчасне і якісне виконання узгоджених заходів. На слухну думку Л. Грицаєнка, одним із варіантів вирішення проблеми підвищення рівня координації процесуальної діяльності між органами слідства та підтримання державного обвинувачення могло б стати суміщення однією посадовою особою як здійснення функції процесуального керівництва досудовим слідством, так і функції підтримання державного обвинувачення в суді. Вчений це вбачає у тому, що “прокурор, який здійснював нагляд за досудовим слідством у кримінальній справі, зобов'язаний за загальним правилом підтримувати у ній державне обвинувачення”. Це, пише автор, підвищить ступінь відповідальності прокурора при здійсненні процесуального керівництва слідством, оскільки буде чітко простежуватися спадковість між

кримінальним переслідуванням на досудових стадіях і судових стадіях кримінального судочинства [14, с. 528].

Для ефективної координаційної діяльності правоохоронних органів, на слушну думку В.Т. Білоус, слід також “удосконалити підготовку керівників - управлінців, здатних організувати роботу кожного співробітника та підлеглих підрозділів у цілому, започаткувати та розвивати систему координації управління спецпідрозділами по боротьбі із злочинністю у структурі свого правоохоронного органу, а також із спецпідрозділами інших українських правоохоронних органів, та співпрацю з іноземними колегами по боротьбі з транснаціональною злочинністю” [15, с. 21].

У докторській дисертації В.Т. Білоуса, на основі аналізу стану боротьби з економічною злочинністю в Україні, виокремлені причини недоліків, які допускаються у процесі підготовки, прийняття і реалізації запланованих спільних заходів у координаційній діяльності, а саме: “рішення, що приймаються у цій сфері, не враховують попередніх, часто відбувається їх дублювання; у процесі руху проекту рішення по ієрархії змінюється мета відповідно до того, як розмежовуються потреби й інтереси різних рівнів управління; інколи рішення приймаються без конкретного змісту (поліпшити, покращити, активізувати, посилити і т. д.); відсутній процес підготовки й прийняття рішень із залученням науковців; немає чітко розроблених процедур узгодження рішень з усіма виконавцями; недостатнє інформаційне забезпечення та відсутній механізм оцінки виконання рішень у зазначеній сфері” [15, с. 29].

Для усунення формалізму при здійсненні координаційної діяльності прокурорам усіх рівнів слід забезпечувати дієвий та принциповий контроль та активну наглядову роботу. Скажімо, починаючи з 2007 року в Полтавській області, для максимального досягнення мети та цілей координаційної діяльності міжрайпрокурорів запроваджено виїзди працівників апарату області до підпорядкованих прокуратур для участі у проведенні координаційних нарад [13]. Водночас, прокурори областей не повинні зводити координаційну діяльність до участі прокурорів у нарадах і засіданнях колегій обласної та районних державних

адміністрацій, оскільки це суттєво знижує роль органів прокуратури та підриває їх авторитет.

Для здійснення діловодства щодо координаційної діяльності в органах і підрозділах прокуратури доцільне ведення номенклатурної справи: „Документи щодо координаційної діяльності прокурора по боротьбі зі злочинністю”, де мають накопичуватись матеріали з підготовки, проведення нарад та виконання їх рішень [9, с. 25]. Підтримуємо позицію Л. Пріня, про те, що в межах номенклатурної справи матеріали кожної координаційної чи міжвідомчої наради варто підшивати в окрему папку [6].

Для організації ефективної і якісної діяльності з координації по боротьбі із злочинністю необхідно на законодавчому рівні визначити такі питання як: підстави, предмет, форми, принципи, завдання, склад та інші важливі проблеми координаційної діяльності по боротьбі із злочинністю. А якщо говорити про роль прокуратури в цій діяльності, то важливо визначити правовий статус прокурора як координатора.

І на завершення слід зазначити, що ми цілком підтримуємо позиції вчених – практиків В. Войцишена, Л. Ткаченко [13] та М. Копетюка [16, с. 16], щодо якнайшвидшого розроблення та прийняття Закону України “Про координаційну діяльність правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Каркач П. Чи повинен прокурор координувати діяльність щодо боротьби зі злочинністю? Вісник прокуратури №6 (84), 2008. – С. 73 – 79.
2. Капитонова Ю.В. Основы координации прокуратурой деятельности правоохранительных органов по борьбе с преступностью: дис. ... канд. юр. наук. - М., 2002. – 187 с.
3. Організація діяльності районної (міської) прокуратури: науково – практичний посібник / [Г.П. Середа, М.К. Якимчук, В.М. Куц та ін.]; за заг. ред. Г.П. Середи. – Кіровоград: МПП «Антураж А», 2009. – 468 с.
4. Якимчук М.К. Наукові засади управління в органах прокуратури України. - Чернівці: Рута, 2002. – 391 с.
5. Європіна І. Координаційна діяльність прокуратури // Прокуратура. Людина. Держава - № 8, 2005. - С. 30 – 35.

6. Прінь Л. Організація координаційної діяльності правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю Прокуратура. Людина. Держава №1, 2005. – 27 – 33.
7. Гардецький О. Координація діяльності правоохоронних органів Вісник прокуратури. - №3, 2007. - С. 50 – 56.
8. Мичко М.І. Проблеми функцій і організаційного устрою прокуратури України: Автореф. дис. доктора юрид. наук: 12.00.10 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. - Харків – 2002. – 40 с.
9. Координаційна діяльність прокурора / Методичні рекомендації. - Київ - Генеральна прокуратура України, 2009. - 37 с.
10. Мірошніченко С.С. Головні напрямки діяльності органів прокуратури України з попередження організованої злочинності: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. - Харків - 2007 – 20 с.
11. Михайленко О. Пасечко З. Про роль прокуратури у підвищенні ефективності координації діяльності щодо боротьби зі злочинністю // Вісник прокуратури. - № 5 (83). – 2008. – С. 37 - 44.
12. Мироненко Т.Є. Робота з персоналом в органах прокуратури України: організаційно - правові питання: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Інститут законодавства Верховної ради України. - Київ – 2008 – 25 с.
13. Войцишин В., Ткаченко Л. Координація діяльності правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю // Вісник прокуратури. - № 2 (80), 2008. – С. 24 – 27.
14. Грицаєнко Л.Р. Прокурорська діяльність в Україні в світлі сучасного світового досвіду: монографія / Л.І. Грицаєнко. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2009. – 576 с.
15. Білоус В.Т. Координація управління правоохоронними органами України по боротьбі з економічною злочинністю (адміністративно - правовий аспект): Автореф. дис... доктора юрид. наук: 12.00.07 / Національний університет внутрішніх справ України. – Харків. – 2004. - 45 с.
16. Копетюк М.І. Особливості прокурорського нагляду при розслідуванні кримінальних справ про злочини неповнолітніх: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. - Харків – 2008 – 22 с.

20. Профорієнтаційна робота в органах прокуратури

У сучасних умовах ефективність добору кадрів на службу в органи прокуратури багато в чому залежить від правильно організованої та здійснюваної професійної орієнтації. В науковій літературі не існує єдиної точки зору щодо сутності явища

„професійна орієнтація”. І.М. Назімов під професійною орієнтацією розуміє систему заходів по підготовці молоді до вибору професії, шляхів її набуття, а також закріплення за нею [1, с. 144]. Так, на спільну думку вчених Л.І. Шишкіна [2, с. 24] та К.К. Платонова [3, с. 249], профорієнтація – це система психолого-педагогічних і методичних заходів, які допомагають кожному представнику підростаючого покоління обирати собі професію з урахуванням потреб суспільства і своїх здібностей.

На думку П.Б. Коптева, професійна орієнтація – це діяльність направлена на сприяння вибору професії, яка найбільш відповідає бажанням та здібностям особи, а також потребам певної організації, ознайомлення широких верств населення з певними професіями, які існують у системі суспільного виробництва, можливістю їх одержання та характером і специфікою майбутньої праці чи служби [4, с. 130]. О.Я. Кібанов професійну орієнтацію визначає як „комплекс взаємопов’язаних економічних, соціальних, медичних, психологічних і педагогічних заходів, спрямованих на формування професійного покликання, виявлення здібностей, інтересів, придатності та інших факторів, які впливають на вибір професії або на зміну роду діяльності” [5, с. 269]. На думку І.М. Совгір, соціально-професійна орієнтація, система життєвих цінностей прямо впливають на бачення та оцінку особою стану й перспектив розвитку соціально важливих процесів у тій чи іншій галузі суспільного життя [6, с. 8].

Усталене визначення професійної орієнтації, охоплює професійну освіту, професійну консультацію, професійний відбір (підбір) і професійне виховання, пов’язане із системою практичної підготовки, насамперед, молоді яка має обрати професію відповідно до особистих інтересів, нахилів і здібностей [7, с. 235]. Професійна орієнтація в органах прокуратури включає різні форми роботи. Найбільш поширеним є ознайомлення майбутніх прокурорських працівників з особливостями прокурорської діяльності через використання засобів масової інформації (центральної, місцевих, відомчих).

Окрім фізичного й психічного здоров’я, кандидат на навчання повинний мати адекватне уявлення про професію, усвідомлювати її соціальне значення, а також вимоги професії до особистості; мати стійке прагнення особисто брати участь у

реалізації об'єктивно заданих цілей професії; здібність до довільної концентрації уваги; гарну довготривалу і оперативну пам'ять; високий рівень розвитку вербального інтелекту та творчого мислення; достатньо високо розвинений соціальний інтелект і комунікативні якості; мати низький рівень тривожності; бути високо активним і працездатним; емоційно стійким; володіти високим моральним контролем поведінки та самоконтролем; реалістичною самооцінкою; бути емоційно зрілим та впевненим у собі [8, с. 11, 12].

Професійно-орієнтаційна робота повинна проводитися серед невеликої групи молоді — дітей працівників, пенсіонерів органів прокуратури. Вважаємо, що це буде позитивним чинником, оскільки молоді працівники, виховані на сімейних традиціях, глибше пізнають специфіку діяльності відповідних прокуратур, краще підготовлені до професійно-психологічних труднощів практичної діяльності. Серед даної категорії фахівців зменшиться плинність кадрів. Але, тут є і негативний чинник, оскільки орієнтація лише на дітей працівників прокуратури підсилює закритість, відособленість даної системи, обмежує приток іншої здатної молоді.

Як слушно зазначає, Є.М. Попович, профорієнтаційна робота в органах прокуратури має охоплювати не лише представників молоді, які у перший раз приймають рішення про вибір професії, але й осіб, які мають юридичну освіту та певні досягнення під час роботи за фахом, з тим, щоб постійно збагачувати кадровий потенціал прокуратури за рахунок напрацювань та професійного досвіду означених осіб [9, с. 206].

Тому, тут потрібний розумний індивідуальний підхід до кожного претендента, що слід передбачити у роботі практичного психолога та комплектуючих кадрових підрозділів прокуратури, їх керівників, адже на навчання до НАПУ за результатами вступних випробувань за конкурсом зараховуються не випускники загальноосвітніх шкіл, а особи, які вже мають дипломи бакалаврів “правознавства” та почасти є сформованими особистостями з усталеною поведінкою, психологічними та особистісними якостями.

Щодо значущості професійної орієнтації для вибору професії, то Є.М. Попович, вважає, що вона є запорукою зни-

ження плинності кадрів внаслідок підвищення усвідомлення професійного вибору, натомість, сучасні заходи з профорієнтації в Україні здійснюються епізодично та носять здебільшого інформаційний характер, не забезпечуючи громадян адекватним професійним самовизначенням. “При цьому відсутність системи профорієнтації нерідко призводить до помилкового професійного вибору значною частиною громадян, що стає однією з причин низької продуктивності праці, професійних захворювань, травматизму, плинності кадрів, високого рівня безробіття, великої кількості нереалізованих обдарувань, здібностей, а відтак – матеріальних і моральних втрат як в особистісному, так і загальнонаціональному вимірі” [9, с. 5].

Як зазначає В. Остапчук, “настав час запровадження сучасних форм фахового відбору, методів вивчення та оцінювання професійних, ділових та особистих якостей претендентів на заміщення вакантних посад з тим, щоб до органів прокуратури приходили кращі з кращих фахівців, найбільш придатні для виконання складних прокурорсько-слідчих обов’язків” [10, с. 10].

Тож, основним завданням, яке стоїть перед службою психологічного забезпечення роботи в системі органів прокуратури України є використання досягнень практичної психології в роботі з кадрами (персоналом, особовим складом). Одним з найважливіших напрямків у даній роботі є проведення психологічної орієнтації кандидатів на навчання у Національну академію прокуратури України та інші вищі навчальні заклади, які готують працівників для органів прокуратури України, а також проведення психологічного відбору, виховання, адаптації та атестації прокурорських кадрів.

Участь психолога органів прокуратури в професійно - орієнтаційній роботі на етапі відбору кандидатів на службу дозволяє скоректувати їх уявлення про майбутню прокурорську діяльність, провести кваліфіковане консультування з обраної професії, а в окремих випадках переконати кандидата, що його особисті якості не відповідають кваліфікаційним вимогам, що пред’являються до майбутнього фахівця-прокурора, і тим самим уберегти людину від можливих розчарувань і стресів.

У ході професійного консультування звертається увага кандидата і його родичів на особливо напружений і небезпеч-

ний характер майбутньої спеціальності, умови служби в конкретних структурних підрозділах органів прокуратури. Професійно-орієнтаційна робота повинна проводитися серед невеликої групи молоді — дітей працівників, пенсіонерів органів прокуратури. Вважаємо, що це буде позитивним чинником, оскільки молоді працівники, виховані на сімейних традиціях, глибше пізнають специфіку діяльності відповідних прокуратур, краще підготовлені до професійно - психологічних труднощів практичної діяльності. Серед даної категорії фахівців зменшиться плинність кадрів. Але, тут є і негативний чинник, оскільки орієнтація лише на дітей працівників прокуратури підсилює закритість, відособленість даної системи, обмежує приток іншої здатної молоді.

Тому, тут потрібний розумний індивідуальний підхід до кожного претендента, що слід передбачити у роботі практичного психолога та комплектуючих кадрових підрозділів прокуратури, адже на навчання до НАПУ за результатами вступних випробувань за конкурсом зараховуються не випускники загальноосвітніх шкіл, а особи, які вже мають дипломи бакалаврів “правознавства” та почасти є сформованими вже особистостями з іманентною поведінкою, усталеними психологічними, особистісними якостями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Назимов И. Н. Профориентация и профотбор в социалистическом обществе / Назимов И. Н. — М. : Прогресс, 1971. — 275 с.
2. Шишкина Л. И. Социально-правовые вопросы профориентации молодежи / Шишкина Л. И. — Л. : ЛГУ, 1976. — 118 с.
3. Платонов К. К. Проблемы способностей / Платонов К. Е. — М. : Мысль, 1972. — 371с.
4. Коптев П. Б. Організаційно-правові засади діяльності підрозділів по роботі з персоналом ОВС : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Коптев Павло Борисович ; Харківський національний університет внутрішніх справ. — Х., 2006. — 212 с.
5. Управление персоналом : энциклопедический словарь / под ред. А. Я. Кибанова. — М. : ИНФРА-М, 1998. — 453 с.
6. Совгір І. М. Організаційно-правове регулювання довузівської підготовки кандидатів на службу в органи внутрішніх справ України : автореф.

дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 “Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право” / І. М. Совгір. — Х., 2003. — 18 с.

7. Психологічна енциклопедія / [авт.-упоряд. О. М. Степанов]. — К. : Академвидав, 2006. — 424 с. — (серія “Енциклопедія ерудита”).

8. Москаленко А. П. Психологічне забезпечення професійного відбору до вищих навчальних закладів системи МВС України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.03 “Психологія праці ; інженерна психологія” / А. П. Москаленко. — Х., 2002. — 23 с.

9. Попович Є. М. Управління органами прокуратури України : організаційно-правові проблеми : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 / Попович Євген Миколайович ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2010. — 373 с.

10. Остапчук В. Щодо проблем добору кадрів для органів прокуратури / В. Остапчук // Вісник прокуратури. — 2009. — № 4. — С. 14—16.

21. Про доцільність уведення в навчальний процес Національної академії прокуратури України спеціалізованих психологічних дисциплін: “Конфліктологія у прокурорській діяльності” та “Психологія прокурорської діяльності”

Актуальність навчальних курсів “Психологія прокурорської діяльності” та “Конфліктологія у прокурорській діяльності”, котрі містять цілий комплекс психотренувань за основними напрямками прокурорської діяльності зумовлена потребами практики, адже проблема психологічного забезпечення діяльності прокурорсько - слідчих працівників останнім часом займає важливе місце серед інших завдань професійно - психологічної підготовки в органах прокуратури України. Така позиція підтримується професором Н.С. Карповим, котрий наголошує про важливість читання спеціалізованих курсів окремих дисциплін, які відображають потреби практики [1, с. 21].

Як слушно зазначає Н.М. Давидюк – “підвищення якості професійної освіти шляхом активізації навчально - пізнавальної діяльності студентів в процесі навчання у ВНЗ, повинно здійснюватись при вивченні різних дисциплін, в тому числі і психологічних” [2, с. 3]. Емпіричні результати Н.С. Герасимової свідчать, що робота студентів у процесі активного психологічного навчання сприяє розв'язанню ними своїх внутрішньоосо-

бистісних конфліктів, а також розширення перцептивної компетентності шляхом опанування рефлексивних знань [3, с. 17].

Підтвердженням цього положення можуть послужити і результати проведеного у 2006 - 2007 роках, вченою Т.Є. Мироненко, опитування практичних працівників органів прокуратури, з яких лише 19% обстежених респондентів вважали, що працівники органів прокуратури мають високий рівень професіоналізму, компетентності, принциповості у боротьбі з порушеннями законності. Це, на думку вченої, зумовлює необхідність проведення активної роботи з підвищення іміджу органів прокуратури, а також необхідності включення у навчальні програми і плани підвищення кваліфікації прокурорських працівників НАПУ предметів, пов'язаних з побудовою взаємодії з громадськістю, а саме конфліктології, соціальної психології, ораторського мистецтва тощо [4, с. 26]. Про нагальну потребу включення до навчальних планів Академії прокуратури загальної і галузевої психології зверталася увага і в науковій праці В. Сущенка [5, с. 16].

Подібна практика існує і в Академії прокуратури Російської Федерації, де в юридичному інституті у складі Академії, кафедрою кримінально – правових дисциплін читаються такі дисципліни як “Юридична психологія” та “Судова психіатрія” [6]. У філіалі Академії прокуратури Російської Федерації – Санкт – Петербургському юридичному інституті на кафедрі кримінального права і процесу читається дисципліна “Судова психологія” [7]. Більш того, в Академії прокуратури Російської Федерації функціонує спеціалізована вчена рада із захисту дисертацій за спеціальністю: 19.00.06 – юридична психологія [8].

На думку О. Олійник, “практична юридична психологія є основою методологічного наповнення професійної риторики прокурора в частині рекомендацій і прийомів, дотримання яких прокурором суттєво підвищує ефективність його офіційного мовлення через емоційність і психологічний вплив”. Авторка відзначає, що “юридична психологія надає прокурорській риториці інформацію про загальні засади психологічного взаємозв'язку суб'єктів відповідних правовідносин, які мають дотримуватися, зокрема, і прокурорськими працівниками” [9, с. 110, 111].

Як слушно зазначає І. Мудрак, “у програмах вищих навчальних закладів, які зорієнтовані на підготовку працівників прокуратури, та закладів з підвищення кваліфікації прокурорських кадрів слід передбачити викладання спецкурсів судової елоквенції, психотехніки судової промови, психолінгвістики” [10, с. 56].

У зв'язку з наведеним, набуває актуальності необхідність вивчення вищезгаданих спецкурсів психологічного циклу студентами - магістрантами та слухачами інституту підвищення кваліфікації Національної академії прокуратури України (далі НАПУ) та в перспективі відкриття в аспірантурі Академії додаткової спеціальності: 19.00.06 – юридична психологія. Як зазначає Є. Блажівський, у сучасного працівника прокуратури мають бути ґрунтовні знання з економіки, психології, соціології, конфліктології [11, с. 24]. Таких знань, на думку Л. Давиденка, П. Каркача, зокрема, потребують керівники органів прокуратури [12, с. 26].

Доречно в НАПУ створити спеціалізовані навчальні потоки (групи чи зведені групи) з поглибленим вивченням основних конституційних напрямків діяльності прокуратури. Це дозволить фахово розподілити випускників на прокурорські посади відповідно до конкретної спеціалізації: підтримання державного обвинувачення, розслідування кримінальних правопорушень та процесуальне керівництво, представництво, нагляд. Така позиція узгоджується з думкою кадрового прокурора В. Остапчука, котрий вважає, що слід спеціалізувати підготовку державних обвинувачів, а також доповнити навчальний процес ще низкою спецкурсів, зокрема щодо більш поглибленого вивчення методик підготовки до судового процесу, тактики судового слідства та інших [13, с. 5]. Для цього, як зауважив О. Христинко, необхідно внести корективи у навчальні плани підготовки прокурорських працівників, з огляду на специфіку фахової діяльності, що потребує наближення навчального процесу до вимог професії на останніх курсах навчання залучати до педагогічного процесу спеціалістів - практиків [14, с. 4]. На зазначені обставини в 2007 році наголосив і колишній Генеральний прокурор України О. Медведько [15, с. 73].

Означені вище психологічні спецкурси були нами розроблені та апробовані протягом двох років серед студентів -

магістрантів Інституту підготовки кадрів НАПУ та в інституті підвищення кваліфікації названого освітнього закладу. В 2008 році Озерським І.В. опублікований перший в Україні та країнах СНД навчальний посібник “Психологія прокурорської діяльності” [16], з метою забезпечення читання лекційних та семінарських занять з означеної дисципліни в навчальних закладах, що готують фахівців за прокурорською спеціалізацією.

Наукова та прикладна цінність означених спецкурсів була доведена шляхом проведення нами опитування студентів та слухачів Національної академії прокуратури України щодо впровадження у навчальний процес дисциплін психологічного спрямування та поліпшення на ґрунті цього професійно – психологічної підготовки. Опитування було проведено протягом 2005 – 2009 років у 16 групах студентів НАПУ та 20 групах слухачів Інституту підвищення кваліфікації, студентів заочної форми навчання (всього 526 обстежень).

У проведеному нами опитуванні студенти - магістранти – 88,8% та слухачі - прокурори – 99,6% НАПУ, вказали на необхідність впровадження в навчальний процес академії представлених навчальних курсів. Це підтверджено і результатами опитування (кількість обстежень 150 осіб), що проводилось з ініціатииви Головного управління кадрового забезпечення Генеральної прокуратури України, випускників 2007 – 2008 років. Так, на важливість вивчення навчальної дисципліни “Психологія прокурорської діяльності” вказали 148 опитаних респондентів.

Пріоритетний характер під час підготовки прокурорських працівників в НАПУ має бути відведено саме спеціалізованим дисциплінам. Пропонуємо збільшити час на читання спецкурсів не менше 70% від відведеного на навчальні заняття часу (включаючи семінарські та практичні заняття (психотренінги)).

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпов Н.С. Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності: Автореф. дис... доктора юрид. наук: 12.00.09 / КНУВС.–Київ. – 2008. – 33 с.
2. Давидюк Н. М. Психологічні умови активізації творчої навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі вивчення психологічних дис-

- циплін: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Чернівецький Національний Університет імені Ю.Федьковича. – Чернівці. – 2002. – 24 с.
3. Герасімова Н.С. Внутрішньоособистісні конфлікти в процесі соціальної адаптації студентів до умов вищих навчальних закладів: Автореф. дис... психолог. наук: 19.00.07 / Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України.- К., 2004.- 22 с.
4. Мироненко Т. Є. Робота з персоналом в органах прокуратури України: організаційно - правові питання: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Інститут законодавства Верховної ради України.- Київ – 2008 – 25 с.
5. Сущенко В. Безперервна освіта прокурорів і слідчих — запорука зростання їх професійної майстерності // Прокуратура. Людина. Держава. - № 9 (38), 2004. – С. 14 - 18
6. <http://www.agprf.org/urid-ui/abiturient-2.html>
7. http://www.procuror.spb.ru/k_process.html
8. <http://www.agprf.org/aspirant/1.html>
9. Олійник О. Прокурорська риторика як комплексна міждисциплінарна наука // Вісник Національної академії прокуратури України № 1, 2008. – С. 106 – 111.
10. Мудрак І. Судова промова як конститутивна складова процесуальної діяльності державного обвинувача // Вісник прокуратури. - № 5 (83), 2008. – С. 49 – 56.
11. Блажівський Є. Усвідомлюючи потребу постійного самовдосконалення // Вісник прокуратури № 9 (27), 2003. – С. 22 – 24.
12. Давиденко Л., Каркач П. Соціально – психологічні методи // Прокуратура. Людина. Держава: загальнодержавне фахове юридичне видання. - № 9 (27) – 2003. – С.25 – 28.
13. Остапчук В. Проблеми підготовки кадрів для органів прокуратури і перспективи їх вирішення // Вісник прокуратури № 10 (28).- К.- 2003. С. 3 – 6.
14. Христинко О. Кадри – визначальний чинник підвищення ефективності діяльності прокуратури // Вісник прокуратури № 9 (27).- К.- 2003. С. 3 – 6.
15. Загородній В. Удосконалення роботи з добору, розстановки, професійної підготовки та виховання кадрів – ефективний засіб успішного виконання покладених на органи прокуратури завдань // Вісник прокуратури № 2 (68).- К.- 2007. С. 71 – 73.
16. Озерський І.В. Психологія прокурорської діяльності: Навч. посіб. (альбом схем) В - во Копі - центр - Полтава., 2008.- 247 с.
17. Кони А.Ф. Избранные произведения. Статьи и заметки. Судебные речи. Воспоминания // Государственное издательство юрид. литературы. – Москва, 1965. – 888 с.

22. Розстановка прокурорських кадрів та управління їх професійною адаптацією

Розстановка кадрів здійснюється безпосередньо в територіальних підрозділах органів прокуратури. Практичний психолог на цій стадії виступає в ролі експерта і консультанта. Він повинен зіставляти, з одного боку, психологічні відомості про кандидата, одержані при безпосередньому його вивченні і психодіагностики, що поступили з обласних апаратів прокуратури, а з іншого боку — вимоги, які пред'являються до конкретної посади (професіограма або модель фахівця органів прокуратури).

Нами підтримується думка, що результати психологічної оцінки кожного кандидата повинні бути оформлені у вигляді окремого змістовно розгорнутого офіційного документу, який буде зберігатися в особовій справі обстеженого [1, с. 30]. Варто нагадати, що ще вісімнадцять років тому в штатний розклад органів прокуратури РФ була включена посада психолога. За цей час психологічна служба пройшла кілька етапів свого становлення. Протягом перших восьми років були впроваджені посади психологів у прокуратурах п'яти суб'єктів федерації для проведення експерименту по визначенню основних напрямів їхньої повсякденної діяльності. В першому півріччі 2006 р. в РФ введені посади психологів у всіх прокуратурах суб'єктів РФ [2, с. 10].

За зазначений період в РФ психологи провели психодіагностику більше 8000 кандидатів на службу до органів прокуратури. З них близько 20% визнані професійно непридатними для роботи на прокурорсько-слідчих посадах, що дозволило не тільки прийняти на службу найбільш гідних, а й знизити плінність кадрів тощо [3, с. 124]. Завдяки десятирічній діагностичній роботі психологів органів прокуратури при вступі за означений час 17000 претендентів до Академії прокуратури Генеральної прокуратури РФ, непридатними для прокурорської професії виявились 3200 осіб [3, с. 130].

Починаючи з 2010 року Генеральною прокуратурою України пропонується обов'язково запроваджувати психологічне обстеження претендентів на роботу в органи прокуратури

та з урахуванням цього визначена доцільність введення у відділах організації роботи з кадрами прокуратури Донецької, Дніпропетровської, Львівської, Харківської, Одеської та Автономній Республіці Крим додаткових посад психологів з міжрегіональними повноваженнями [4, с. 2, 7].

Щодо *інституту наставництва*, як важливої форми забезпечення професійного становлення молодих працівників і засобу психологічної допомоги їхньої адаптації до колективу, то слід зазначити, в органах прокуратури він розвинений ще слабо, адже відсутні досконалі нормативи та положення, котрі б його регламентували. На думку окремих науковців, період адаптації молодого співробітника на посаді має супроводжуватись наставником з числа досвідчених працівників, котрі позитивно характеризуються в колективі [5, с. 29].

Враховуючи, що найбільш оптимальний варіант наставника – безпосередній керівник, надзвичайно важливо при заміщенні посад прокурорів районів (міст) і начальників відділів брати до уваги не лише професійні якості, але й особистісні, а також фахові позиції. Крім того, вік від 22 до 25 років, коли як правило, працівники - початківці приходять в органи прокуратури, обумовлений, виходячи із закономірностей онтогенезу особистості, як значущістю професійного самоствердження, так і спрямованістю на вирішення чужих завдань. Саме наставник може сформувати уявлення і первісні навички найбільш продуктивного стилю взаємодії і внутрі і поза колективом.

Однак, адаптаційний процес молодого працівника є більш психологічним явищем, а тому, окрім наставництва, потрібно ще й здійснювати психологічний супровід підшефного [5, с. 29], закріпленого за відповідним підрозділом чи органом прокуратури. Тому одним із завдань практичного психолога органів прокуратури є консультування керівника підрозділу з метою підбору наставників, психологічно сумісних з прийнятими на службу працівниками, а також подальше консультування наставників і підвищення їх психологічної компетентності. Для більш ретельного вивчення інституту наставництва, а саме його ефективності та проблем з удосконалення, психолог повинен застосовувати “опитувальник наставника по організа-

ції роботи з підшефним”, котрий пропонується нами у представленій дисертації.

На думку О.В. Іванової – “адаптація є комплексним явищем, яке вивчається різноманітними галузями наукових знань. Процес адаптації людини до життєдіяльності - складне полікритеріальне явище, спрямоване на забезпечення формування комплексу психічних реакцій, що визначають адекватну поведінку та ефективну взаємодію особи із навколишнім середовищем” [6, с. 11].

В.В. Конопльов визначає професійну адаптацію як діяльність по засвоєнню функціональних ролей у сфері службово - професійних відносин, що характеризується станом системи “особистість працівника - службове середовище” [7, с. 39]. Вчені НАВС, представили визначення адаптації молодого працівника ОВС як “складний, динамічний, багаторівневий і багатогранний процес перебудови його спонукально – мотиваційної сфери, комплексу наявних навичок, умінь і звичок, розширення і поглиблення орієнтаційної основи діяльності відповідно до нових завдань, цілей, перспектив та умов їх реалізації” [8].

Враховуючи вищезазначене, пропонуємо власне поняття професійної адаптації прокурорсько-слідчих працівників, під котрим, ми розуміємо складний, динамічний, багаторівневий і багатогранний процес перебудови спонукально-мотиваційної сфери прокурорських працівників, комплексу наявних навичок, умінь, знань і звичок, розширення та поглиблення орієнтаційних організаційно - правових засад фахової діяльності відповідно до нових завдань, цілей, перспектив та умов їх реалізації при виконанні професійних завдань та взаємодії з контактним середовищем.

На превеликий жаль організаційні засади професійної адаптації прокурорсько-слідчих працівників тільки починають досліджуватися наукою, як і вся система їх професійно - психологічної підготовки. Тому для їх розробки потрібно спочатку дослідити саме явище адаптації, а також слід уважно і ретельно опрацювати здобутки в даній сфері інших наук, і те, що можна використати в діяльності органів прокуратури України, особливо при вдосконаленні роботи з випускниками вищих

навчальних закладів з підготовки фахівців для органів прокуратури.

Нами пропонується використовувати у роботі психолога та керівників структурних підрозділів органів прокуратури спеціально модифіковані до умов прокурорської діяльності опитувальники, а саме: “Опитувальник для керівників органів прокуратури щодо роботи з випускниками вищих навчальних закладів” за прокурорсько - слідчою спеціалізацією та “Опитувальник для проведення стандартизованої бесіди з випускниками”, на котрому зупинимось більш ретельніше у площині психологічного забезпечення організації дослідження професійної адаптації прокурорсько-слідчих працівників.

Програма співбесіди з кандидатами на службу в органи прокуратури (у тому числі і з випускниками НАПУ) орієнтована на те, щоб отримати інформацію про характер та інтенсивність мотивації кандидата до роботи в органах прокуратури, про рівень його загальної культури, ерудованості, інтересах, уподобаннях, уявленнях про майбутню професійну діяльність, вміння чітко і ясно викладати свої думки, комунікативні якості, вміння взаємодіяти з людьми, вступати з ними в офіційне спілкування, емоційних характеристиках, а також з'ясувати додаткові відомості біографічного плану, що дозволяють уточнити дані, представлені в характеризуючих кандидата документах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кроз М. В. Система психологической оценки прокурорских работников : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.06 / Москва, 1999. — 225 с.
2. Глебовец В. Психолог в прокуратуре / В. Глебовец // Законность. — 2007. — № 3. — С. 8—14.
3. Синеокий О. В. Психологічні аспекти прокурорського нагляду за забезпеченням законності слідчо – оперативної діяльності. Досвід прокурора – криміналіста (за матеріалами умисних вбивств) : [монографія] / Синеокий О. В. — Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2009. — 455 с.
4. Про стан кадрового забезпечення органів прокуратури, заходи щодо посилення виховної роботи з прокурорсько-слідчими працівниками, а також результати перевірки з цих та інших питань у прокуратурі Київської

області : рішення колегії Генеральної прокуратури України від 23 жовтня 2009 року. — Київ, 2009. — 7 с.

5. Кошкин И. А. Тренинг по формированию мотивационно - смыслового компонента личности курсантов вузов системы МВД Украины / И. А. Кошкин, Е. А. Омельченко // Психологічні тренінгові технології у правоохоронній діяльності: науково-методичні та організаційно – практичні проблеми впровадження і використання, перспективи розвитку: матеріали міжнар. наук. – практ. конфер., (м. Донецьк, 27 – 28 травня 2005 року) : [у 2 ч.]. — Донецьк, 2005. — Ч. 2. — С. 29—35.

6. Іванова О. В. Соціально-психологічна адаптація курсантів у вишому закладі освіти МВС як етап професійного становлення майбутніх співробітників пенітенціарної системи : автореф. дис. на здобуття наук. Ступ. канд. психол. наук : спец. 19.00.06 / О. В. Іванова. - Київ, 1999. -17 с.

7. Коноплев В. В. Психологическая адаптация курсантов вузов МВД Украины к деятельности криминальной милиции : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.09 / Коноплев Вячеслав Вячеславович. — К., 1999. — 164 с.

8. Адаптація випускників вищих навчальних закладів МВС України до службової діяльності : психолого-педагогічні рекомендації / [В. Г. Андросюк, Л. І. Казіміренко, І. Г. Кириченко та ін.]. — К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2001. — 48 с.

23. Професійний відбір психологів для органів прокуратури

Професійна підготовка практичних психологів вимагає цілеспрямованого та планомірного формування професійної свідомості як психічного утворення, що інтегрує професійні знання, структуровані в певні програми професійних дій, та знання людини про саму себе як про представника певної професії [1, с. 8]. Натомість існують і компоненти, котрі впливають негативно на роботу практичного психолога та визначають його непридатність.

Вчений Н.А. Сургунд у своїй дисертаційній роботі наводить структурні компоненти особистісної непридатності практичного психолога до професійної діяльності, а саме: наявність будь-якої психічної патології, виражених акцентуацій (збудливого, демонстративного, застрягаючого та дистимного типу), високої емоційної нестабільності, агресивності, глибокої інтровертованості, дуже низької емпатійності, комунікативності,

слабо виражених соціальних компонентів ергічності та пластичності, низький рівень логічного мислення та уважності [2, с. 23].

Досить вдало та комплексно, на нашу думку, визначені основні протипоказання для призначення на посаду практичного психолога, С.К. Делікатним. Ними, на думку вченого є:

- відсутність відповідної психологічної освіти, а, в окремих випадках, і досвіду роботи в ОВС, у нашому випадку – органах прокуратури;

- відсутність уявлення про основні напрямки діяльності, специфіку задач, форм і методів роботи служб, підрозділів ОВС, у нашому випадку – органів прокуратури;;

- негативний висновок за підсумками стажування;

- обмеженість вузькоособистими мотивами та корисливими інтересами до оволодіння професією практичного психолога, відсутність стійкої схильності й розвинутого інтересу до цієї роботи;

- бар'єри у спілкуванні, нелагідність, схильність до деструктивних конфліктів з людьми, чвар і кляуз, вивідування особистої й конфіденційної інформації про працівників та колектив з метою маніпуляційного впливу на них і отримання власної вигоди;

- ригідність мислення, низький інтелектуальний та загальноосвітній рівень, недостатній творчий потенціал.

- низька стресостійкість, емоційна нестійкість, афекти в професійній поведінці;

- невміння практично включатися в життєдіяльність колективу й здійснювати вплив на працівників психологічними засобами, в тому числі й особистим прикладом, ставленням до своїх функціональних обов'язків;

- людиноненависництво, невміння та небажання працювати з людьми;

- категоричність, невміння виділити потрібне та головне, незнання соціально-психологічних факторів службової діяльності працівників, умов і обставин їх праці й життя;

- незнання особливостей психології працівників, небажання брати участь у вирішенні їх особистісних та професійних проблем;

- професійна некомпетентність, незнання основ юридичної, практичної та екстремальної психології, психології слідчої та оперативно-розшукової діяльності, причин виникнення девіантної й суїцидальної поведінки, агресії та інших відхилень від соціальних норм; низький рівень мотивації, нездатність до інтенсивної праці;

- небажання утверджувати свою вагомість у професійній діяльності на основі саморозвитку та самореалізації [3, с. 31].

До цього переліку, вважаємо за необхідне додати, ще й такий показник як психічне та фізичне здоров'я психолога.

Що стосується професійної компетентності практичних психологів, то в даному випадку їх успіх залежить від двох факторів: перший - це наявність базової чи повної юридичної і психологічної освіти та успішного досвіду роботи в галузі практичної психології; другим фактором - є розуміння специфіки діяльності органів прокуратури, професійних завдань її працівників. Останнє можна пояснити тим, що специфічне коло професійних завдань і психологічна характеристика (професіограма) кожної професії вимагає свого індивідуального підходу при здійсненні психологічної підготовки фахівців до умов цієї діяльності.

Необхідно відзначити, що підбір працівників - психологів, які б повною мірою відповідали заявленим вище вимогам (фактично мова іде про наявність двох вищих освіт (психологічної та юридичної) та ще й практичного досвіду за двома спеціальностями), задача досить складна. Підготовка кваліфікованих фахівців – психологів, рівно як і фахівців – прокурорів, вимагає розробки цільової програми, що передбачає створення психологічних кафедр, факультетів, інститутів підвищення кваліфікації, підготовки і перепідготовки науково - педагогічних кадрів та інших організаційних заходів. На це було звернено увагу в 2005 році керівництвом Генеральної прокуратури України, в результаті чого була утворена у січні 2005 року кафедра “психології” [4, с. 22].

Наразі, вважаємо, що в Національній академії прокуратури України (далі – НАПУ) доцільно відновити кафедру “психології” (анульована у червні 2005 року) та читання психологічних дисциплін (анульовані в 2008 році), спрямованих на удоскона-

лення фахової підготовки прокурорських працівників. Думається, що кафедру “психології” у цьому разі слід перейменувати на кафедру “психології прокурорської діяльності” та укомплектувати її відповідними прокурорськими фахівцями.

З огляду на якісну підготовку фахівців–психологів для правоохоронних органів, думається, що цільова програма підготовки фахівців, має реалізовуватися за наступною схемою:

- чотирирічна підготовка за спеціальністю - “юридична психологія” в Національній академії внутрішніх справ (далі – НАВС) та Харківському національному університеті внутрішніх справ (далі – ХНУВС);

- дворічна підготовка - для осіб, що мають вищу не психологічну освіту та бажають одержати другу спеціальність - “юридична психологія” в НАВС та ХНУВС;

- дворічна підготовка за спеціальністю “юридична психологія” в магістратурі в НАВС та ХНУВС для осіб, що мають юридичну освіту та працюють в правоохоронних органах;

- чотирирічна підготовка за спеціальністю - “правознавство” для осіб, що мають психологічну освіту освітньо – кваліфікаційного рівня “бакалавр”;

- однорічна підготовка з видачею відомчого сертифікату за спеціальністю “юридична психологія” на спеціалізованих курсах підвищення кваліфікації в НАВС та ХНУВС для осіб, що мають базову вищу юридичну та повну вищу психологічну освіту і працюють на посадах практичних психологів в правоохоронних органах;

- 5 - 6-місячна перепідготовка для осіб, що мають вищу не психологічну освіту, з видачею відомчого диплома та 2 - 4-тижневе підвищення кваліфікації (за окремими напрямками);

- 2 - 3-денні науково-практичні конференції та наради по обміну досвідом та стажування при базових психологічних центрах (у тому числі закордонних).

На посади спеціалістів–психологів органів прокуратури, доцільно призначати випускників – юридичних психологів вузів системи МВС України. Адже, як показує практика, практичні психологи, які отримали вищу освіту за фахом психологія в цивільних освітніх закладах, відчувають більші труднощі в при-

стосуванні до умов професійної діяльності в силових підрозділах, ніж спеціалісти, які отримали вищу освіту в закладах системи МВС [5, с.10]. Зважаючи на вищевикладену концепцію, за умови її успішного упровадження на практиці можна, в перспективі, очікувати реальні позитивні результати її функціонування, що виражатимуться в значному підвищенні ефективності службових завдань, які стоять перед працівниками органів прокуратури України.

У цьому разі, слід визначити критерії результативності роботи практичного психолога органів прокуратури за наступними показниками:

- ефективність психологічного забезпечення роботи з прокурорськими працівниками, наявність (відсутність) надзвичайних подій;

- дієвість наданої практичним психологом підтримки розвитку й реалізації творчого потенціалу прокурорських працівників, надання їм допомоги при вирішенні різних психологічних проблем професійної діяльності;

- організація та результативність психологічного навчання, консультування прокурорського колективу, що здійснюється в різних формах психологічної освіти, а також в системі профпідготовки прокурорських працівників;

- відповідність організації діагностичної роботи вимогам, що ставляться до неї, достовірність висновків і рекомендацій за її результатами рівень їх практичної реалізації;

- організація й ефективність психопрофілактичної роботи, особливо при попередженні різних видів проявів девіантної та суїцидальної поведінки, подолання кризових ситуацій та вирішення психологічних проблем служби й життя прокурорських працівників;

- компетентність і результативність психокорекційної та психо-реабілітаційної роботи, ступінь включення елементів психореабілітації до сфери соціально - виховної практики в органах прокуратури;

- стан морально - психологічного клімату в прокурорському колективі;

- розробка та впровадження психологічних рекомендацій в управління і практику службової діяльності, нових форм і методів організації роботи з прокурорськими кадрами;
- основні результати наукової, науково-методичної та педагогічної діяльності;
- реальне соціально-правове, організаційне й матеріальне забезпечення професійної діяльності психолога. Наявність умов і можливостей для проведення ефективної професійної діяльності психолога органів прокуратури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шапошникова Ю. Г. Психологічні особливості рефлексивних компонентів у професійному становленні практичного психолога : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 / Ю. Г. Шапошникова. – К., 2008. – 20 с.
2. Сургунд Н. А. Психодіагностика професійної придатності майбутнього практичного психолога : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 / Н. А. Сургунд.- Київ. – 2004. – 28 с.
3. Делікатний С. К. Діяльність практичного психолога ОВС : [навч.-метод. посіб.] / Делікатний С. К. — Київ, 2003. — 148 с.
4. Остапчук В. Щодо корегування підходів до підготовки кадрів / В. Остапчук // Вісник прокуратури. — 2005. — № 2 (44). — С. 19—24.
5. Романенко О. В. Особистість та професійна діяльність практичного психолога ОВС : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.06 “Юридична психологія” / О. В. Романенко. — Харків, 2007. — 22 с.

24. Окремі аспекти вивчення проблеми професійної деформації атестованих працівників органів прокуратури

Ураховуючи особливі умови праці працівників органів прокуратури (інтелектуальне виснаження, спілкування з асоціальними елементами, психічні, а іноді й фізичні перевантаження та ін.), цілком логічно припустити, що у цьому виді діяльності професійна деформація буде розвиватися особливо інтенсивно та масштабно. За даними опитування проведеного НДІ проблем зміцнення законності і правопорядку Генеральної

прокуратури РФ, працівників (78 чол.) територіальних органів прокуратури, з'ясувалося, що, 74% респондентів відчують негативні емоції (втому, апатію, розгубленість), (65%) переживає стан тривоги, відчуття малозначності своєї праці, ненадійності соціального положення [1, с. 93]. Все це, безумовно, не може не впливати негативним чином на ефективність і якість їх праці.

Як слушно відзначив прокурор-вчений М.В. Косюта, в окремих випадках молоді працівники прокуратури, які щиро вірять в ідеали законності і справедливості, потрапляючи в несприятливу психологічну атмосферу під впливом вже деформованих у моральному та правовому відношеннях прокурорів, також перетворюються у формалістів і бюрократів [2, с. 203]. У таких молодих працівників, з'являються такі риси, як зарозумілість, почуття зверхності до тих, хто не наділений владними повноваженнями, формалізм тощо. Як свідчать “спостереження, ці риси можуть проявлятися значно раніше, ще в студентські роки, коли молода людина без життєвого досвіду переоцінює свою підготовленість до складної багатогранної прокурорської діяльності”.

Деякі студенти схильні вступати в непотрібні конфлікти з представниками органів правопорядку, будучи упевненим у тому, що до нього як до майбутнього прокурора поставляться поблажливо (хоча частіше буває навпаки). “Все це вимагає відповідних виховно - корекційних заходів як у межах навчальної програми, зокрема, за курсом юридичної деонтології, так і в індивідуально-профілактичному порядку” [3, с. 17].

Професійні деформації особистості детермінуються багатьма факторами – об'єктивними та суб'єктивними. До об'єктивних можна віднести: зміст професійної діяльності та спілкування; умови виконання професійних обов'язків; фактори, пов'язані із соціальним макросередовищем (наприклад, соціально-економічні умови життєдіяльності, підвищена юридична регламентація праці, багатосторонній соціальний контроль з боку державних та громадських органів, частий конфліктний характер взаємодії працівника із громадянами). До суб'єктивних – онтогенетичні зміни, вікова динаміка, індивідуально-психологічні особливості, характер професійних взаємо-

відносин, кризи професійного становлення особистості, службова необхідність ідентифікувати себе з патологічним внутрішнім світом інших людей для їх кращого розуміння.

Професійна деформація, на думку професора В.С. Медведєва, розвивається під впливом чинників, що відносяться до зовнішнього середовища діяльності (спілкування із правопорушниками, застосування до них заходів профілактики і припинення правопорушень і т.д.), а також чинників всередині системної взаємодії (відношення з керівником і колегами по службі, сумісне виконання службових завдань і т.д.) [4, с. 67]. Значний вплив на рівень професійної деформації надає тривалість виконання службових обов'язків (стаж) [4, с. 21]. З огляду на зазначене, вважаємо, що після вислуги років чи настання пенсійного віку необхідно звільняти прокурорських працівників без права поновлення чи прийняття заново на роботу на атестовані прокурорські посади, окрім науково – педагогічної роботи в науково – методичній раді ГПУ та НАПУ. Такий підхід, на нашу думку, дозволить зменшити вплив деформаційних чинників на прокурорського фахівця та нейтралізує конфліктність між молодими та досвідченими працівниками. У системі заходів профілактики та корекції досліджуваного феномену визначаються заходи непсихологічного та психологічного характеру. До першої групи відносяться організаційно-управлінські та відновлювально-реабілітаційні заходи. Реалізацію першої групи заходів із попередження професійної деформації треба виконувати, використовуючи адміністративно-організаційні методи, в проведенні яких психолог виконує контрольню-рекомендаційну функцію.

До безпосередніх завдань, що вирішуються в процесі профілактики професійної деформації працівників органів прокуратури, слід віднести: вироблення у працівників професійного імунітету і високої культури в роботі; розвиток етично-психологічної стійкості і ділової спрямованості у всіх прокурорських працівників; формування у працівників установки на дотримання в діяльності професійної честі та гідності, що передбачена у галузевих наказах ГПУ; вдосконалення стилю і методів управління персоналом;

формування оптимального морально-психологічного клімату в органах прокуратури.

Дуже важливим для профілактики професійної деформації виступає впровадження *психотренувань*, на яких працівники засвоюють вправи аутотренінгу. Ці вправи допомагають здійснювати регуляцію власного стану, що особливо важливо при здійсненні службових обов'язків у складних, екстремальних ситуаціях професійної діяльності. Ефективним засобом психологічної профілактики досліджуваного феномену також виступає *соціально-психологічний тренінг*. Саме він сприяє розвитку таких особистісних якостей, які забезпечать працівникам високу службову адаптивність і будуть перешкоджати прояву ознак професійної деформації [5, с. 13, 17].

Вважаємо, що програма діяльності керівників і працівників кадрових підрозділів органів прокуратури, зокрема психологів з профілактики професійної деформації повинна передбачати роботу на двох напрямках: аналітичному (аналіз причин і характер плинності кадрів, соціально – побутові умови працівників, частота і характер порушень дисципліни, професійної етики і культури поведінки, визначення ставлення працівників до підвищення свого професійного і культурного рівня тощо); організаційно-виховному (проведення професійного відбору з обов'язковою діагностикою рівня розвитку морально-психологічних складових в структурі особистості прокурорського фахівця).

ЛІТЕРАТУРА

1. Настольная книга прокурора / НИИ проблем законности и правопорядка РФ. — М. : Экслит, 2002. — 850 с.
2. Косюта М. В. Прокуратура України : [навч. посіб.] / Косюта М. В. — [2-ге вид., допов. і виправ.]. — Одеса : Юрид. літ., 2008. — 312 с.
3. Ківалов С. Шляхи зміцнення кадрового потенціалу прокуратури / С. Ківалов // Вісник прокуратури. — 2007. — № 3 (69). — С. 15—22.
4. Медведев В. С. Проблемы професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти) : [монографія] / Медведев В. С. — К. : НАВСУ, 1997. — 191 с.

5. Александров Ю. В. Професійна деформація співробітників органів внутрішніх справ і шляхи її корекції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психолог. наук : спец. 19.00.06 “Юридична психологія”/ Ю. В. Александров. — Харків, 2004. — 20 с.

25. Юридико-психологічні засади оптимізації прокурорської діяльності (понятійно-категоріальний аналіз)

Вважаємо, що термінологічна конструкція “юридико-психологічн (!)” має бути прийнятою в теорії юридичної та психологічної науки, зокрема їх спільної інтегрованої галузі – юридичної психології. Термінологічна конструкція “юридико-психологічн (!)” є вживаною в назвах низки дисертацій, зокрема зі спеціальності “юридична психологія” ((М.Й.Цепінь (2007 р.), М.О. Гребенюк (2009 р.), О.В. Культенко (2010 р.), А.В. Федіна (2010 р.)), наукових статей ((С.К.Загайнова, (2005 р.), А.М. Кузбагаров (2005 р.)) та навчальних посібників ((Т.П. Бурякова (2005 р.)) [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Втім жоден з авторів у наведених вище наукових працях не розкрив понятійний, етимологічний зміст прийнятої термінологічної конструкції. Відтак вважаємо за доцільне, провести теоретичну розвідку та обґрунтування прийнятої в юридичній науці конструкції “юридико-психологічн...”.

Вже виходячи з самої термінологічної конструкції можна виокремити її юридичну та психологічну сторону, що підтверджує двоєдиність інтегрованої науки “юридичної психології”. Про означене, свідчить її (юридичної психології) назва як науки, навчального курсу, дисципліни, паспорту спеціальності за науковим ступенем (19.00.06 - юридична психологія), у тому числі з психологічних та юридичних наук.

Потреби юриспруденції у психологічному, знанні на думку академіка В.М. Костицького, визначають виникнення юридичної психології, котра є двоєдиною наукою: одночасно і юридичною, і психологічною, яка аналізує психологічні особливості застосування права. “Виникнення такої інтегративної науки”, пише вчений, “одночасно стимулює розвиток і вдосконалення знання, як психологічного, так і юридичного” [7, с. 19-

20]. Подібну позицію відстоює і академік В.О. Коновалова, яка окреслює, юридична психологію як науку, що виникла на стику загальної психології та окремих галузей права, має своїм предметом вивчення психологічних закономірностей осіб, що вступають у сферу судочинства [8, с. 168].

Як слушно зазначив в одній із своїх наукових праць В.М. Костицький, взаємовплив та інтеграція на стику права та психології виявляється на трьох рівнях: перший – застосування суміжного психологічного знання в юридичній науці в чистому вигляді; другий – використання в юридичній науці психологічного знання шляхом його трансформації; третій – синтез юридичної науки із суміжною галуззю (психологією) знання, власне їх стиків і виникнення нової галузі науки – юридичної психології [9, с. 23].

Відтак юридична психологія як наука синтезуючи в собі юридичну та психологічну сторону будь якого явища, процесу уможлиблює вживання терміну юридико (правові явища, процеси, норми, правила) та психологічні (психологічні закономірності, явища, процеси), оскільки це не суперечитиме предмету означеної науки. Таким чином, термінологічна конструкція “юридико-психологічн...(?)” включає забезпечувальні елементи, у нашому випадку прокурорської діяльності, що становлять організаційний, правовий та психологічний аспекти. Іншими словами, юридико-психологічні засади оптимізації прокурорської діяльності складаються з організаційно-правового та психологічного забезпечення основних, факультативних та тимчасових функцій органів прокуратури.

“Оптимізація прокурорської діяльності” – нове словосполучення в науковій юридичній літературі, у зв’язку з чим вважаємо, що зазначене визначення потребує з’ясування понятійного змісту і сенсу його застосування в юридичній термінології, зокрема, в юридичній психології та правовій практиці. У різних сферах науки поняття “оптимізація” має різне змістове наповнення, втім змістовно походить від єдиного латинського терміну *optimum* – (найкраще), що означає “сукупність найбільш сприятливих умов; найкращий варіант вирішення будь-якої задачі або досягнення будь-якої мети за певних умов. Звідси, оптимальний - найбільш сприятливий, кращий з усіх мож-

ливих, той що відповідає бажаним умовам” [10, с. 368]. Подібно визначають термін “оптимальний” і вчені в сфері педагогіки, вбачаючи у ньому найбільш відповідний визначенням умовам і задачам варіант діяльності [11, с. 4].

Словник іншомовних слів відображає термін “оптимізація” як процес вибору найкращих варіантів із множини, тобто вибір найвигідніших умов в реальній ситуації. Відтак, оптимізація (в загальному розумінні) – це процес надання будь – чому найбільш вигідних характеристик, співвідношень [12, с. 357]. Як відмічав Ю.Г. Марков, бути оптимальним завжди означає мати оцінку цільових установок, вірно оцінювати перспективу з точки зору витрат і результатів [13, с. 4]. Лише оптимум і оптимальність, які беруться у конкретному відношенні, розглядаються як деяка гранична, ідеальна (краща) з усіх можливих моделей, як еталон, масштаб, норма для людської матеріальної і духовної діяльності.

З теоретичної точки зору. оптимальне виступає як антипод неоптимальному і досягається шляхом вибору, синтезу різних варіантів з усіх можливих. Це, на думку Ю.Л. Власенко, пояснюється тим, що, по-перше, взагалі не можна у своїх оцінках виділити оптимальне безвідносно до неоптимального; а, по-друге, те що оцінюється як оптимальне в одному випадку, в іншому, по відношенню до інших суб’єктів діяльності та об’єктів, може оцінюватися як неоптимальне [14, с. 15]. Оптимальність і неоптимальність, а через них і оптимізацію слід, на нашу думку, розглядати як поняття оціночного (аксіологічного) характеру. Через інтереси і цілі суб’єкта діяльності вони відображають різні явища матеріального і духовного буття, самої діяльності людей у сфері матеріального і духовного життя, їх висновків і перспектив [15, с. 4].

Під оптимізацією в психології, слід розуміти процес підвищення загальної ефективності прийнятих психологічних і енергетичних затрат. Оптимізація діяльності полягає в пошуку і застосуванні психологічних умов і чинників, що сприяють досягненню стабільно високої успішності і росту професіоналізму [16; 17; 18; 19]. Професор В.І. Барко під оптимізацією з психологічного погляду розуміє інтелектуально-вольовий акт при-

йняття і здійснення найраціональнішого для конкретних умов виконання управлінського завдання [20, с. 177]. Оптимізують професійну діяльність наступні стани: 1) професійний інтерес, стан творчості, натхнення – викликає енергійність, підвищує працездатність, покращує сприйняття та розумові процеси; 2) стан готовності до проведення певної слідчої дії – сприяє активізації пізнавальних процесів та спостережливості, гостроті почуттів, високому рівню саморегуляції; 3) стан рішучості – спонукає до складних вольових зусиль та самоконтролю [21, с. 204].

Викладене дає підстави запропонувати наступне визначення поняття: *“оптимізація прокурорської діяльності”* – як системного комплексного юридико-психологічного процесу, спрямованого на вдосконалення існуючого організаційного, правового та психологічного забезпечення прокурорської діяльності шляхом вибору найкращого (серед можливих) варіантів функціонування органів прокуратури, який уможливить досягти максимального результату за наявних реальних умов (обмежуючих факторів) задля розробки стратегії удосконалення правоохоронної функції органів прокуратури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цепін М.Й. Обмежена осудність осіб із психопатичними розладами: юридико-психологічна характеристика: автореф. дис...канд. юрид. наук. 19.00.06 / КНУВС. – К., 2007 – 17 с.
2. Гребенюк М.О. Юридико-психологічні засади розслідування злочинів, вчинених із особливою жорстокістю: Дис... канд. юрид. наук: 19.00.06 / КНУВС. - Київ – 2009. - 200 с.
3. Культенко О.В. Юридико-психологічний зміст та детермінанти професійної діяльності працівників центрального бюро Інтерполу в Україні: Дис... канд. юрид. наук (19.00.06) / КНУВС. МВС України. – К., 2010. - 233 с.
4. Федіна А.В. Юридико-психологічні особливості попереднього розгляду справ суддею: Дис... канд. юрид. наук (19.00.06) /КНУВС.–К., 2010. – 224 с.
5. Загайнова С.К., Кузбагаров А.Н. Юридико-психологические аспекты разрешения юридического спора /Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России, 2005. - №3 (27). – С.246-249.
6. Бурякова Т.П. Юридико-психологические аспекты правового института компенсации морального вреда: Учеб. пособие. – Ельц: ЕГУ им. И.А. Бунина, 2005. – 43 с.

7. Костицкий М.В. Введение в юридическую психологию: методологические и теоретические проблемы /М.В. Костицкий – К.:Высшая школа, 1990. – 259 с.
8. Коновалова В.О. Юридична психологія: проблеми інтеграції / В.О. Коновалова // Вісник АПН України. – № 2 (37) 2004. – С.168-174.
9. Костицкий М.В. Трансформація назви науки, що забезпечує психологічну сторону юридичної діяльності / М.В. Костицкий. – Науковий вісник КНУВС. - № 5, 2008. – С. 23-29.
10. Современный словарь иностранных слов : ок. 20000 сл. / под ред. Е. Н. Захаренко [и др.]. – СПб. : Дуэт, 1994. – 752 с.
11. Бабанский Ю.К., Поташник М.М. Оптимизация педагогического процесса: (В вопросах и ответах).–2-е изд., перераб. и доп.–К.:Рад. школа, 1983.–287 с.
12. Словарь иностранных слов / [науч. ред. А. Г. Спиркин и др.]. – 7-е изд., перераб. – М. : Рус. яз., 1980. – 622 с.
13. Методологические проблемы оптимизации в науке / [В. Т. Воронин, О. С. Разумовский, Н. Н. Семенова и др.] ; отв. ред. О. С. Разумовский. – Новосибирск : Наука. Сиб. отд-ние, 1991. – 251, [3] с.
14. Власенко Ю.Л. Оптимізація законодавства України у сфері забезпечення екологічної безпеки: Дис...канд. юрид. наук: 12. 00. 06 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. - Київ - 2009– 236 с.
15. Методологические проблемы оптимизации в науке / [В. Т. Воронин, О. С. Разумовский, Н. Н. Семенова и др.] ; отв. ред. О. С. Разумовский ; АН СССР: Наука. Сиб. отд-ние, 1991. – 251 [3] с.
16. Радутная Н.В. Народный судья. Профессиональное мастерство и подготовка. – М.: Юридическая литература, 1977. – 144 с.
17. Романов В.В. Военно - юридическая психология. – М.: ВКИ, 1991. – 255 с.
18. Романов В.В., Кроз М.В. Руководство по профессиональному психологическому отбору кандидатов на службу в органы прокуратуры Российской Федерации. – М.: Генеральная прокуратуры РФ, 1994 - 117 с.
19. Фернхем А., Хейвен П. Личность и социальное поведение. – Санкт - Петербург: Питер, 2001. – 360 с.
20. Барко В.І. Теоретико-психологічні аспекти оптимізації управління персоналом органів внутрішніх справ / В. І. Барко // Вісник Академії управління МВС. – К., 2010. – № 3 (15). – С. 177–187.
21. Юридична психологія: [підручник] / [Д.О. Александров, В.Г. Андросюк, Л.І. та ін.]; за заг. ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Мойсеева. – К.: КНТ, 2007. – 360 с.

26. Проблема медіації в юрисдикційному процесі України у розрізі прокурорської діяльності

В Україні, зокрема у процесуальному законодавстві (кримінальному, цивільному, адміністративному, господарському) останнім часом досить активно запроваджуються норми ювенальної юстиції і відновного правосуддя, які, на нашу думку, мають передбачати відповідну роль прокурора. На це звернено увагу і в Указі Президента України (08.04.2008 р. № 311/2008), котрим затверджено “Концепцію реформування кримінальної юстиції України” [1]. У зв'язку з цим, одним із завдань оптимізації представницької діяльності прокурора в судах має стати розширення сфери застосування процедур відновного і примирного правосуддя, відповідно до яких суд прийматиме рішення щодо угоди про примирення (мирової угоди) сторін у розглянутому юрисдикційному процесі.

Прокурор у не процесуальному спілкуванні отримує можливість використовувати неофіційні, але формально дозволені методи впливу – умовляння, посилення на різноманітні факти, звернення до совісті людини і т.п., тобто здійснювати безпосередній вплив в умовах психологічного контакту [2, с. 57]. Тут виникає необхідність у залученні до такого процесу спеціаліста–психолога, оскільки можливі варіанти примирення сторін предмету спору.

Прокурор, будучи юристом, навряд чи зможе ефективно встановити психологічний, комунікативний контакт з особою, яка звернулась до нього за захистом її прав та законних інтересів у справах про позбавлення батьківства, усиновлення тощо. Особливе значення для професійного спілкування (прийому) прокурора мають звернення соціально незахищених верств населення (неповнолітніх, непрацездатних, інвалідів, пенсіонерів, потерпілих, із малим достатком громадян), оскільки ці особи відчувають свою пригніченість, непотрібність у суспільстві, проявляючи неабияку відразу, замкнутість, апатію до оточуючого соціуму, людей. До таких осіб прокурору досить складно знайти потрібний “ключик” для встановлення з ними довірливих взаємин, комунікативного контакту.

Законодавець, збагнувши значення інституту примирення (медіації) у судовому процесі, передбачив її в конкретних нормах процесуального права. Так, у ч. 3 ст. 130 ЦПК України та у ч. 3 ст. 111 КАС України (“Попереднє судове засідання”) та у ч. 1 ст. 173 ЦПК України та ч. 1 ст. 135 КАС України (“Початок розгляду справи по суті”) для врегулювання спору до судового розгляду суд з’ясовує чи не бажають сторони примиритися (ч. 1 ст. 135 КАС України), чи як записано у ч. 3 ст. 130 та ч. 1 ст. 173 Цивільного процесуального кодексу “укласти мирову угоду”. До того ж, сторони можуть укласти мирову угоду, тобто примиритись у предметі спору, на будь-якій стадії цивільного процесу (ч. 3 ст. 31 ЦПК України).

З аналізу текстуальних конструкцій редакцій ч. 1 ст. 175 ЦПК України (“Мирова угода сторін”); ч. 1 ст. 113 КАС України (“Примирення сторін під час підготовчого провадження”) та ч. 3 ст. 78 ГПК України (“Відмова позивача від позову, визнання позову відповідачем, мирова угода сторін”) виходить, що примирення між сторонами спрямовує взаємопоступливість сторін при врегулюванні спору і може стосуватися лише їх прав, обов’язків та предмета позову. У ч. 1 ст. 175 ЦПК України та ч. 1 ст. 113 КАС України, на нашу думку, з психологічних міркувань навіть виписаний такий стиль урегулювання спору (конфлікту) як “взаємні поступки”, тобто “компроміс” (*позиція - І.О.*). Під компромісом у наукових психологічних джерелах розуміється врегулювання розбіжностей через взаємні поступки [3, с. 33].

У словнику російської мови поняття “примиритися” має таке тлумачення: 1) стерпно віднести до чого-небудь, звикнути до чогось; 2) припинити стан сварки, ворожнечі між собою, з ким-небудь помиритися [4, с. 424]. Примирення, на думку О.Є. Соловйової, веде до встановлення добрих відносин між людьми, запобіганню насилля та жорстокості, зменшенню витрат правосуддя, збільшенню ролі суспільства у роботі з правопорушниками [5, с. 63]. Медіація, як пише В. Сегедин, є наріжним каменем відновного правосуддя [6, с.154], що використовується як спосіб залагодження правового конфлікту у більшості західних кран. Нагадаємо, що примиренням чи так званою медіацією є вид альтернативного врегулювання спорів, метод

вирішення спорів із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації і проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб вони самі змогли обрати той варіант рішення, який би задовольняв інтереси і потреби всіх учасників конфлікту [7].

Як пише В. Землянська, найважливішою перевагою медіації як способу розв'язання конфлікту є те, що обидві сторони мають можливість висловити не тільки свої побажання, а й почуття та відчуття. Крім цього, зазначає авторка, медіатор дбає, щоб сторони були психологічно задоволені: щоб вони були переконані, що самі вирішують свою подальшу долю, а після медіації почуваються значно краще, ніж перед нею [8, с. 108]. Вважаємо, що прокурор, не будучи стороною, якій надано право укладати мирову угоду (ч. 1 ст. 46 ЦПК України), водночас може скористатися подібною практикою завдяки залученням у позасудовому порядку спеціаліста – психолога, керуючись ч.1 ст. 8 Закону України “Про прокуратуру” (1991).

Оскільки лише психологи зможуть завоювати увагу та довіру конфліктуючих (спірних) сторін, встановити між ними контакт та взаємопорозуміння, допомогти сторонам усвідомити необхідність та взаємовигідність примирення (укладення мирової угоди). Наприклад, у Бразилії на 10 суддів низового суду припадає 18 психологів. На особливій ролі психологів у примиренні осіб в юрисдикційному процесі, наголосив в одній з наукових праць і В. Маляренко [9, с. 14].

Відтак якщо прокурор, чи вже будучи представником однієї із сторін спору в цивільній справі, чи за власною ініціативою та внутрішнім переконанням бажає вступити у судовий процес для захисту прав і законних інтересів особи (позивача чи відповідача), згідно п. 4 ст. 20 Закону України “Про прокуратуру” повинен викликати повісткою посадову особу чи громадянина, і вимагати від них усних або письмових пояснень щодо порушень закону. У цьому разі з психологічних позицій прокурор опосередковано та спеціаліст–психолог безпосередньо набувають статусу медіаторів [10, с. 10]. До речі в Національній академії прокуратури апробовано спеціалізовані навчальні курси для студентів і слухачів у напрямку реалізації відновних процедур у правозастосовчій діяльності [11, с. 7], що в подальшому

дозволить самим прокурорським працівникам оволодіти методами та прийомами медіації.

Медіація в цивільних та господарських спорах є останньою можливістю сторін повернутися до конструктивних перемовин, узгодити спірні питання з тим, щоб у майбутньому забезпечити подальшу співпрацю та уникнути небажаних наслідків для обох сторін. Тому участь прокурора в медіаційному процесі полягає у тому, що саме він і може її ініціювати та реалізувати поза кримінально-правовою сферою. Наприклад, в Бельгії відповідно до Закону Про захист молоді, переслідування молодих людей, що вчинили злочин, та відшкодування спричиненої шкоди медіація у межах розпочатого юрисдикційного процесу може бути ініційована саме прокурором [12].

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція реформування кримінальної юстиції України : затв. указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008 / Міністерство юстиції України. — Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/0/13720>
2. Резниченко И. М. Психологические аспекты искового производства : [монография] / Резниченко И. М. — Владивосток : Дальневост. ун-т, 1989. — 168 с.
3. Кришевич О. В. Психологічні аспекти розв'язання конфліктів у слідчій діяльності МВС України : дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.06 / Кришевич Ольга Володимирівна. — Київ, 2002. — 236 с.
4. Евгеньева А. П. Словарь русского языка : в 4-х т. / Рос. акад. наук, Ин-т лингвист. исслед.; Гл. ред. А. П. Евгеньева. — 4-е изд., стереотип. — М. : Русский язык: Фирма "Полиграфресурсы", 1999. Т. 3 : П - Р. - 1999. — 750 с.
5. Соловйова О.Є. Примирення сторін у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Соловйова Олена Євгенівна. — Харків, 2006. — 234 с.
6. Сегедин В. Роль прокуратури у застосуванні відновних процедур у кримінальному процесі України / В. Сегедин // Реформування органів прокуратури України : проблеми і перспективи : матеріали Міжнар. наук.-практ. конфер., (2-3 жовтня 2006 р.). — К., 2006. — С. 153 – 154.
7. Вікіпедія [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki/>
8. Землянська В. Запровадження медіації у кримінальне судочинство України / В. Землянська // Прокуратура. Людина. Держава. — 2004. — № 6. — С. 107 – 111.

9. Маляренко В. Окремі проблеми реформування кримінальної юстиції в Україні / В. Маляренко // Вісник Національної академії прокуратури України. — К., 2008. — № 3. — С. 5—15.
10. Озерський І. В. Використання прокурором спеціальних психологічних знань у судових справах поза кримінально – правовою сферою / І. В. Озерський // Віче. — 2010. — № 8. — С. 8—10.
11. Медведько О. Примирення у кримінальному провадженні та розширення альтернативи кримінальному переслідуванню / О. Медведько // Вісник прокуратури. — 2008. — № 8 (86). — С. 3—8.
12. Vanfraechem I. New youth in Belgium incorporates restorative justice / I. Vanfraechem // Newsletter of the European Forum for Restorative Justice. — 2007. — Vol.8 (1). — P. 2—6.

27. Щодо сутності терміну “прокурорська діяльність”

Дослідження різних аспектів професійної діяльності представників професій правоохоронної спрямованості надають можливість, як слушно зазначив у дисертаційній роботі, Я.Й. Радзивидло [1], констатувати не розробленість питань удосконалення професійної діяльності в органах прокуратури України, у тому числі, на нашу думку і семантико – правового розуміння самого поняття “прокурорська діяльність”.

Як зауважив професор Б.Ф. Ломов [2], що сучасна психологія одна із перших звернулася до аналізу сутності діяльності. Оскільки, вивчення діяльності сприяло, з одного боку, виявленню її ролі у формуванні та розвитку психіки, з іншого боку, рішенням фундаментальної практичної проблеми підвищення ефективності трудової діяльності людини. Специфічна особливість людської діяльності, відзначав С.Л. Рубінштейн [3], полягає в тому, що вона свідома і цілеспрямована. У ній і через неї людина реалізує свої цілі, об’єктивує свої задуми та ідеї. У діяльності виявляються, формуються і розвиваються людина [4, с. 19]. В окремих працях вчених, діяльність, визначено як працю, роботу будь - яких органів, осіб. На думку авторів, вона проявляється у фізичній і розумовій діяльності, відмінність між якими полягає, по - перше, у різноманітному співвідношенні витрат фізичної та нервової енергії, і по - друге, у самому характері предметів праці [5, 6].

Щодо останньої тези, то характером предмету праці органів прокуратури є діяльність спрямована на сприяння утвердженню верховенства Конституції, чинних законів України, забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина та, як пише М.І. Мичко, “має своїм завданням захист суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової держави України” [7, с. 47], тобто здійснення правоохоронної діяльності [8]. Однак, якщо виходити із специфіки діяльності органів прокуратури, то слід зауважити, що все ж таки здійснення нею самої правоохоронної діяльності є надто широким розумінням. Адже, прокуратура бере участь у правоохоронній діяльності лише у межах власної компетенції, визначеної Конституцією України і Законом України “Про прокуратуру” з використанням засобів і методів, властивих прокуратурі [7, с. 38].

У юридичному енциклопедичному словнику вказується, що до правоохоронних відносяться державні органи, найважливішою функцією яких є охорона законності та правопорядку, захист прав та свобод громадян, боротьба зі злочинністю [9, с. 239]. Тому, думається, що прокуратура хоча і належить до правоохоронних органів, втім, здійснює не саму правоохоронну діяльність, а лише її одну складову – прокурорську. Така діяльність, як слушно зазначає В.В. Сухонос, вирізняється від інших державних органів, особливостями повноважень прокурорів і засобами їх реалізації; особливостями умов, завдань і змісту діяльності, її незалежністю; особливістю організаційної побудови суб’єктів діяльності, які зумовлюють співвідношення повноважень прокурорів різних рівнів [10, с. 268].

Натомість, приналежність прокуратури до правоохоронних органів узгоджується із ч. 3 ст. 17 Конституції України (цитата - “забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом”) та ст. 2 Закону України “Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів”, де дається приблизний перелік органів, які відносяться до правоохоронних, сюди, окрім інших, віднесені органи прокуратури. Подібне, міститься і у пункті 2 розпорядження Президента України № 53 від 26 березня 2002 року “Про заходи щодо зміцнення дисципліни пра-

цівників та вдосконалення кадрової роботи у правоохоронних органах”, згідно якого Генеральну прокуратуру України віднесено до правоохоронних органів.

Поняття терміну “правоохоронні органи” визначено в Законі України від 19 червня 2003 року “Про основи національної безпеки в Україні”, у котрому виписано, що правоохоронними органами - є органи державної влади, на які Конституцією і законами України покладено здійснення правоохоронної функції. Враховуючи означені вище завдання прокуратури, слід вважати, що прокурорська діяльність опосередковано охоплюється правоохоронною. У той же час, органи прокуратури, здійснюють не саму правоохоронну діяльність, а лише одне з її спрямувань, тобто – прокурорську діяльність.

Вчені М.І. Мельник і М.І. Хавронюк, справедливо, пропонують вважати правоохоронними державними органами, ті, які як правило озброєні, виконують поряд з профілактичною, кількох інших правоохоронних функцій, що є визначальними у їх діяльності, і для реалізації яких потрібне специфічного матеріально - технічне та інше забезпечення. Також, автори акцентують увагу на спеціальних вимогах до працівників для ефективного виконання ними своїх професійних обов’язків, а гамма їх специфічних прав, пільг і зовнішніх ознак вказують на приналежність останніх до правоохоронних органів. З урахуванням цього, автори віднесли до правоохоронних органів і прокуратуру [11, с. 31 - 32].

Вважаємо, слушною позицію щодо спроби визначення терміну “прокурорської діяльності” В.В. Сухоноса, котрий представив її (прокурорську діяльність) як різновид державної діяльності, особливість якої полягає в забезпеченні правильного правозастосування шляхом нагляду і контролю за використанням та дотриманням прав і свобод людини, виконанням обов’язків, притягненням до юридичної відповідальності, у відновленні порушених прав, відшкодуванні завданих правопорушенням збитків [12, с. 270, 271]. У цьому трактуванні, напевно, можна погодитись із словосполученням “забезпеченні правильного правозастосування”, адже особливість прокурорської діяльності тут скоріше узгоджується із загальноприйнятим в

Конституції України, Законі України “Про прокуратуру” та юридичній науці терміном “нагляд за додержанням законів”.

Наразі, існує ще один підхід до визначення прокурорської діяльності, запропонований Л.Р. Грицаєнко, котрий визначає її, як “вид державно – владної діяльності спеціально уповноважених органів, які діють від імені України з метою додержання Конституції України й законів, чинних на її території, та вживають заходів для усунення порушень законності, притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності з використанням встановленим законом повноважень прокурора та правових засобів їх використання” [13, с. 15], є, на нашу думку, змістовно недосконалим.

Звертаючись до текстуальної логіки та вживаних у наведеному визначенні, термінологічних конструкцій, слід зазначити, що незрозумілим лишається така складова у представленому вище понятті, як “спеціально уповноважених органів”. Оскільки, крім органів прокуратури, ні на який більше державний чи правоохоронний орган в Україні не покладено право здійснювати прокурорську діяльність. Більше того, із представленого визначення (а саме починаючи зі слів: “з використанням встановленим законом повноважень прокурора”) виходить, що прокурорську діяльність лише здійснює прокурор, а як же у цьому разі бути із статусом слідчого прокуратури? Далі автор, у визначенні поняття “прокурорської діяльності”, пише, що такі спеціально – уповноважені органи (маючи на увазі - прокуратуру), “діють від імені України”. Тоді, мова мала б вестися про суд, оскільки відповідно до статті 11 Закону України “Про судоустрій України” (2002) лише судові рішення ухвалюються іменем України, а відтак, суд, хоча і опосередковано, але діє від імені України.

Прокуратура ж, навіть не “діє”, адже на відміну від “діяльності”, тим паче прокурорської, котра здійснюється постійно, в розуміння “дії” покладається лише разовий акт, чи разові акти в циклі однієї діяльності. Відтак, прокуратура своєю діяльністю “забезпечує” реалізацію конституційних положень та нормативів інших чинних Законів та підзаконних нормативних актів на ґрунті додержання принципу законності всіма державними інституціями та громадянами. Отже, вченому, було б доцільно навести термін “забезпечує”, а не “діє”.

Враховуючи вищезазначене, керуючись чинним законодавством та власними емпіричними дослідженнями, вважаємо, що під прокурорською діяльністю слід розуміти регламентовану чинними законами та підзаконними нормативними актами діяльність органів прокуратури у забезпеченні законності та правопорядку на всій території України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Радзивидло Я. Й. Личностно - профессиональное становление работников прокуратуры в процессе деятельности : дисс. ... канд. психол. Наук : 19.00.06 / Радзивидло Ярослав Йосифович. — Харьков, 2005. — 179 с.
2. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Ломов Б. Ф. ; отв. ред. Ю. Забродин. — М. : Наука, 1989. — 449 с.
3. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / Рубинштейн С. Л. — СПб. : Питер, 1999. — 720 с.
4. Глушкова О. В. Психологические особенности деятельности прокурора по обеспечению участия в рассмотрении уголовных дел судами : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.06 / Глушкова Ольга Викторовна. — Санкт-Петербург, 2006. — 182 с.
5. Кухта Ф. Человек. Труд. Техника. - М., 1970. — 367 с.
6. Шинд В. И. Организация труда в районной (городской) прокуратуре / В. И. Шинд, В. Г. Михайлов. — М. : Всесоюз. ин-т по изучению причин и разраб. мер предупреждения преступности, 1976. — 170 с.
7. Мичко М. І. Проблеми функцій і організаційного устрою прокуратури України : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.10 / Мичко Микола Іванович. — Харків, 2001. — 385 с.
8. Гардецький О. Координація діяльності правоохоронних органів / О. Гардецький // Вісник прокуратури. — 2007. — № 3. — С. 50—56.
9. Юридический энциклопедический словарь / [сост. : О. Г. Румянцев, В. Н. Додонов]. — М. : ИНФРА-М, 1996. — 377 с.
10. Сухонос В. В. Організація і діяльність прокуратури в Україні : історія і сучасність : [монографія] / Сухонос В. В. — Суми : Університетська книга, 2004. — 348 с.
11. Мельник М. І. Правоохоронні органи та правоохоронна діяльність : [навч. посіб.] / М. І. Мельник, М. І. Хавронюк. — К. : Атіка, 2002. — 576 с.
12. Сухонос В. В. Прокуратура в системі державних органів України : теоретичний аналіз сучасного стану та перспектив розвитку : [монографія] / Сухонос В. В. — Суми : Університетська книга, 2008. — 448 с.
13. Грицаєнко Л. Р. Конституційно – правовий статус прокурора України : [підруч.] / Грицаєнко Л. Р. — К. : Біноватор, 2007. — 544 с.

ПІСЛЯМОВА

В науково-практичному посібнику здійснено спробу надати характеристику організаційно-правових та організаційно-методичних засад удосконалення окремих напрямів кримінально-процесуальної та адміністративно-правової діяльності. На підставі проведеної роботи зроблені наступні висновки:

- у кожному випадку розгляду справи суддею щодо надання неповнолітній особі права на шлюб, необхідно: залучити спеціаліста-психолога чи консультанта для попередньої співбесіди з неповнолітньою особою для з'ясування істинного інтересу та намірів створити сім'ю; призначити комплексну медико-психологічну експертизу встановлення фізіологічної та інтелектуальної (духовної) статевої зрілості неповнолітньої особи; залучити до справи спеціаліста-педагога, чи викликати (якщо неповнолітня навчається) представника навчального закладу (бажано класного керівника, куратора чи іншу особу, що безпосередньо спілкується з неповнолітньою особою); представників органів ДРАЦС; батьків чи осіб, що їх замінюють;

- положення ч. 1 ст. 59 Конституції України про те, що кожен є вільним у виборі захисника своїх прав, треба розуміти як конституційне право підозрюваного чи обвинуваченого при захисті від обвинувачення обрати у розпочатому стосовно них кримінальному провадженні захисником своїх прав особу, яка є фахівцем у галузі права і за Рішенням Конституційного Суду України (*має силу Конституції, і є її продовженням*) має право на надання правової допомоги. Обмеження права підозрюваного, обвинуваченого і підсудного на вільний вибір захисниками інших юристів, які мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, суперечить положенням ч. 1 ст. 59 та ст. 64 Конституції України, за якими конституційні права і свободи людини і громадянина не мо-

жуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Зокрема, не можуть бути обмежені у будь-який спосіб права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 55, 59, 63 Конституції України та ч. 3 ст. 11 КПК України;

- нормативні параметри Кримінального процесуального кодексу України (2012 р.) дозволяють та розширюють можливості призначення судово-психологічної експертизи та використання інших ефективних форм застосування спеціальних психологічних знань, що слугують додатковим аргументом (доказом) у кримінальному провадженні;

- цілком логічно на практиці та в теорії кримінального процесуального права вживати термінологічну конструкцію “кримінальна справа” зважаючи, на її нормативний зміст та синонімічність терміна “кримінальне провадження”. Більш того нормативно-методичне уживання та практичне використання терміна “кримінальна справа” є логічним, зважаючи на положення ч. 1 ст. 317 КПК України. Термінологічна конструкція “кримінальна справа” є більш ширшим поняттям, ніж термін “кримінальне провадження”, а отже, варто використовувати загальноприйняті правила поглинання більш вузького ширшим. Іншими словами “кримінальне провадження” є складовим елементом терміна “кримінальна справа”, а не навпаки;

- державний кордон є офіційно визначеною лінією, межею, вертикальною поверхнею, що проходить по цій лінії, яка окреслює територію, на котру поширюється влада (суверенітет) держави. Частиною загального правового регулювання суспільних відносин або державного регулювання суспільних відносин у широкому розумінні є адміністративно-правове регулювання чи державне регулювання у вузькому розумінні. Державний кордон та його безпека забезпечуються та охороняються окремими нормами адміністративного права, тобто є об'єктом адміністративно-правового регулювання;

- взаємодія Державної прикордонної служби України з дільничними інспекторами міліції щодо охорони державного

кордону базується на певних принципах (системі відправних положень, незаперечних установок, які відбивають об'єктивні закономірності розвитку правоохоронних відносин у сфері охорони державного кордону і визначають сутність взаємовідносин між прикордонною службою України та дільничними інспекторами міліції);

- під недоторканістю державного кордону необхідно вважати заборону будь-яких посягань на кордон, утримання від будь-яких вимог або дій, спрямованих на захоплення, узурпацію частини або всієї території, а також забезпечення територіальної цілісності та незалежності держави;

- управління в органах прокуратури варто розглядати як вироблену практикою забезпечувальну функцію у розрізі регламентованих Конституцією України (1996) та чинним Законом “Про прокуратуру” (1991) основних фахових напрямків (функцій) діяльності;

- впровадження тренінгу у професійну підготовку персоналу для працівників правоохоронних органів, у тому числі працівників прокуратури України, сприятиме розвитку особистісних якостей та навичок, що в свою чергу, дасть змогу підвищити рівень ефективності виконання останніми професійних завдань та підвищити авторитет серед населення;

- проблема адаптації випускників Національної академії прокуратури України до умов професійної діяльності - це складний, багатofакторний і плинний процес. Успішність якого визначається активною позицією молодого працівника прокуратури, його особистісними позитивними властивостями, а також ретельною, плідною, науково - обґрунтованою роботою працівників кадрових апаратів, керівників прокуратури України, наставників, доброзичливістю колег по службі, колективу;

- пропонується використовувати у роботі психолога та керівників структурних підрозділів органів прокуратури спеціально модифіковані до умов прокурорської діяльності опитувальники, а саме: “Опитувальник для керівників органів прокура-

тури щодо роботи з випускниками вищих навчальних закладів” за прокурорсько - слідчою спеціалізацією та “Опитувальник для проведення стандартизованої бесіди з випускниками”. Програма співбесіди з кандидатами на службу в органи прокуратури (у тому числі і з випускниками НАПУ) орієнтована на те, щоб отримати інформацію про характер та інтенсивність мотивації кандидата до роботи в органах прокуратури, про рівень його загальної культури, ерудованості, інтересах, уподобаннях, уявленнях про майбутню професійну діяльність, вміння чітко і ясно викладати свої думки, комунікативні якості, вміння взаємодіяти з людьми, вступати з ними в офіційне спілкування, емоційних характеристик, а також з'ясувати додаткові відомості біографічного плану, що дозволяють уточнити дані, представлені в характеризуючих кандидата документах.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Озерський І. В. Психологія прокурорської діяльності : [навч. посіб.] / Озерський І. В. – Полтава : Копі-центр, 2008. – 246 с.
2. Озерський І. В. Конфліктологія у прокурорській діяльності : [навч.-метод. комплекс] / Озерський І. В. – К. : Акад. прокуратури України, 2006. – 41 с.
3. Озерський І. В. Психологія прокурорської діяльності : [навч.-метод. комплекс] / Озерський І. В. – К. : Акад. прокуратури України, 2006. – 40 с.
4. Озерський І. В. Психологія прокурорської діяльності : [навч.-метод. комплекс] / Озерський І. В. – К. : ІПК НАПУ, 2008. – 56 с.
5. Озерський І. В. Професійно-психологічна підготовка прокурорських працівників / І. В. Озерський // Вісник Академії прокуратури України. – К., 2006. – № 1. – С. 62–66.
6. Озерський І. В. Кваліфікована прокурорська діяльність потребує психологічних знань / І. В. Озерський // Часопис Київського університету права. – К., 2006. – № 4. – С. 133–137.
7. Озерський І. В. Підтримання державного обвинувачення в суді: психологічний аналіз / І. В. Озерський // Вісник ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка. Спеціальний випуск. – Луганськ, 2008. – № 7. – С. 94–103.
8. Озерський І. В. Служба психологічного забезпечення в системі органів прокуратури: перспективи створення та розвитку / І. В. Озерський // Вісник ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка. Спеціальний випуск. – Луганськ, 2009. – № 3. – С. 211–218.
9. Озерський І. В. Конфлікти в управлінській сфері органів прокуратури : соціально-психологічний аналіз / І. В. Озерський // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 4. – С. 166–169.
10. Озерський І. В. Окремі аспекти діяльності прокурора у пенітенціарній системі (організаційно-правовий та психологічний аналіз) / І. В. Озерський // Часопис Київського університету права. – К., 2009. – № 1. – С. 254–258.
11. Озерський І. В. Атестація в органах прокуратури : організаційно-правовий та психологічний аспекти / І. В. Озерський // Віче. – 2009. – № 12. – С. 19–21.
12. Кручко О., Озерський І. Престиж прокурорської професії (соціально-психологічний аспект) / І. Озерський, О. Кручко // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – № 5. – С. 26–29.
13. Озерський І. В. Професійно-психологічна підготовка прокурорських працівників як складова системи кадрового забезпечення

органів прокуратури / І. В. Озерський // Часопис Київського університету права. – К., 2010. – № 1. – С. 232–235.

14. Озерський І. В. Міжнародні стандарти прокурорської діяльності / І. В. Озерський // Віче. – 2010. – № 4. – С. 16–18.

15. Озерський І. В. Представництво прокурором інтересів громадян та держави в суді (психолого-правовий аспект) / І. В. Озерський // Віче. – 2010. – № 6. – С. 15–17.

16. Озерський І. Організаційно-правова та психологічна оптимізація слідчої діяльності органів прокуратури / І. Озерський // Вісник прокуратури. – 2010. – № 4 (106). – С. 75–80.

17. Озерський І. В. Профілактично-виховна робота в органах прокуратури (психолого-правовий аспект) / І. В. Озерський // Юридичний вісник “Повітряне і космічне право” : наукові праці Національного авіаційного університету. – К. : Нац. авіац. ун-т НАУ – друк, 2010. – № 1 (14). – С. 83–85.

18. Озерський І. В. Психодіагностика конфліктної установки у студентів Національної академії прокуратури України та прокурорських працівників (порівняльний аналіз) / І. В. Озерський // Право і безпека : наук. журнал. – Х., 2010. – № 1 (33). – С. 191–195.

19. Озерський І. В. Правові засади діяльності органів прокуратури: співвідношення чинного законодавства і відомчих нормативних актів / І. В. Озерський // Актуальні проблеми права: теорія і практика : зб. наук. праць / МОНУ ; Східноукраїнський національний університет імені В. Даля. – Луганськ, 2010. – № 16. – С. 125–133.

20. Озерський І. В. Використання прокурором спеціальних психологічних знань у судових справах поза кримінально-правовою сферою / І. В. Озерський // Віче. – 2010. – № 8. – С. 8–10.

21. Озерський І. В. Сутність управлінської діяльності в органах прокуратури / І. В. Озерський // Право і суспільство : наук. журнал. – 2010. – № 2. – С. 68–72.

22. Озерський І. В. Оптимізація психологічної адаптації прокурорських працівників-початківців до професійної діяльності / І. В. Озерський // Право і суспільство : наук. журнал. – 2010. – № 3. – С. 105–110.

23. Озерський І. В. Оперативно-розшукова діяльність у контексті прокурорського нагляду / І. В. Озерський // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 5. – С. 155–158.

24. Озерський І. В. Діагностика психологічної готовності прокурорського працівника до управлінської діяльності / І. В. Озерський // Вісник Академії управління МВС. – К., 2010. – № 2. – С. 123–127.

25. Озерський І. В. Роль психотренінгу в професійній підготовці прокурорських працівників / І. В. Озерський // Університетські наукові

записки. – Хмельницький, 2010. – № 1 (33). – С. 301–305.

26. Озерський І. В. Перспективи визначення місця органів прокуратури України у класичній системі поділу влад / І. В. Озерський // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – Запоріжжя, 2010. – № 1. – С. 30–37.

27. Озерський І. В. Юридико-психологічні особливості слідчої діяльності органів прокуратури / І. В. Озерський // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. праць / Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. – Донецьк, 2010. – № 1. – С. 143–148.

28. Озерський І. В. Напрями підвищення ролі прокуратури в координації діяльності правоохоронних органів / І. В. Озерський // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 6. – С. 79–83.

29. Озерський І. В. Співвідношення координації та взаємодії у діяльності органів прокуратури / І. В. Озерський // Часопис Київського університету права. – К., 2010. – № 2. – С. 79–62.

30. Озерський І. В. Виховний вплив прокурора під час розгляду судових справ поза кримінально-правовою сферою / І. В. Озерський // Судова апеляція. – 2010. – № 2. – С. 136–141.

31. Озерський І. В. Прокурорський нагляд за додержанням прав та свобод людини і громадянина (юридико-психологічний аспект) / І. В. Озерський // Вісник Академії митної служби України. Серія : Право. – Дніпропетровськ, 2010. – № 1 (4). – С. 56–61.

32. Озерський І. Окремі організаційно-правові та психологічні аспекти підтримання державного обвинувачення в суді / І. Озерський // Вісник прокуратури. – 2010. – № 9 (111). – С. 16–22.

33. Озерський І. Європейські стандарти прокурорської освіти в Україні на прикладі Національної академії прокуратури України / І. Озерський // Вісник прокуратури. - 2011. - № 5 (111). – С. 75 – 80.

34. Озерський І. Судові рішення на користь педофілів / І. Озерський // Науковий вісник Ужгородського національного університету. - Випуск № 20 Ч. 2 Т. 3 – 2012. - С. 62-65.

35. Озерський І. Оптимізація використання та застосування спеціальних психологічних знань у кримінальному процесі України (аналіз нового Кримінального процесуального кодексу України) / І. Озерський // Вісник Запорізького національного університету : Збірник наукових праць. - № 1 (1), Запорізький національний університет. – Запоріжжя, 2013. - С. 195-200.

36. Озерський І. В. Перспективи використання психологічної консультації та психологічної допомоги в кримінальному процесі України (аналіз нового Кримінального процесуального кодексу України) /

І. В. Озерський // Вісник Академії митної служби України. Серія: Право. - № 1 (10), 2013. - С.93-98.

37. Озерський І. В. Організаційно-правові та криміналістичні аспекти прокурорського нагляду за додержанням вимог закону при розслідуванні хабарництва / І. В. Озерський // Економіка. Фінанси. Право. – 2005. – № 5. – С. 23–28.

38. Озерський І. В. Врахування прокурором риторико-психологічних знань при підтриманні державного обвинувачення в суді / І. В. Озерський // Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” : наук.-теорет. зб. – Переяслав-Хмельницький, 2007. – С. 196–199.

39. Озерський І. В. Оволодіння психотехнікою обвинувальної промови як запорука ефективного підтримання прокурором державного обвинувачення в суді / І. В. Озерський // Освітнянські обрії: реалії та перспективи : зб. наук. праць / [Н. Т. Тверезовська (голова) та ін.]. – К. : ІПТО, 2008. – № 1 (4). – С. 36–40.

40. Озерський І. В. Кадрове забезпечення та психологічне удосконалення роботи з добору та розстановки кадрів в органах прокуратури України / І. В. Озерський // Вісник Київського інституту бізнесу. – К., 2008. – № 1 (8). – С. 129–131.

41. Озерський І. В. Окремі питання професійної компетенції психолога органів прокуратури / І. В. Озерський // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – № 10. – С. 30–33.

42. Озерський І. В. Проведення кримінальних справ у векторі євроінтеграції / І. В. Озерський // Науковий потенціал майбутнього України на шляху до європейської інтеграції : зб. тез доп. наук. конф. – Дніпропетровськ : АМСУ, 2004. – С. 79–81.

43. Озерський І. В. Про адаптацію випускників Академії прокуратури України до професійної діяльності / І. В. Озерський // Психологічні тренінгові технології у правоохоронній діяльності: науково-методичні та організаційно-практичні проблеми впровадження і використання, перспективи розвитку : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Донецьк : ДЮІ МВС при ДНУ, 2005. – Ч. 2. – С. 169–173.

44. Озерський І. В. Формування вмінь і навичок подолання конфліктних ситуацій в слідчо-прокурорській діяльності / І. В. Озерський // Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (28-29 квіт. 2005 р.). – Острогор : Правничий факультет Національного університету “Острозька академія”, 2005. – С. 403–404.

45. Озерський І. В. Законодавча регламентація статусу підозрюваного / І. В. Озерський // Право обвинуваченого на кваліфікований захист та його забезпечення : матеріали міжнар. наук.-

практ. семінару, (1-2 груд. 2005 р., м. Харків) / [редкол. : В. В. Сташис (голов. ред.) та ін.]. – Х. : Гопак, 2006. – С. 173–175.

46. Озерський І. В. Перевірка прокурором законності затримання органами внутрішніх справ громадян та утримування їх в ІТТ / І. В. Озерський // Криміналістичні та процесуальні проблеми, що виникають під час проведення слідчих дій : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Донецьк : Норд Комп'ютер, 2006. – С. 377–379.

47. Озерський І. В. Особливості культури професійної промови державного обвинувача / І. В. Озерський // Проблеми культури професійної мови фахівця: теорія та практика : матеріали VI всеукр. наук.-метод. конф., (м. Донецьк, 25-26 січ. 2006 р.). – Донецьк : ДІОІ ЛДУВС, 2006. – С. 49–55.

48. Озерський І. В. Проблеми психологічного забезпечення прокурорської діяльності / І. В. Озерський // Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина в Україні : матеріали Всеукр. міжвуз. наук. конф. молодих вчених та аспірантів, (м. Івано-Франківськ, 28 квіт. 2006 р.). – Івано-Франківськ, 2006. – С. 371–372.

49. Озерський І. В. Проведення слідчих дій (організаційно-правові та психологічні проблеми) / І. В. Озерський // Криміналістичні та процесуальні проблеми, що виникають під час проведення слідчих дій : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (м. Донецьк, 24 листоп. 2006 р.). – Донецьк : Норд Комп'ютер, 2006. – С. 377–379.

50. Озерський І. В. Психолого-педагогические условия формирования личности прокурорско-следственных сотрудников органов прокуратуры Украины / І. В. Озерський // Психологическая наука: теоретические и прикладные аспекты исследований : материалы междунар. науч. конф., (7-9 июня 2007 г.). – Карачаевск, 2007. – С. 256–263.

51. Озерський І. В. Психологічна підготовка прокурора до ведення переговорів при захопленні заручників у кримінально-виконавчих установах / І. В. Озерський // Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку : зб. тез. наук. доп. за матеріалами III Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Луцьк, 23-24 берез. 2007 р.). – Луцьк, 2007. – С. 288–289.

52. Озерський І. В. Внутрішнє переконання прокурора в судовому процесі / І. В. Озерський // Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи : зб. тез доп. на наук. конф., (м. Тернопіль, 13 квіт. 2007 р.). – Тернопіль, 2007. – С. 263–266.

53. Озерський І. В. Психологічна природа конфлікту в прокурорській діяльності / І. В. Озерський // Актуальні проблеми юридичної науки : зб. тез міжнар. конф. [“Шості юридичні читання”], (м. Хмельницький, 26-27 жовт. 2007 р.). – Хмельницьк : Хмельницький університет управління та права, 2007. – Ч. 3. – С. 247–249.

54. Озерський І. В. Окремі аспекти прокурорської етики / І. В. Озерський // Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні і практичні аспекти : зб. тез та доп. за матеріалами II Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Суми, 21-22 груд. 2007 р.). – Суми : УАБС НБУ, 2007. – С. 155–156.

55. Озерський І. В. Спеціальні психологічні знання у прокурорській діяльності: перспективи впровадження на рівні законодавства / І. В. Озерський // Современные состояние, проблемы и перспективы развития судебной экспертологии : материалы междунар. науч.-практ. конф., (20-21 сент. 2007 г., Автономная Республика Крым). – Симферополь : ДИАЙПИ, 2007. – С. 48–52.

56. Озерський І. В. Психологія взаємин прокурора й адвоката в кримінальному судочинстві / І. В. Озерський // Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку : зб. тез та доп. за матеріалами IV Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених, (м. Луцьк, 14-15 берез. 2008 р.). – Луцьк, 2008. – С. 274–277.

57. Озерський І. В. Прокурорський нагляд за додержанням законів при виконанні покарань та використання психологічних знань у цьому напрямку / І. В. Озерський // Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи : зб. тез доп. на наук. конф., (м. Тернопіль, 11 квіт. 2008 р.). – Тернопіль, 2008. – С. 555–559.

58. Озерський І. В. Управлінська проблема конфлікту органів прокуратури / І. В. Озерський // Перспективи розвитку юридичної науки очима молоді : зб. наук. праць / за ред. В. І. Терентьєва, О. В. Козаченка. – Миколаїв : МНЦ ОНЮА, 2008. – С. 18–23.

59. Озерський І. В. Психологічний підхід прокурора до особистості ув'язнених / І. В. Озерський // Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні : матеріали IX Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Острог, 30-31 травн. 2008 р.). – Острог, 2008. – С. 267–270.

60. Озерський І. В. Відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді (психологічний та організаційно-правовий аналіз) / І. В. Озерський // Актуальні проблеми юридичної науки : зб. тез міжнар. наук. конф. [“Сьомі осінні юридичні читання”], (м. Хмельницький, 28-29 листоп. 2008 р.) : [у 4 ч.]. – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2008. – Ч. 4. – С. 188–190.

61. Озерський І. В. Основні чинники екстремальних ситуацій у прокурорській діяльності / І. В. Озерський // Сучасний вимір держави та права : зб. наук. праць / за ред. В. І. Терентьєва, О. В. Козаченка. – Миколаїв : МНЦ ОНЮА, 2008. – С. 105–106.

62. Озерський І. В. Клопотання (заяви) прокурора про призначення судово-психологічної експертизи та використання знань

спеціаліста-психолога у судових справах поза кримінально-правовою сферою / І. В. Озерський // Формування правової держави в Україні : проблеми і перспективи : зб. тез доп. на наук. конф., (м. Тернопіль, 9 квіт. 2009 р.). – Тернопіль, 2010. – С. 229–232.

63. Озерський І. В. Організаційно-правовий аспект атестації в органах прокуратури / І. В. Озерський // Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку : зб. тез та доп. за матеріалами V міжнар. наук.-практ. конф., молодих учених, (м. Луцьк, 20-21 березн. 2009 р.). – Луцьк : Вежа, 2009. – С. 459–461.

64. Озерський І. В. Психологічні аспекти прокурорського нагляду за дотриманням і виконанням законів / І. В. Озерський // Реформування сучасної правової системи : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих учених / [упоряд. : Сошников А. О., Козопас Н. М., Кобець О. А., Скиба А. Г.]. – Донецьк : Друк-Інфо, 2009. – С. 52–54.

65. Озерський І. В. Концептуальні засади створення в органах прокуратури “Служби психологічного забезпечення” / І. В. Озерський // Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи : зб. тез доп. на наук. конф., (м. Тернопіль, 24 квіт. 2009 р.). – Тернопіль, 2009. – С. 325–328.

66. Озерський І. В. Психологія участі прокурора у провадженні судових дій / І. В. Озерський // Развитие государственности и права в Украине: реалии и перспективы : материалы I Междунар. науч.-практ. конф., (24 апр. 2009 г.) : сб. науч. трудов. – Симферополь : Крымучпедгиз, 2009. – Ч. 1. – С. 475–478.

67. Озерський І. В. Стилі розв’язання конфлікту в прокурорсько-слідчій діяльності / І. В. Озерський //Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих учених : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих учених Київського національного університету імені Тараса Шевченка, (23-24 квіт. 2009 р.). – К., 2009. – Ч. IV. – С. 254–256.

68. Озерський І. В. Психолог органів прокуратури: організаційно-правова регламентація / І. В. Озерський // Держава і право : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Миколаїв, 27 – 28 листоп. 2009 р.). – Миколаїв : Ілон, 2009. – С. 388–389.

69. Озерський І. В. Проблемні аспекти психологічного забезпечення прокурорської діяльності / І. В. Озерський // Особливості розвитку правової держави в умовах активізації євроінтеграційних процесів : проблеми теорії та практики : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Київ, НАУ, 18 лют. 2010 р.). – К. : Університет Україна, 2010. – С. 180–183.

70. Озерський І. В. Місце прокуратури України у контексті класичної теорії поділу влад / І. В. Озерський // Тенденції та пріоритети

реформування законодавства України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Запоріжжя, 13 берез. 2010 р.) : [у 2 ч.]. – Запоріжжя : Істина, 2010. – Ч. 1. – С. 58–59.

71. Озерський І. В. Діагностика схильностей студентів Національної академії прокуратури України до прокурорської професії / І. В. Озерський // Проблеми та перспективи сучасної психології : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Запоріжжя, 20 берез. 2010 р.) : [у 2 ч.]. – Запоріжжя : Істина, 2010. – Ч. 1. – С. 36–39.

72. Озерський І. В. До питання визначення критеріїв ефективності у прокурорсько-слідчій діяльності / І. В. Озерський // Актуальні питання нормативно-правового забезпечення здійснення митної справи : тези доп. II міжнар. наук. симпозіуму молодих учених-юристів. – Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2010. – Т.3. – С. 65–66.

73. Озерський І. В. Психологічний підхід до професійного відбору кадрів на службу в органи прокуратури України / І. В. Озерський // Вдосконалення діяльності прокуратури – шлях до реформування кримінальної юстиції : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Львів, 28 трав. 2010 р.). – Львів: Галицький друкар, 2010. – С. 120–125.

74. Озерський І. В. Про доцільність введення в навчальний процес Національної академії прокуратури України спеціалізованих психологічних дисциплін : “Конфліктологія у прокурорській діяльності” та “Психологія прокурорської діяльності” / І. В. Озерський // Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку : зб. тез наук. доп. за матеріалами VI Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених, (19-20 берез. 2010 р.) / [уклад. : О. В. Жишко, А. М. Сур’як, І. Ф. Урина]. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – С. 53–56.

75. Озерський І. В. Новий підхід до класифікації функцій органів прокуратури / І. В. Озерський // Актуальні питання сучасних державотворчих та правотворчих процесів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Запоріжжя, 28 квіт. 2010 р.) : [у 3 ч.]. – Запоріжжя : Істина, 2010. – Ч. 2. – С. 45–46.

76. Озерський І. В. Експериментальне дослідження професійно-психологічних властивостей прокурорів, які підтримують державне обвинувачення в суді / І. В. Озерський // Правове регулювання суспільних відносин : актуальні проблеми та вимоги сьогодення : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Запоріжжя, 27-28 трав. 2010 р.) : [у 3 ч.]. – Запоріжжя : Істина, 2010. – Ч. 3. – С. 108–109.

77. Озерський І. В. Проблемні аспекти участі прокурора у виконавчому провадженні / І. В. Озерський // Государство и право в условиях глобализации: реалии и перспективы : материалы II Междунар. науч.-практ. конф., (16-17 апр. 2010 г.) / [отв. за вып. Поляков И. И.]. – Симферополь : Крымучпедгиз, 2010. – С. 366.

78. Озерський І. В. До проблеми визначення понять “організаційно-правового” та психологічного забезпечення прокурорської діяльності / І. В. Озерський // Процесуальне та організаційне забезпечення діяльності органів досудового слідства та дізнання в системі МВС України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (14 трав. 2010 р.). – Сімферополь: Кримський юридичний інститут Одеського державного університету внутрішніх справ, 2010. – С. 33–37.

79. Озерський І. В. Проблеми трансформації функцій прокурорського “нагляду за додержанням і застосуванням законів” та “нагляду за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, посадовими і службовими особами” / І. В. Озерський // Перспективи та пріоритети розвитку юридичної науки : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Запоріжжя, 14-15 жовт. 2010 р.) : [у 2 ч.]. – Запоріжжя : Істина, 2010. – Ч. 2. – С. 57–59.

80. Озерський І. В. Розстановка прокурорських кадрів та управління їх адаптацією / І. В. Озерський // Особистість-соціум: проблеми та перспективи : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Запоріжжя, 21-22 жовт. 2010 р.) – Запоріжжя : Істина, 2010. – С. 109–112.

81. Озерський І. В. Проблемні аспекти врегулювання правового статусу прокурора та слідчого органів прокуратури / І. В. Озерський // Кримінально-правова наука в умовах сучасних трансформаційних процесів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Херсон, 4-5 листоп. 2010 р.) – Херсон : Причорноморська фундація права, 2010 – С. 117–119.

82. Озерський І. В. Юридико-психологічні засади оптимізації прокурорської діяльності (понятійно-категоріальний аналіз) / І. В. Озерський // Юридична наука: політичні, економічні та соціальні витоки сьогодення : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Київ, 29-30 жовт. 2010 р.) : [у 2 т.]. – Київ : Центр правових наукових досліджень, 2010 – С. 98.

83. Озерський І. В. Удосконалення інституту процесуального представництва в органах прокуратури / І. В. Озерський // Роль права у забезпеченні законності та правопорядку : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Запоріжжя, 22-23 листоп. 2010 р.) : [у 2 ч.]. – Запоріжжя : Істина, 2010. – Ч. 2. – С. 113–114.

84. Озерський І. В. Професійний відбір психологів для органів прокуратури / І. В. Озерський // Актуальні проблеми державотворення в сучасних умовах : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Київ, 29-30 листоп. 2010 р.) : [у 3 т.]. – Київ : Центр правових наукових досліджень, 2010 – С. 57–59.

85. Озерський І. В. Професіографічне дослідження слідчої діяльності органів прокуратури / І. В. Озерський // Проблеми сучасної

правової системи України : Всеукраїнські науково-практичні читання (м. Львів, 25-26 лютого 2011 р.) : [у 2 т.].– Львів : Західноукраїнська організація “Центр правничих ініціатив”, 2011 – Т. 1 - С. 87–88.

86. Озерський І. В. Критерії визначення оптимального навантаження слідчих прокуратури / І. В. Озерський // Національні інтереси та проблеми правової системи України : матеріали Міжнар. наук.–практ. конфер., (м. Одеса, 12-13 березня 2011 року) – Одеса : ГО “Причорноморська фундація права”, 2011 – С. 8-10.

87. Озерський І. В. Акти прокурорського реагування: перспективи психолого-правового дослідження параметрів їх реалізації / І. В. Озерський // Актуальні питання теорії та практики застосування сучасного вітчизняного та міжнародного права : матеріали Міжнар. наук.–практ. конфер., (м. Запоріжжя, 30 квітня 2011 року) : [у 2 ч.]. – Запоріжжя : Істина, 2011. – Ч. 2. – С. 102-104.

88. Озерський І. В. Окремі теоретико-практичні засади психолого-правового удосконалення діяльності атестованих працівників органів прокуратури / І. В. Озерський // Проблеми правового забезпечення інтересів суб'єктів трудового права в умовах реформування трудового законодавства. Збірник тез міжнародної науково-практ. конференції (м. Хмельницький, 30 вересня-1 жовтня 2011 року): Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2011.–С. 107-109.

89. Озерський І. В. Текст присяги прокурорського працівника потребує поняттєво-нормативного удосконалення / І. В. Озерський // Економічні, правові та соціально-гуманітарні процеси в Україні: теорія, методологія і практика. Збірник тез всеукраїнської науково-практ. інтернет-конференції (м. Полтава, 22-23 березня 2012 року) – Полтава : Інтерграфіка, 2012. – С. 162 - 163.

90. Озерський І. В. Деякі проблеми соціально-правового забезпечення прокурорсько-слідчих працівників / І. В. Озерський // Наукові дослідження молоді. Збірник тез IV звітної науково-практ. конференції (м. Дубно, 25 квітня 2012 року) – Дубно, 2012. – С. 12 - 14.

91. Озерський І. В. Проблема медіації в юрисдикційному процесі України у розрізі прокурорської діяльності / І. В. Озерський // Сучасне право творення : питання теорії та практики : матеріали Міжнар. наук.–практ. конфер., (м. Одеса, 14-15 грудня 2012 року) – Одеса : ГО “Причорноморська фундація права”, 2012 – Ч. 1. – С. 95-97.

92. Озерський І. В. Тлумачення окремих положень нового Кримінального процесуального кодексу України щодо надання психологічної допомоги / І. В. Озерський // Вплив права та закону на сучасний розвиток суспільства: матеріали Міжнар. наук.–практ. конфер., (м. Ужгород, 28-29 грудня 2012 року) – Ужгород : Видавничий дім “Гельветика”, 2012. – С. 167-170.

93. Озерський І. В. Профорієнтаційна робота в органах прокуратури / І. В. Озерський // Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України: матеріали Міжнар. наук-практ. конфер., (м. Львів, 18-19 січня 2012 р.) : [у 2 т.]. – Львів : Західноукраїнська організація “Центр правничих ініціатив”, 2013 – Ч. 1. – С. 63-65.

94. Озерський І. В. Судово-психологічна експертиза (аналіз окремих положень нового КПК України / І. В. Озерський // Професійне становлення особистості : матеріали Всеукр. наук.–практ. конфер., (м. Одеса, 15 лютого 2013 року) – Одеса : ОДУВС, 2013. – С. 174-175.

95. Озерський І. В. Професіографічні дослідження особистості прокурора / І. В. Озерський // Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку : матеріали Міжнар. наук-практ. конфер., (м. Херсон, 1-2 березня 2013 р. – Херсон : Видавничий дім “Гельветика”, 2013 – С. 159-161.

96. Озерський І. Самойлова Д. Кримінальна справа, чи кримінальне провадження? (понятійно-категоріальний аналіз окремих положень чинного КПК України) / І. Озерський, Д. Самойлова // Тенденції та пріоритети реформування законодавства України : матеріали Міжнар. наук-практ. конфер., (м. Херсон, 25-26 жовтня 2013 р. – Херсон : Видавничий дім “Гельветика”, 2013 – С. 132-137.

97. Озерський І. В. Фахівець у галузі права як конституційно визнаний суб’єкт КПК України (2012 р.) / І. В. Озерський // Методологія публічного та приватного права: сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали Міжнар. наук.–практ. конфер., (м. Одеса, 1-2 листопада 2013 року) – Одеса : ГО “Причорноморська фундація права”, 2013 – Ч. II – С. 120-124.

98. Чумак В. В. Державний кордон як об’єкт адміністративно-правового регулювання / В. В. Чумак // Право і безпека. — 2011. — № 1 (38). — С. 93-96.

99. Чумак В. В. Принципи взаємодії Державної прикордонної служби України з дільничними інспекторами міліції / В. В. Чумак // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. — 2011. — № 2 (53). — С. 240–248.

100. Чумак В. В. Взаємодія та координація між суб’єктами охорони державного кордону / В. В. Чумак // Право і безпека. – 2011. – № 2 (39). – С. 161-165.

101. Чумак В. В. Громадський контроль за діяльністю міліції: питання сьогодення / В. В. Чумак // Від громадянського суспільства – до правової держави : тези V Міжнар. наук. конф. студентів та молодих вчених. — Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. — С. 129-131.

102. Чумак В. В. Вдосконалення правового регулювання застосування міліцією адміністративно-правових засобів примусу / В. В.

Чумак // Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності : матеріали XVII наук.-практ. конф. курсантів та студентів (Харків, 14 травня 2010 р.). — Харків : ХНУВС, 2010. — С. 51-52.

103. Чумак В. В. Взаємодія суб'єктів правоохоронної діяльності як адміністративно-правова категорія / В. В. Чумак // Основні напрямки реформування законодавства України в умовах розбудови демократичної держави : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 24-25 грудня 2010 р.). — Х. : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2010. — С. 46-49.

104. Чумак В. В. Щодо визначення поняття «форма взаємодії дільничних інспекторів прикордонної служби Державної прикордонної служби України та дільничних інспекторів міліції» / В. В. Чумак // Правові реформи в Україні: проблеми реалізації : матеріали міжнар. наук.-практ. конф.: у 2-х томах, (м. Харків, 16-17 лютого 2011 р.). — К. : Центр правових наукових досліджень, 2011. — Т. 2. — С. 87-89.

105. Чумак В. В. Нормативно-правові засади процесу взаємодії дільничних інспекторів прикордонної служби Державної прикордонної служби України та дільничних інспекторів міліції щодо охорони державного кордону / В. В. Чумак // Правові проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали наук.-практ. конф., (м. Харків, 23-24 лютого 2011 р.). — Х. : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2011. — С. 65-67.

106. Чумак В. В. Роль служби дільничних інспекторів міліції у попередженні насильства в сім'ї / В. В. Чумак // Взаємодія ОВС та громадських організацій щодо протидії насильству у сім'ї : матеріали круглого столу (Івано-Франківськ 26 лютого 2010 р.). — Івано-Франківськ : Львівський державний університет внутрішніх справ прикарпатський юридичний інститут, 2010. — С. 52-58.

107. Чумак В. В. Взаємодія служби дільничних інспекторів міліції з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо протидії насильству в сім'ї/ В.В.Чумак// Державне управління та місцеве самоврядування: тези X міжнародного наукового конгресу (Харків, 26 березня 2010 р.).- Харків: Національна Академія Державного Управління при Президентові України Харківський регіональний інститут державного управління, 2010.- 101-102.

108. Чумак В. В. Суб'єкти, які наділенні повноваженнями відновлювати досудове слідство у закритій кримінальній справі/ В.В. Чумак // Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали науково-практичного семінару (Харків, 28 жовтня 2011 р.). Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України, 2011.- С. 240-242.

109. Чумак В.В. Досудове розслідування: актуальні проблеми та

шляхи їх вирішення/ В.В. Чумак// Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: матеріали міжнар. науково-практичної конференції (м. Харків, 10 квітня 2012 р.). м. Харків. ХНУВС, 2012. — С. 330 -332.

110. Чумак В.В. Щодо визначення поняття «Недоторканість державного кордону» / В.В. Чумак // Організаційно-правові засади боротьби з правопорушеннями на транспорті: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 14 грудня 2012 р.). м. Одеса. ОДУВС, 2012.- с. 286-287.

111. Чумак В.В. Порядок здійснення організаційної та функціональної взаємодії дільничних інспекторів прикордонної служби Державної прикордонної служби з дільничними інспекторами міліції щодо охорони державного кордону/ В.В. Чумак // Право і безпека, ХНУВС, м. Харків - 2012. - № 5(47). - С. 199-203.

112. Чумак В.В. Проблеми насильства в сім'ї в Україні: шляхи їх подолання / В.В. Чумак // «Заходи протидії насильству в сім'ї»: матеріали круглого столу (м. Харків, 4 березня 2013 р). м. Харків, ХНУВС, 2013. - С. 97-99.

113. Чумак В.В. Основні суб'єкти, які забезпечують безпеку життєдіяльності персоналу ОВС України / В.В. Чумак// «Актуальні питання публічного та приватного права у контексті сучасних процесів реформування законодавства», матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (м. Херсон, 26-27 квітня 2013 р.). м. Херсон. Херсонський державний університет, 2013. - С.240-241.

114. Чумак В.В. Органи внутрішніх справ як один із суб'єктів протидії корупції: питання сьогодення / В.В. Чумак// «Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених»: матеріали науково-практичної конференції (м. Харків, 16 травня 2013 р.). м. Харків. ХНУВС, 2013.

115. Чумак В.В. Правова природа місцевих податків і зборів України та Республіки Білорусь: порівняльний аналіз / В.В. Чумак// «Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення»: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (м. Запоріжжя, 26-27 липня 2013 р.). м. Запоріжжя, Запорізька міська громадська організація «Істина», 2013. - С. 66-70.

116. Чумак В.В. Досвід Республіки Білорусь щодо правового регулювання гравального бізнесу /В.В. Чумак// «Юридична наука: виклики і сьогодення»: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (м. Одеса, 02-03 серпня 2013 р.). м. Одеса. Причорноморська фундація права, 2013. - С. 103-105.

117. Чумак В.В. Державна монополія в гравальному бізнесі: позитивні та негативні сторони / В.В. Чумак// «Направлення

усовершенствования правотворческой деятельности в Украине как основы создания согласованной системы эффективных нормативно-правовых актов»: материалы международной научно-практической конференции, (г. Симферополь, 9-10 августа 2013 г.), г. Симферополь. Научное объединение «Юридическая мысль», 2013. - С. 78-82.

118. Чумак В.В. Особенности выезда детей граждан Украины в Российскую Федерацию и Республику Беларусь / В.В. Чумак // «Актуальные проблемы деятельности органов внутренних дел по противодействию насилию в семье», посвященная 90-й годовщине со дня образования подразделений участковых инспекторов милиции: материалы международной научно-практической конференции (г. Минск, 22 ноября 2013 г.), г. Минск. Академия МВД Республики Беларусь, 2013. - С.114 -119.

119. Чумак В.В. Адміністративна відповідальність за порушення правил системи реєстрації населення в Республіці Білорусь / В.В. Чумак // «Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави»: матеріали II міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 22 листопада 2013 р.), м. Харків. ХНУВС 2013. -С. 89-91.

120. Чумак В.В. Особливості законодавчого регулювання інформаційної безпеки в Республіці Білорусь / В.В. Чумак// «Актуальні питання розслідування кіберзлочинів»: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 10 грудня 2013 р.), м. Харків. ХНУВС, 2013. – С. 77-81.

Наукове видання

ОЗЕРСЬКИЙ Ігор Володимирович
ЧУМАК Володимир Валентинович

ПРОБЛЕМИ
КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО
ТА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Науково-практичний посібник

Підписано до друку 10.02.2014 р. Формат 60х84\16.
Ум. друк. арк. 14,5. Тираж 300 пр.